

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI ARACI OLARAK
YATIRIM TEŞVİKLERİ

İKTİSAT YÜKSEK LİSANS TEZİ

MELİKE GÖZEL

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Abdullah TOPCUOĞLU

BOLU, TEMMUZ 2025

KABUL VE ONAY SAYFASI

Melike GÖZEL tarafından hazırlanan “Bölgesel Kalkınma Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşvikleri” adlı tez çalışması, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir.25/07/2025

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman

Doç. Dr. Abdullah TOPCUOĞLU

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye

Prof. Dr. Fatih KONUR

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye

Doç. Dr. İbrahim Orkun ORAL

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programında enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %30'u geçmemektedir.

MELİKE GÖZEL

ÖZET

BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI ARACI OLARAK YATIRIM TEŞVİKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MELİKE GÖZEL

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İKTİSATANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. ABDULLAH TOPCUOĞLU

BOLU, TEMMUZ- 2025

XI + 86

Bu tez çalışmasında, yatırım teşviklerinin Türkiye’de bölgesel kalkınma politikası aracı olarak etkinliği değerlendirilmiş; sistemin yapısı, uygulama sonuçları ve yerel düzeydeki yansımaları incelenmiştir. Araştırmanın temel amacı, devlet tarafından sunulan yatırım teşviklerinin bölgesel kalkınmayı sağlama noktasındaki işlevini analiz etmek ve yerel örnekler üzerinden sistemin güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymaktır. Tez kapsamında öncelikle bölgesel kalkınma teorileri, kamu müdahalesinin gerekçeleri ve yatırım teşviklerinin ulusal ve uluslararası düzeydeki uygulamaları literatür taramasıyla ele alınmıştır. Ardından Türkiye’nin 2012 yılında geçiş yaptığı yeni teşvik sistemi detaylandırılmış ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre yapılan bölgeleme modeli analiz edilmiştir. Bu sistemin temel amacı, sermaye hareketlerini az gelişmiş bölgelere yönlendirerek bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmaktır. Teşvik belgeli yatırımların sayısında özellikle 2012 sonrası artış gözlemlenmiş; bu yatırımların bölgesel istihdam ve üretime olumlu katkılar sağladığı görülmüştür. Tezde elde edilen bulgular doğrultusunda, yatırım teşviklerinin bölgesel kalkınma açısından önemli bir araç olduğu ancak etkinliğinin uygulama kalitesi, yerel kapasite ve sektörel hedefleme ile doğrudan ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca politika önerileri çerçevesinde, yerel düzeye daha fazla yetki verilmesi, KOBİ'lere özel destek mekanizmalarının geliştirilmesi, yatırım sonrası performans değerlendirme sistemlerinin kurulması ve istihdam niteliğini önceleyen teşvik modellerinin benimsenmesi gerektiği ifade edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Yatırım Teşvikleri, Bölgesel Kalkınma, Kamu Politikası, Teşvik Sistematiği, Türkiye

ABSTRACT
**INVESTMENT INCENTIVES AS A REGIONAL DEVELOPMENT
POLICY TOOL**

MASTER THESIS
MELİKE GÖZEL
BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY
GRADUATE EDUCATION INSTITUTE
DEPARTMENT OF ECONOMİCS
SUPERVISOR: ASSOC. DR. ABDULLAH TOPCUOĞLU
BOLU, JUNE, 2025
XI + 86

In this thesis, the effectiveness of investment incentives as an instrument of regional development policy in Turkey is evaluated; the structure of the system, its implementation outcomes, and its local-level implications are examined. The primary objective of the study is to analyze the role of state-provided investment incentives in promoting regional development and to identify the strengths and weaknesses of the system through local case examples. Within the scope of the thesis, regional development theories, the rationale for public intervention, and the practices of investment incentives at both national and international levels are first addressed through a comprehensive literature review. Subsequently, the new incentive scheme that Turkey adopted in 2012 is detailed, and the regional classification model based on socio-economic development levels is analyzed. The main goal of this system is to direct capital flows towards less developed regions, thereby reducing interregional development disparities. A notable increase in the number of investment projects holding incentive certificates has been observed, particularly after 2012, and these investments have contributed positively to regional employment and production. Based on the findings of the thesis, it is concluded that investment incentives are a significant tool for regional development; however, their effectiveness is directly linked to the quality of implementation, local capacity, and sectoral targeting. Furthermore, within the framework of policy recommendations, it is emphasized that greater authority should be delegated to the local level, special support mechanisms for SMEs should be developed, post-investment performance evaluation systems should be established, and incentive models prioritizing the quality of employment should be adopted.

KEYWORDS: Investment incentives, regional development, public policy, incentive structure, Turkey.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	İ
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ.....	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
TEŞEKKÜR	XI
1. GİRİŞ	1
2. BİRİNCİ BÖLÜM: BÖLGESEL KALKINMA VE TEMEL İLKELERİ	4
2.1. Bölgesel Kalkınma Kavramı	4
2.2. Bölgesel Kalkınmanın Ortaya Çıkışı.....	8
2.3. Bölgesel Kalkınma Politikalarının İlkeleri	10
2.3.1. Sosyal Karlılık İlkesi.....	10
2.3.2. Kalkınma Kutbu İlkesi	10
2.3.3. Halkın Katılımı İlkesi	11
2.4. Bölgesel Kalkınmanın Amaçları	11
2.5. Bölgesel Kalkınma Politikasının Araçları	13
2.6. Türkiye’de Kalkınma Politikalarının Tarihsel Süreci.....	14
2.7. Türkiye’de Kalkınma Politikalarının Etkinliği.....	19
2.8. Türkiye’de Kalkınma Ajansları	21
2.8.1. Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Yapısı ve Rolü	22
2.8.2. Kalkınma Ajanslarının Amaçları	24
2.9. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Bölgesel Kalkınma	27
2.9.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)	27
2.9.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972).....	28
2.9.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977).....	29
2.9.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)	29
2.9.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)	30
3. İKİNCİ BÖLÜM:YATIRIM TEŞVİKLERİ VE UYGULANMASI.32	
3.1. Teşvik Uygulamaları ve Özellikleri	34
3.2. Teşviklerin Amaçları	35
3.2.1. Gelişmiş Ülkelerde Teşviklerin Kullanım Amaçları	36
3.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Teşviklerin Kullanım Amaçları.....	36
3.3. Teşvik Araçları	37
3.3.1. Teşvik Araçlarının Alt Grupları.....	38
3.3.2. Bölgesel Kalkınma İçin Gerekli Kamu Yatırımlarının Gerçekleştirilmesi.....	41
3.4. Sübvansiyon Uygulamaları Kapsamında Teşvik Tedbirleri.....	42
3.4.1. Müteşebbise Faiz Farkını İade Uygulaması.....	43

3.4.2. Destekleme Primi Uygulaması	44
3.5. Teşvik Belgesi	44
3.5.1. Teşvik Belgesi İçin Gerekli Belgeler	45
4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE’DE YATIRIM TEŞVİKLERİNİN BÖLGESEL KALKINMAYA ETKİLERİ	49
4.1. Bölge Kavramı	49
4.2. Türkiye’de Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Teşvik Politikaları	50
4.3. Yatırım Teşvikinde Bölgelerin Sınıflandırılması	52
4.4. Türkiye’de Bölgesel Sınıflandırma	53
4.5. Türkiye’deki Yatırım Teşvik Bölgeleri ve Ekonomik Destek Unsurları	58
4.6. Yatırım Teşvik Uygulamalarının Türkiye Özelinde İncelenmesi	64
4.7. Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü	74
4.8. Yatırım Teşvik Sisteminde Yeni Dönem	74
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	77
6. KAYNAKLAR	81

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

AB:	Avrupa Birliği
AR-GE:	Araştırma ve Geliştirme
BAİBÜ:	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
BGUS:	Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi
BAKA:	Bölgesel Kalkınma Ajansı
BYKP:	Beş Yıllık Kalkınma Planı
bkz.:	Bakınız
çev.:	Çeviren
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
ed.:	Editör
İBBS:	İktisadi Bölge Birimleri Sınıflandırılması
KDV:	Katma Değer Vergisi
KÖY:	Kalkınmada Öncelikli Yöre
nşr.:	Neşreden
OSB:	Organize Sanayi Bölgesi
STK:	Sivil Toplum Kuruluşu
vb.:	Ve benzeri
vd.:	Ve diğerleri
y.y.:	Yayın evi yok
yay.:	Yayınları

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Yapısı.....	23
Şekil 2. Yeni Yatırım Teşvik Sistemi.....	47
Şekil 3. Yatırım Teşvik Bölgeleri 2025.....	59

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Kalkınma Ajansı Destekleri.....	25
Tablo 2. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması.....	55
Tablo 3. Bölgelerarası Teşvik Unsurlarının Farklılaştırılması.....	62
Tablo 4. Güncel Yatırım Teşvik Bölgeleri.....	63
Tablo 5. Yatırım Teşvik Belgelerinin Genel Karakteristikleri.....	65
Tablo 6. Nisan Ayı Yatırım Teşvik Belgelerinin Bölgelere Göre Dağılımı.....	67
Tablo 7. Yatırım Teşvik Belgelerinin Destek Sınıfına Göre Dağılımı.....	68
Tablo 8. Yatırım Teşvik Belgelerinin Yatırım Cinslerine Göre Dağılımı.....	70
Tablo 9. Yatırım Teşvik Belgelerinin Yüzde Dağılımı.....	71
Tablo 10. Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörlere Göre Dağılımı.....	72
Tablo 11. 2012/2025 Teşvik Sistemi Kararnameleri Karşılaştırması.....	76

TEŞEKKÜR

Bu çalışma sürecinin her aşamasında tecrübelerini ve birikimlerini benimle paylaşan, çalışma ve diğer konularla ilgili her soruma yakın ilgi, içtenlik ve en önemlisi sabırla cevap veren çok kıymetli danışmanım Doç. Dr. Abdullah TOPCUOĞLU'na sonsuz şükranlarımı sunarım. Onun önderliğinde emek verdiğim bu çalışmanın meyvelerini bir ömür boyu gururla taşıyacağım.

Tez yazım sürecinde her zaman beni yönlendiren, samimi desteklerini esirgemeyen kıymetli dostlarıma minnettarım. Bu süreçteki manevi destekleri için aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

1. GİRİŞ

Bölgesel kalkınma, ülkeler arasında olduğu kadar ülkelerin kendi iç bölgelerinde de ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin giderilmesini amaçlayan stratejik bir hedef olarak önem kazanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, sürdürülebilir büyüme açısından kritik bir konudur. Bu kapsamda kamu politikalarının temel araçlarından biri olan yatırım teşvikleri, ekonomik faaliyetleri istenen bölgelere yönlendirmek ve bölgesel kalkınmayı hızlandırmak amacıyla sıklıkla kullanılmaktadır.

21. yüzyılda ekonomik kalkınma yalnızca büyüme göstergeleriyle değil, aynı zamanda bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, sosyal adaletin sağlanması ve mekânsal eşitsizliklerin giderilmesiyle değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, bölgesel kalkınma politikaları, sadece ekonomik bir strateji değil; aynı zamanda sosyal ve siyasal bütünlüğün korunmasına yönelik kapsamlı bir kamu müdahalesi olarak öne çıkmaktadır (Tekin, 2011: 37; Keleş, 2012).

Bölgesel kalkınma politikalarının temel hedefi, ekonomik faaliyetlerin ülke sathına dengeli yayılmasını sağlamak, geri kalmış bölgelerde yatırımı ve istihdamı artırmak ve sürdürülebilir büyümeye katkıda bulunmaktır (Eryılmaz, 2011:28; Saraç, 2006). Ancak uygulamada karşılaşılan en büyük sorunlardan biri, özel sektörün yalnızca kâr odaklı yatırım kararları alması ve bunun sonucunda az gelişmiş bölgelerde sermaye birikimi ve yatırım motivasyonunun zayıf kalmasıdır. Bu sorunu aşmak amacıyla devletler, çeşitli yatırım teşvik mekanizmaları geliştirmiştir.

Yatırım teşvikleri; vergi indirimleri, sigorta prim destekleri, faiz desteği, arsa tahsisi gibi çeşitli mekanizmalar yoluyla özel sektör yatırımlarını özendirmeyi hedeflemektedir. Bu politikaların bölgesel düzeyde uygulanması, ekonomik olarak geri kalmış bölgelerin cazibesini artırmakta ve bu bölgelere sermaye akışını sağlamaktadır. Ancak bu teşviklerin etkinliği, uygulama biçimleri, bölgesel farklılıklar ve yatırımcı davranışları gibi pek çok değişkene bağlıdır.

Türkiye’de yatırım teşvikleri, 2012 yılında yapılan kapsamlı revizyonla birlikte daha bölge odaklı ve sektörel önceliklere dayalı bir yapıya kavuşmuştur. Bu yeni sistemle birlikte iller, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre altı bölgeye ayrılmış ve her bölgeye farklı oran ve kapsamda teşvik uygulamaları tanımlanmıştır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2024). Bu modelin temel amacı, kamu kaynaklarını daha verimli kullanmak ve az gelişmiş bölgelere yatırım çekerek bölgesel kalkınma farklarını azaltmaktır.

Bu çalışmada, Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik sisteminin bölgesel kalkınma üzerindeki etkisi incelenecek, özellikle 2012 yılında revize edilen teşvik sistemi çerçevesinde bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının giderilmesine ne ölçüde katkı sağlandığı analiz edilecektir.

Türkiye’de yıllar içinde uygulanan çeşitli bölgesel kalkınma planları (örneğin GAP, DOKAP) ve teşvik sistemleri, bu politikaların merkezi konumunu açıkça ortaya koymuştur. Ancak uygulamada birçok il, teşvik sisteminin sunduğu olanaklardan sınırlı düzeyde faydalanabilmekte; özellikle bilgiye erişim, teknik kapasite ve altyapı eksikliği nedeniyle bazı bölgeler geri planda kalmaktadır (DPT, 2003; Kara & Yıldız, 2021).

Bu çerçevede bu araştırma, yatırım teşviklerinin sadece makro düzeyde değil, yerel bağlamda da nasıl çalıştığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Teşviklerin yerel düzeydeki etkilerinin değerlendirilmesi, sadece ekonomi politikalarının etkinliğini görmek açısından değil, aynı zamanda geleceğe dönük daha esnek ve yerel ihtiyaçlara duyarlı teşvik modelleri geliştirmek açısından da önemlidir.

Günümüzde kalkınmanın yalnızca ekonomik büyüme rakamlarıyla değil, insan odaklı ve bölgesel adaleti önceleyen yaklaşımlarla gerçekleştirilmesi gerektiği düşüncesi giderek kabul görmektedir. Bu çerçevede yatırım teşvik sisteminin yeniden değerlendirilmesi ve stratejik bir kamu politikası aracı olarak etkinliğinin test edilmesi, çalışmanın temel motivasyon kaynağı olmuştur.

Bu araştırmanın odak noktası, Türkiye’de uygulanan yatırım teşviklerinin bölgesel kalkınmayı sağlama konusundaki etkinliğini kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktır. Bu hedef doğrultusunda aşağıdaki

başlıklar altında incelemeler yapılacaktır:

1. Yatırım Teşvik Sisteminin Yapısı ve Uygulama Biçimi:

Türkiye’de yatırım teşvik sisteminin genel yapısı, hukuki çerçevesi ve uygulama yöntemleri detaylı bir incelemeyle ele alınacaktır. Bu bağlamda, teşviklerin hangi koşullar altında verildiği, hangi sektörleri kapsadığı ve uygulama süreçlerinin nasıl işlediği üzerinde durulacaktır.

2. Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklarının Azaltılması:

Yatırım teşviklerinin, Türkiye’nin farklı coğrafi ve ekonomik bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklarını azaltma konusundaki etkileri değerlendirilecektir. Mevcut veriler ve istatistiksel göstergeler kullanılarak, teşviklerin uygulanmasının yerel ekonomik dinamikler üzerindeki yansımaları incelenecektir.

3. Yatırım Kararlarında Teşviklerin Rolü:

Yatırım karar süreçlerinde teşviklerin ne derece etkili olduğu değerlendirilecektir. Yatırımcıların, teşviklerin varlığı ışığında hangi faktörlere daha fazla önem verdikleri ve bu teşviklerin yatırım kararlarını nasıl şekillendirdiği üzerinde durulacaktır.

4. Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar ve Politika Önerileri:

Yatırım teşviklerinin uygulama aşamasında karşılaşılan sorunlar tespit edilecek ve bu sorunların çözümüne yönelik politika önerileri geliştirilecektir. Bu bağlamda, uygulama süreçlerinde yaşanan aksaklıklar ve bunların giderilmesi için gerekli reform önerileri üzerinde durulacaktır.

Çalışma hem teorik hem de pratik bir perspektiften yatırım teşviklerinin bölgesel kalkınma politikaları içindeki yerini sorgulamaktadır. Böylece, elde edilecek bulgular, Türkiye’nin ekonomik ve bölgesel kalkınma stratejilerine katkı sağlayacak önemli veriler sunmayı hedeflemektedir.

Türkiye’de bölgeler arası sosyo-ekonomik gelişmişlik farkları, uzun yıllardır kalkınma politikalarının merkezinde yer almaktadır. Bu farklılıklar, göç, işsizlik, altyapı yetersizlikleri gibi birçok yapısal soruna yol açmakta; ülkenin genel kalkınma potansiyelini olumsuz etkilemektedir (DPT, 2003). Bu bağlamda yatırım teşvikleri, özel sektör yatırımlarını geri kalmış bölgelere yönlendirmek ve bu sayede dengeli bir kalkınma süreci yaratmak amacıyla önemli bir araç olarak görülmektedir (Öztürk, 2015).

2. BİRİNCİ BÖLÜM: BÖLGESEL KALKINMA VE TEMEL İLKELERİ

2.1 Bölgesel Kalkınma Kavramı

Bölgesel kalkınma, ekonomik, sosyal ve mekânsal açıdan geri kalmış veya gelişmişlik farkları bulunan bölgelerin, ülke genelindeki ortalama refah seviyesine yaklaştırılması amacıyla yürütülen planlı gelişme sürecidir. Bu süreç, sadece ekonomik büyümeyi değil; istihdamı, yaşam kalitesini, altyapıyı ve kamu hizmetlerine erişimi kapsayan çok boyutlu bir yapıya sahiptir.

Bölgesel kalkınma, bir bölgenin insan, su, toprak ve sermaye gibi potansiyel kaynakları arasındaki ilişkileri optimize ederek, bu kaynakların hem insan hem de bölge yararına en etkin şekilde kullanılmasını sağlamayı amaçlar (Eryılmaz, 2011: 28-29). Bu süreç, az gelişmiş bölgelerin sosyal refah açısından gelişmiş bölgelere yaklaştırılmasını ve aradaki farklılıkların azaltılmasını hedefleyen politikaları da beraberinde getirir. Bu gelişmeler, “bölge” ve “kalkınma” kavramlarının bir bütün olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymuş ve böylece bölgesel kalkınma çabalarında alternatif politika arayışlarını gündeme taşımıştır (Kök, 2010: 17). Ülkeler, bölgesel kalkınmayı sağlamak için mevcut ekonomik koşullarına göre çeşitli stratejiler geliştirmektedirler.

Keleş (2012)’e göre bölgesel kalkınma, mekânsal farklılıkların giderilmesini amaçlayan ve bölgeler arası dengesizliğe karşı geliştirilen planlama ve müdahale politikalarını ifade eder. Kalkınma sadece büyüme demek değildir; eşitsizliklerin azaltılması ve kapsayıcılığın artırılması da gerekir.

Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü (2020) ise bölgesel kalkınmayı, “bölge düzeyinde sürdürülebilir ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması, rekabet gücünün artırılması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi” olarak tanımlamaktadır.

Tarihsel olarak, bölgesel kalkınma politikalarının ekonomik duruma bağlı olarak evrim geçirdiği gözlemlenmektedir. Ekonomik

buhranlar ve küreselleşme, bu politikaların şekillenmesinde ve gelişiminde önemli rol oynamıştır (Günaydın, 2013: 76). “Yerleşme Ekonomisi” veya “Alan Ekonomisi” olarak bilinen bölgesel kalkınma kavramı, sanayileşmenin etkisiyle önem kazanmış ve 2. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik literatüre girmiştir (Kargı, 2009: 20). Savaş sonrası dönemde, fiziksel altyapının yeniden inşası ve sermaye akışının sağlanması gibi endişeler, bölgesel kalkınma politikalarının yeniden gözden geçirilmesine yol açmıştır. Bu süreçte, geri kalmış bölgelerde istihdam yaratmayı ve gelişmiş bölgeler üzerindeki baskıyı azaltmayı amaçlayan bölgesel politikalar geliştirilmiştir. Öte yandan Weber, Marshall, Christaller ve Lösch gibi iktisatçılar tarafından ortaya konan sanayi kuramlarına dayanan bölgesel yakınsama politikaları benimsenmiştir (Gönül, 2007: 14).

Maliye politikası, genel ekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla mali araçların etkin bir şekilde kullanılması olarak tanımlanabilir. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran sonrası, John Maynard Keynes’in geliştirdiği ekonomik teori, devletin ekonomiye aktif bir şekilde müdahale etmesi gerektiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda “fonksiyonel devlet teorisi” çerçevesinde, devletin yerine getirmesi gereken maliye politikaları; kaynakların etkin bir şekilde tahsis edilmesi, adil gelir dağılımının sağlanması, ekonomik istikrarın korunması, ekonomik büyümenin teşvik edilmesi ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi gibi unsurlardan oluşmaktadır (Aktan, 2012: 14-17).

Maliye politikasının hedeflerinden biri olan ekonomik büyüme ve kalkınma, özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın ardından 1950’li yıllarda daha fazla önem kazanmıştır. Bu durumun temel nedeni, savaşın sona ermesi ile birlikte yeni devletlerin kurulması ve bu ülkelerin gelişmekte olan seviyede olmaları nedeniyle kalkınma ve büyümeye ihtiyaç duymalarıdır. Bu ülkeler, ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı sağlamak için maliye politikalarına öncelik vermişlerdir.

Ekonomik büyüme, genel olarak kişi başına düşen gerçek gelirin artışı olarak tanımlanabilir ve bu kavram, iktisat politikası ile birlikte maliye politikasının da önemli bir amacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Maliye politikaları, ekonomik istikrarı sağlama çabası içerisinde bulunurken, aynı zamanda ekonomik büyümeyi teşvik etme hedefini de

taşımaktadır. Ekonomik istikrar, kısa vadeli maliye politikası hedefi olarak belirlenirken, ekonomik büyüme ve kalkınma ise daha uzun vadeli bir hedef olarak öne çıkmaktadır (Demircan, 2003: 98).

Ekonomik büyüme ve kalkınma kavramları, iktisat literatüründe sıklıkla birbirinin yerine kullanılsa da bu iki kavramın farklı anlamlar taşıdığı ve birbirini tamamlayıcı özelliklere sahip olduğu gözlemlenmektedir. Ekonomik büyümeyi nitel verilerle değil, sayısal verilerle ifade etmek mümkündür; buna karşın kalkınma, daha çok nitel verilerle tanımlanmakta ve sosyal, kültürel ve ekonomik unsurları içermektedir. Bu nedenle, ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki temel fark, büyümenin ölçümünde niceliksel verilerin kullanılması, kalkınmanın ise niteliksel unsurlarla ifade edilmesidir. Ekonomik büyüme, gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) nicel olarak artışıyla tanımlanırken, kalkınma ise daha çok toplumsal refahın ve yaşam standartlarının iyileşmesi gibi niteliksel gelişmelerle ifade edilmektedir. Kalkınma, gelir dağılımının daha adil hale gelmesi, okuma-yazma oranlarının artması, her birey için sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaşması, cezaevine giren birey sayısının minimumda tutulması, altyapı hizmetlerinin tamamlanması, kentleşmenin artışı, kültürel ihtiyaçların karşılanma oranının yükselmesi ve öğrenci başına düşen öğretmen sayısının artması gibi pek çok gösterge ile ölçülmektedir (Yıldız ve Topuz, 2011: 202). Ekonomik büyüme ve kalkınma kavramları birbirini tamamlayıcı niteliktedir; her ekonomik büyüme kalkınmayı beraberinde getirmese de her kalkınma süreci ekonomik büyümeyi içermekte ve desteklemektedir. Bu bağlamda, ekonomik büyüme genellikle kısa vadeli bir olgu olarak ele alınırken, kalkınma uzun vadeli bir süreçtir ve büyümeyi de kapsayan daha geniş bir kavramdır (Işık, 2009: 853).

Kalkınma kavramı, 19. yüzyılın ortalarındaki düşüncelere dayansa da bilimsel anlamda kullanımı 2. Dünya Savaşı sonrasında belirginlik kazanmıştır. Bu dönemde kalkınmanın önemli bir unsur olarak ortaya çıkmasının temel nedeni, yeni dünya düzeninin kurulması ve bağımsız devletlerin sayısının artmasıdır (Eryılmaz, 2011: 3). 1950'ler ile 1970'ler arasında, dünya kapitalizminin genişleyici dalgası ile birlikte kalkınma, en parlak dönemini yaşamıştır.

Bu süreçte kalkınma, yalnızca ekonomik boyutlarıyla ele alınmış ve amaç, geleneksel durağan ekonomilerin, kendi ayakları üzerinde durabilen ve Batı'daki örneklerine benzer bir kapitalist ekonomiye dönüşmesini sağlamak olarak belirlenmiştir (Kaynak, 2003: 18). Ancak 1970'lerden sonra kalkınma, ekonomik faktörlerin yanı sıra beşerî sermaye, sağlık, eğitim, yaşam standartları ve yoksulluk gibi unsurlarla birlikte değerlendirilmiştir (Fırat vd., 2015: 876). 1980'li yıllarda ise kalkınma olgusu, ticaret serbestliği, hükümet açıklarının kapatılması, döviz kurlarının aşırı yükselmesi ve etkisiz yasal düzenlemelerin kaldırılması gibi yapısal reformlara odaklanmıştır (Harris, 2011: 3).

Kalkınma, bir ülkedeki ekonomik, siyasi ve sosyal yapıların dönüşümü ile insan ve toplum refahının sürekli bir şekilde artış göstermesidir (Kılıç, 2013: 5). Diğer bir tanıma göre, kalkınma, bir ülkenin ekonomisindeki belirli dönemler arasındaki büyüme ve gelişmeler, yaşam standartlarındaki iyileşmeler ve arz edilen ürünlerin ya da üretim sistemlerinin geliştiği ekonomik ortamı ifade eder (Sevinç, 2011: 40). Yavilioğlu'nun görüşüne göre kalkınma, toplumsal değişime etki eden faktörlerin etkinlik derecesine bağlı olarak anlam kazanan bir süreçtir; bu süreç iktisatçılar, sosyologlar ve tarihçiler tarafından çeşitli şekillerde yorumlanmaktadır (Yavilioğlu, 2002: 60). Son olarak, kalkınma, genel olarak ülkelerin ulaşmayı hedeflediği bir amaç ve aynı zamanda bir süreç olarak tanımlanabilir (Dulupçu, 2002: 37).

1970'li yıllarda ortaya çıkan petrol krizleri ve ekonomik dalgalanmalar, bölgesel politikaların önemini azaltmaya başlamış, bu dönemde küreselleşme süreci devletin rolünü de değiştirmiştir (Akiş, 2011: 239). 1980'li yılların başından 1990'ların ortalarına kadar, bölgesel politikalar yeniden önem kazanmaya başlamış ve bu süreçte, tek kutuplu dünya düzeni içinde mevcut krizlerin aşılabilmesi için gerekli teknolojik değişimlerin yaşandığı bir ortam doğmuştur. Bu dönemde, sanayi toplumu bilgi toplumu ile yer değiştirmiş ve ulus devlet anlayışı küresel bir yapıya evrilmiştir (Kılıç, 2013: 9-10). Bölgesel kalkınmanın tarihi süreci incelendiğinde, bu olgunun yalnızca ekonomik gelişmelerle değil, aynı zamanda siyasi ve sosyal dinamiklerle de şekillendiği görülmektedir.

21. yüzyılda, bölgesel kalkınma, devletlerin ulaşmak istediği temel hedeflerden biri haline gelmiştir.

Bölgesel kalkınma kavramı, ülkelerin farklı bölgelerindeki ekonomik ve sosyal yapının iyileştirilmesi, etkin kaynak dağılımının sağlanması ve bölgesel refah seviyesinin artırılması amacını taşır (Tekin, 2011: 37). Ayrıca, bu kavram, “Fakirlik Kısır Çemberi” nin kırılması olarak tanımlanabilir; yani, bölgedeki gelişme potansiyelinin açığa çıkarılması ve dış kaynakların bölgeye çekilmesi ile bu potansiyelin harekete geçirilmesi (Kırankabeş,2013: 256). Diğer bir tanım ise, sanayileşmenin belirli bölgelerdeki eşitsizlikleri ortadan kaldırarak geri kalmış bölgelerin gelişmiş bölgeler seviyesine ulaşmasını sağlamak olduğu ifade edilebilir (Işık ve Kılınç, 2011: 13). Ekonomik kalkınmanın bir sonucu olarak görülen bölgesel kalkınma, yerel iş olanaklarının, yatırım potansiyelinin, refah seviyesinin ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi anlamına gelir (Sevinç, 2011: 41). Tüm bu tanımlar, bölgesel kalkınmanın sadece ekonomik bir olgu olmadığını, aynı zamanda sosyal, demografik, siyasal ve fiziksel alanlarla etkileşim içinde olduğunu ortaya koymaktadır.

2.2 Bölgesel Kalkınmanın Ortaya Çıkışı

Sanayi devrimi, sınai faaliyetlerin mekân bazında farklı dağılımları sonucunda hem ülkeler arasında hem de ülkelerin farklı bölgeleri arasında belirgin dengesizlikler yaratmıştır. Bu dengesizlikler, gelir dağılımında eşitsizliklere yol açmış ve kaynakların etkin kullanımını olumsuz etkileyerek önemli sosyo-ekonomik sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Üretim faktörlerinin geri kalmış bölgelerden, gelişmenin daha fazla hız kazandığı bölgelere yönelmesi, geri kalmış bölgelerin gelişimini olumsuz etkilemekle kalmamış; aynı zamanda aşırı büyüme yaşayan bölgelerde kalabalıklaşma gibi sorunların da ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Öztürk, 2001: 5).

Ülke coğrafyası üzerindeki doğal ve toplumsal kaynakların dağılımı, mutlak anlamda eşitlik arz etmemektedir. Bu durum, gelişmenin de dengeli bir süreçten geçememesine neden olmaktadır. Dinamik özellikler taşıyan gelişme sürecine yön veren sosyo-ekonomik faktörlerin coğrafya üzerinde farklı yoğunluklarla dağılması, bölgeler arasındaki

gelişmişlik farklılıklarının temel nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu farklılıkların giderilmesi için yürütülen çabalar ve oluşturulan politikalar, bölgesel kalkınmanın doğuşuna zemin hazırlamıştır (Aktakaş, 2006: 12).

Günümüzde, dünya genelinde ekonomik ve sosyal açıdan farklı yoğunluklarda bölgesel farklılıkların varlığı dikkat çekmektedir. Bu farklar, coğrafi koşullar, doğal kaynakların varlığı, demografik yapı, bölge halkının yaratıcılığı, sermaye birikimi, bölgenin ürünlerine olan talep, altyapının kalitesi ve girişimcilerin yetenekleri gibi pek çok faktörden etkilenmektedir (Güner, 2007: 42).

Kırsal bölgelerdeki tarıma bağıllık, sanayi ve hizmet sektörlerinin yeterince gelişmemesi, tarımda verimliliğin ve gelir düzeyinin düşüklüğü gibi etkenler, bu bölgelerden büyük şehirlere olan göçü hızlandırmaktadır. Gelişmiş bölgelere yönelen bu göçler, sadece iş gücü olanaklarıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sermaye göçünü de beraberinde getirmektedir. İnsanlar, daha yüksek kazanç elde etme amacıyla sermayelerini gelişmiş bölgelerde değerlendirmekte ve bu durum, az gelişmiş bölgelerdeki ekonomik potansiyelin azalmasına ve bu bölgelerdeki yatırımların kaybolmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak, bu olgu, bölgesel dengesizliğin hem varlığını sürdürmesine hem de daha da derinleşmesine etki eden önemli bir faktör haline gelmektedir.

Bölgesel kalkınma politikaları, bu dengesizlikleri gidermek amacıyla geliştirilmiş stratejilerdir ve bu politikaların başarısı, kaynakların etkin kullanımı ve ekonomik büyüme üzerinde kritik bir etkiye sahiptir. Özellikle az gelişmiş veya gelişme aşamasındaki bölgelerde yapılandırılan projeler, yerel halkın ekonomik ve sosyal refahını artırmak için önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu bağlamda, bölgesel kalkınmanın desteklenmesi, tüm ekonomik sistemin dengeli bir şekilde gelişebilmesi açısından elzemdir.

Dolayısıyla, bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için, çeşitli ekonomik ve sosyal politikaların bütünleşik bir şekilde uygulanması gerekmektedir; bu da bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine, yerel potansiyelin artırılmasına ve sürdürülebilir bir ekonomik yapının oluşturulmasına katkıda bulunacaktır.

2.3 Bölgesel Kalkınma Politikalarının İlkeleri

Her ülkenin, gelişmiş ya da az gelişmiş olmasına bakılmaksızın, bölgeleri arasında sosyal ve ekonomik farklılıklar bulunmaktadır. Literatürde bu farklılıkların ortadan kaldırılmasına yönelik geliştirilen bölgesel kalkınma politikaları, üç ana ilkeye dayanmaktadır.

2.3.1 Sosyal Karlılık İlkesi

Özel sektör, kısa vadede verimlilik sağlamak ve karını maksimize etmek amacıyla faaliyetlerini, en fazla avantaj elde edebileceği bölgelerde yoğunlaştırmaktadır. Bu durum, özel sektörün uzun vadeli verimlilik getirecek altyapı yatırımlarına önem vermemesi ve az gelişmiş bölgelere yönelmemesi sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla, bölgeler arasındaki gelişim farklılıklarının azaltılması amacıyla, geri kalmış bölgelerin ekonomik canlılığını artıracak yatırımların devlet tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Sarıhan, 2011: 23).

Sosyal karlılık ilkesi, özellikle geri kalmış bölgelerde, kısa vadede değil ama uzun vadede ekonomik getirisi olan ve sosyal faydayı artıran yatırımların devlet eliyle yapılmasını ifade eder. Modern devlet anlayışına göre, toplumsal refahın artırılması ve sosyal faydanın özel yararların önüne geçirilmesi temel hedefler arasında yer alır (Kılıç, 2013: 10-11). Bu bağlamda, devletin müdahalesi, sosyal karlılığı yüksek yatırımların gerçekleştirilmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır.

2.3.2 Kalkınma Kutbu İlkesi

Bölgesel kalkınma politikalarının temel ilkelerinden biri olan kalkınma kutbu ilkesi, Fransız ekonomist François Perroux'un geliştirdiği “Kalkınma Kutupları Teorisi” ne dayanmaktadır. Bu teori, kalkınma kutuplarının doğal bir süreç sonucunda meydana geldiğini ifade eder. Sanayi devriminin tarihine uzanan bu olgu, günümüzde yalnızca gelişmiş ülkelerde değil, az gelişmiş ülkelerde de ekonomik büyümenin belirli merkezlerden başladığı gerçeğine işaret etmektedir. Bu durum, geri kalmış bölgelerde kalkınma kutuplarının yapay bir şekilde oluşturulması fikrini ön plana çıkarmaktadır. Devletin alacağı ekonomik kararlar aracılığıyla, kalkınmaya en uygun şartlara sahip olan belirli noktalarda kalkınma kutuplarının yaratılması mümkündür (Şahin, 2008: 19-20).

Kalkınma kutbu ilkesine göre, yatırımlar öncelikle belirli bir bölgeye yönlendirilmekte ve bu bölgenin hızlı bir şekilde kalkınması sağlanmaktadır. Sonuç olarak, kalkınma her bölgede eşit seviyelerde gerçekleşmeye de farklı kalkınma kutupları oluşmakta ve bu kutuplar, zamanla ülke ekonomisine yayılarak büyümeye devam etmektedir.

2.3.3 Halkın Katılımı İlkesi

Bölgesel kalkınma politikalarının sonuncusu olan halkın katılımı ilkesi, bölge halkının kalkınma süreçlerine karar verme ve uygulama aşamalarında doğrudan ya da dolaylı bir şekilde katılımını ifade eder. Gerçek anlamda bölgesel kalkınma politikalarında halkın rolü kritik bir öneme sahiptir. Halk, programlara katılmadığı takdirde, bu programların hedef kitleye ulaşması ve başarılı olması mümkün olmayacaktır. Halkın kalkınma programlarına katılımı, bireylerin onurunu ve toplum bilincini artırmanın yanı sıra, bölgesel kalkınma programlarının daha dinamik hale gelmesine ve yerel faaliyetlerin yerel halk tarafından kontrol edilmesine olanak tanımaktadır (Saraç, 2006: 35).

Halkın katılımı, çeşitli şekillerde gerçekleşebilir. Örneğin, sanayi ve ticaret odaları, belediye meclisleri, kalkınma ile ilgili özel komiteler ve Avrupa Birliği uyum sürecinde önem kazanan bölgesel kalkınma ajansları gibi yapılar, halkın yönetim süreçlerine katılma imkânı sunmaktadır (Durgun, 2006: 49).

2.4 Bölgesel Kalkınmanın Amaçları

Bölgesel kalkınma politikalarının iki temel amacı bulunmaktadır. İlk olarak, ülke genelinde nüfusun dengeli bir şekilde dağılımını sağlamak, ikinci olarak da geri kalmış bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasını desteklemektir. Nüfusun ülke içerisindeki dengeli dağılımı, gelişme sürecinde ilerleme kaydeden bölgelerin, diğer bölgelerde gelişimi olumsuz yönde etkileyen durumların önüne geçmeyi ve bu durumların az gelişmiş bölgelerden daha gelişmiş bölgelere yönelen göç hareketlerini engellemeyi amaçlar. İkinci bir amaç olan geri kalmış bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınması ise, ülkenin genel kalkınma hedefleri doğrultusunda, ulusal çıkarları zedelemeyecek bir biçimde gerçekleşmelidir. Bu süreçte, gelişmiş bölgelerdeki ekonomik faaliyetlerin azaltılması ya da bu faaliyetlerin az

gelişmiş bölgelere kaydırılması değil; bilakis, geri kalmış bölgelerin ekonomik kalkınma düzeylerinin artırılması esas alınmalıdır (Saraç, 2006: 35-36).

Olumsuz gelişmelerin önlenmesi amacıyla bölgesel kalkınma politikası, genel ekonomi politikasından türetilen üç temel hedef içermektedir (Güner, 2007: 43):

1. Büyüme Amacı

Bu amaç, genel ekonominin daha hızlı bir şekilde büyüebilmesi için gerekli olan şartların bölgelerde sağlanmasını ifade eder. Büyüme için gerekli olan ön koşulların yaratılması, özel ve kamu yatırımlarının etkin bir şekilde koordinasyonunu gerektirir. Böylece üretim faktörlerinin optimal bir biçimde dağılımı sağlanarak, ekonomik büyümenin hızlandırılması hedeflenir. Bu amaç doğrultusunda, bölgesel farklılıkların azaltılması ve daha fazla yerel istihdam yaratılması için yatırımların belirli bölgelere odaklanması önemlidir.

2. İstikrar Amacı

Bu amaç, ekonomik istihdam ve gelir seviyelerinin mümkün olduğunca istikrarlı bir şekilde gelişmesini sağlamayı hedeflemektedir. Ekonomik istikrar, bölgesel kuruluş yerlerinin ve üretim yapısının, konjonktürel ve yapısal dalgalanmalara dayanıklı olmasını öngörür. Bölgesel istikrar politikasında, bölgesel ve sektörel yapı politikaları arasında sağlanan koordinasyon, bölgelerin ekonomik yapılarının kendi içerisinde dengeli olmasını sağlamak için önemlidir. Böylece, ekonomik dalgalanmaların olumsuz etkileri en aza indirilmiş olur.

3. Dengeleme ve Eşitleme Amacı

Dengeleme ve eşitleme amacı, ekonomik kaynakların bölgeler arasında dengeli ve göreceli olarak eşit bir şekilde dağılımını sağlamayı hedefler. Bu durum, bölgeler arasındaki gelir ve refah dengesizliğinin azalmasına olanak tanır ve bölgelerde sağlıklı çalışma ve yaşam koşullarının oluşabilmesi için gereken ön koşulları oluşturur. Bu kapsamda, bölgelerin olabildiğince eşit altyapı donatım düzeylerine ulaşması önemlidir. Altyapı eşitliği, ekonomik faaliyetlerin verimliliğini artıracak ve yerel potansiyelin daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayacaktır. Bölgesel kalkınmanın amaçları, sadece ekonomik büyümeyi

değil, aynı zamanda sosyal istikrarı ve dengeli bir nüfus dağılımını da kapsayan kapsamlı hedeflerdir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi, ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmalarında kritik bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, bölgesel kalkınma politikalarının etkin bir şekilde uygulanması, ülke genelinde dengeli bir kalkınma sürecinin sağlanmasına katkı yapacaktır (Resmî Gazete, 29130).

2.5 Bölgesel Kalkınma Politikasının Araçları

Bölgesel kalkınma, ülkeler ve bölgeler arasındaki ekonomik dengesizlikleri gidermeyi amaçlayan stratejilerin bir parçası olarak önemli bir yer tutmaktadır. Ancak, karlılığı yüksek yerlerde faaliyet göstermeyi tercih eden güçlü sermaye, geri kalmış bölgelere yönelmekten kaçınmakta ve kamusal yatırımların maliyetlerine de katılmayı istememektedir. Bu nedenle, sermayenin geri kalmış bölgelerde sürdürülebilir kar elde edebilmesi için çeşitli teşvik mekanizmalarının hayata geçirilmesi gereklidir (Ataç vd., 2004: 342).

Bölgesel dengesizlikleri azaltmaya yönelik politikalar için kullanılabilecek temel araçlar aşağıda sıralanmıştır (Saraç, 2006: 37):

1. Teşvik Tedbirleri

Ekonomik faaliyetlerin belirli yörelere yönlendirilmesi amacıyla mali ve vergisel teşvik tedbirleri yapılmalıdır. Bu tür teşvikler, işletmelerin kuruluş yeri kararlarını etkilemek için kullanılmakta, yatırım maliyetlerini düşürerek karlılığı artırmayı hedeflemektedir. Geri kalmış bölgelerde bu teşvikler daha avantajlı hale getirilerek, bölgeler arasındaki gelişim farklılıklarının dengelenmesi amaçlanmaktadır.

2. Devlet Yatırımları

Bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için devlet yatırımlarının gerçekleştirilmesi oldukça önemlidir. Bu yatırımlar genel olarak iki ana gruba ayrılabilir: (Erkan, 1987: 25)

- Üretken Kamu Yatırımları: Ekonomik faaliyetin başlamadığı bölgelerde sanayi hareketlerinin başlatılması, devletin sorumluluğundadır. Bu tür yatırımlar, ilgili bölgedeki potansiyel üretim faktörlerini harekete geçirerek, bölgesel gelişimin öncülüğünü yapmak amacı taşır.

- Altyapı Yatırımları: Ekonomik alanda üretim imkanlarının

artırılmasını sağlayan altyapı projeleri (yol, iletişim, su, eğitim, sağlık vb.) devlet tarafından yapılmalıdır. Bu yatırımlar, geri kalmış bölgelerde üretimin teşvik edilmesini ve ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesini sağlamak için hayati bir rol oynamaktadır. (Yılmaz, 2004: 22).

3. İdari Yapının Organizasyonu

Bölgesel kalkınma politikalarının uygulanmasında, illerin gelişmişlik sıralamasının yapılması ve illerin birbirleri ile olan ilişkilerinin niteliğine göre gruplandırılması gerekir. Bu gruplama sonrasında, kalkınma politikalarının uygulanacağı bölgelerin seçilmesi ve bu yeni bölgesel ayırım için yönetsel yapının adaptasyonunun sağlanması gerekir. Bu aşama, bölgesel kalkınma politikalarının etkin bir şekilde uygulanması için kritik öneme sahiptir. (YOİKK, 2017).

4. Sektörel Sanayi Ağı ve Teknik Parklar

Bölge içindeki sektörel sanayi ağı, teknoparklar, organize sanayi bölgeleri (OSB) ve küçük sanayi siteleri gibi diğer kalkınma araçları da önemli destek unsurları olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yapılar, yerel üretimin artırılması ve bölgesel rekabet gücünün güçlendirilmesi açısından fayda sağlar. (Güner, 2007:46).

5. Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA)

Bölgesel kalkınma ajansları, bölgedeki gelişme farklarını ortadan kaldırmayı hedefleyen önemli kurumlardır. Bu ajanslar, çeşitli hizmetler sunarak bölgedeki ekonomik canlanmayı sağlamaya, bölgesel yatırımları artırmaya ve halkın kalkınma süreçlerine katılımını teşvik etmeye yönelik çalışmalarda bulunurlar. Ajanslar, yerel yönetimlerle ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yaparak, bölgesel kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesini sağlayan önemli aktörlerdir. (Güner, 2007:46).

2.6 Türkiye’de Kalkınma Politikalarının Tarihsel Süreci

Bölgesel kalkınma politikaları, azgelişmiş veya gelişmemiş bölgelere yönelik uygulanan genel stratejilerin yanı sıra, belirli alanlara özel projeleri de içermektedir. Bu politikalar, yalnızca genel çerçeve içinde değil, aynı zamanda belirli bölgelerde fiziksel, ekonomik ve sosyal planlamalar yaparak, bu bölgelerin gelişimini destekleyen araçların tutarlı bir şekilde ele alınmasını sağlamaktadır.

Türkiye'de bölgesel kalkınma çalışmaları, planlı dönem öncesi ve sonrası olarak iki ana kategoriye ayrılabilir. Çoğu uzman, Türkiye'deki bölgesel planlama faaliyetlerinin 1960 sonrasında belirgin hale geldiğini kabul etmektedir. Ancak, bu dönemin öncesinde de bazı örtük bölgesel politikaların varlığına işaret edilmektedir. Örneğin, 1934-1935 yıllarında Celal Bayar tarafından hazırlanan bir bölgesel rapor ve 1932 Birinci Sanayi Planı'nın bazı bölgesel kaygılar taşıdığı bilinmektedir. Ayrıca, birçok kamu kuruluşunun mekân seçiminde belirli bölgesel etmenlerin göz önünde bulundurulduğu ifade edilmektedir. Ancak, açık bir şekilde bölgesel politikaların metinlere dahil edilmesi 1960 sonrası planlı dönemde gerçekleşmiştir (Filiztekin, 2008:94).

Bu dönemde, Türkiye'deki bölgeler arası dengesizlikler fark edilmesine rağmen, sanayileşme öncelikli hedef haline gelmiş ve yatırımlar genellikle batıda, kaynakların bol olduğu ve ulaşım imkânlarının iyi olduğu bölgelere yönlendirilmiştir. Ulusal Kurtuluş Savaşı sonucunda ekonomik kaynakları tükenmiş olan ülkede sanayileşme çabaları, başlangıçta devlet yatırımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Zamanla, özel sektör de İstanbul ve Marmara Bölgesi'nde yoğunlaşarak bu sanayileşme sürecine katılmıştır. Bölgesel politikanın ana stratejisi ise, yeni bir siyasal ve idari sistem altında ulusal bir ekonomi oluşturmak, nüfusu ülke genelinde dağıtmak ve sanayi tesislerini İstanbul ve Marmara Bölgesi dışında, Orta Anadolu ve İç Ege gibi bölgelere yerleştirmek olmuştur. Ayrıca, ülkenin farklı yerlerini birbirine bağlayan bir demiryolu sistemi geliştirilmesi hedeflenmiştir. Devlet, stratejik güvenlik kaygılarını da gözeterek "sanayi tohumlaması" uygulamalarına girişmiş ve Anadolu'nun uzak bölgelerinde sanayi tesisleri kurmuştur. Bu tesislerin bazıları ekonomik açıdan başlangıçta çok anlamlı olmasa da ilerleyen dönemlerde Kayseri, Eskişehir, Zonguldak ve Karabük gibi bölgelerde gelişim merkezlerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Göymen, 2005: 36).

1960 öncesi dönemde Türkiye'deki bölgesel kalkınma politikaları, sınırlı çabalarla şekillenmiş ve bu durum ülkenin sosyo-politik yapısından kaynaklanmıştır. Ancak, 1960 sonrası planlı dönemde, bölgeler arası gelişim farklılıkları ülkenin temel sorunlarından biri olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde benimsenen kapsamlı planlama yaklaşımı,

ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimin hızlandırılmasını hedeflemiştir. 1960'lar itibarıyla bölgelerarası kalkınma ilkesi, planlı kalkınmanın toplumsal hedefleri arasında yer almıştır (DPT, 2003a: 126).

Bu bağlamda, Türkiye, ekonomik ve toplumsal gelişimini Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP) aracılığıyla sürdürmüştür. İlk BYKP, 1963 yılında hazırlanmış olup, mevcut dokuzuncu plan (2007-2013) uygulanmaktadır. Planlı ekonomiye geçişle birlikte, ülkenin farklı bölgelerindeki kapasitelerin canlandırılması amacıyla çeşitli bölgesel planlar oluşturulmuştur. Bu planların uygulanması ve izlenmesi, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından gerçekleştirilmiş, BYKP'lerin hazırlanmasında kamu kurumları, üniversiteler, özel sektör ve ilgili temsilcilerin görüşleri alınmıştır (Göymen, 2005: 37).

Planlı dönem, imar planlamasından daha geniş bir perspektife geçiş yaparak, fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutların birlikte değerlendirildiği bütüncül bir yaklaşım benimsemiştir. Bu kapsamda, bölgesel gelişmeye ve bölgelerarası gelişim farklılıklarının azaltılmasına özel önem verilmiştir. Kalkınma planlarının sektörel öncelikleriyle mekansal boyutlar arasındaki entegrasyonu sağlamak amacıyla, farklı dönemlerde çeşitli bölgesel gelişme planları hazırlanmıştır. Tüm bu planlarda, bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi öncelikli hedef olarak belirlenmiştir (DPT, 2003b: 66).

Planlı dönemdeki bir diğer önemli gelişme, bölgeler arası gelişim farklılıklarının somut verilerle belirlenmesi ve bu doğrultuda kaynak tahsisi yapılması olmuştur. Geri kalmış yörelere yapılan harcamaların, bu bölgelerden elde edilen bütçe gelirinin çok üzerinde olması, planlı dönemin yatırım ve harcama politikalarının temel özelliklerinden biri olmuştur. Kamu yatırımlarının dağılımında geri kalmış bölgelere öncelik verilmesi, tüm plan ve programların önemli bir unsuru olmuştur. Ayrıca, özel sektörü bu bölgelere çekebilmek amacıyla devlet yardımları ve personel politikaları, bölgeler arası dengesizliği gidermede kullanılan başlıca kamu araçları olmuştur (DPT, 2004: 11).

Bölgesel gelişmişlik farklılıklarının devam etmesi, Türkiye'de yerel yönetimlerin gündemine, bölgelerin ve illerin gereksinimlerini ön plana çıkarma olgusunu getirmiştir. Bu bağlamda, özellikle Doğu ve Güneydoğu

bölgelerindeki bazı iller, "Kalkınmada Öncelikli Yörelere" olarak tanımlanmıştır (Ildıraz,2004:190). Bu uygulama, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından başlatılan bir destekleme politikası olup, bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi, sermayenin tabana yayılması, istihdamın artırılması ve yüksek katma değerli teknolojilerin kullanılmasını sağlamak gibi amaçları içermektedir. İlk kez 1913 yılında uygulamaya konan bu politika, 1960 sonrası planlı dönemle birlikte kalkınma planları çerçevesinde daha da önem kazanmıştır. Özel sektörü teşvik etmek amacıyla çıkarılan kararnameler ve tebliğler, bu süreçteki temel araçlar olmuştur.

Kalkınmada Öncelikli Yörelere belirlenerek, bu bölgelere yönelik özendirici politikalar hayata geçirilmiştir (DPT, 2003c:51). Organize Sanayi Bölgesi (OSB) uygulamaları ve son yıllarda popüler hale gelen Kalkınma Ajansları, yerelleşme sürecinin önemli araçları olarak geri kalmış bölgelerde yatırım ortamını iyileştirmekte ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesine katkı sağlamaktadır. OSB'ler, Türkiye'de sanayi yatırımlarının artmasında ve işletmelerin verimliliğinin yükseltilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu bölgeler, geri kalmış alanlarda iş yapmanın önündeki engellerin aşılmasına olanak tanıyarak, istihdam yaratma ve yerel sanayiye destekleme işlevi görmektedir (Çağlar, 2006:307-312).

Kalkınma ajansları ise, yeni bölgesel gelişme paradigmaları çerçevesinde, katılımcı bir yapı içinde bölgesel kalkınma uygulamalarını yönetmekte ve yerinden yönetim esasına dayalı olarak kararlar almaktadır. Bu ajanslar, kalkınma misyonunu sadece devletin değil, toplumun farklı kesimlerinin de üstlenmesini sağlamakta; sektörel veya genel çaplı kalkınma sorunlarını tanımlamakta ve çözüm stratejileri geliştirmektedir (DPT, 2008:18). Ülkemizdeki kalkınma ajanslarının temel görevi, bulundukları bölgelerdeki girişimcilik potansiyelini geliştirmek ve içsel potansiyeli ortaya çıkarmak suretiyle bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmaktır.

1960 öncesi Türkiye'deki bölgesel kalkınma politikaları, sınırlı çabalarla sınırlı kalmış ve bu durum, ülkenin sosyo-politik koşullarından kaynaklanmıştır. Ancak 1960 sonrası planlı dönemde, bölgeler arası

gelişim farklılıkları ulusal bir sorun olarak tanımlanmış ve kapsamlı bir planlama yaklaşımı benimsenmiştir. Bu dönemde, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeyi hızlandırmak amacıyla bölgelerarası kalkınma ilkesi, planlı kalkınmanın toplumsal hedefleri arasında yer almıştır (DPT, 2003d:126).

Planlama anlayışında, imar planlamasının ötesine geçilerek fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutların bütüncül bir şekilde ele alındığı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu bağlamda, bölgesel gelişmeye ve bölgelerarası gelişim farklılıklarının azaltılmasına öncelik verilmiştir. Kalkınma planlarının sektörel öncelikleri ile mekânsal boyutların entegrasyonu sağlanarak, çeşitli dönemlerde bölgesel gelişim planları hazırlanmıştır. Tüm bu planlarda, bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi ana hedef olarak belirlenmiştir (DPT,2003b:66). İlerleyen bölümlerde tekrar değineceğiz.

Ayrıca, planlı dönemde, bölgeler arası gelişim farklılıklarının somut verilerle tespit edilmesi ve kaynak tahsisi yapılması önemli bir gelişme olmuştur. Geri kalmış yörelere yapılan harcamaların, bu bölgelerden elde edilen bütçe gelirini aşması, planlı dönemin yatırım ve harcama politikalarının temel özelliklerinden birini oluşturmuştur. Kamu yatırımlarının dağılımında geri kalmış bölgelere öncelik verilmesi, tüm plan ve programların kritik bir unsuru olmuştur. Öte yandan, özel sektörü bu bölgelere çekmek amacıyla uygulanan devlet yardımları ve personel politikaları, bölgeler arası dengesizliği gidermede önemli kamu araçları olarak öne çıkmıştır (DPT, 2004:11).

GAP, sadece tarımsal üretimi artırmakla kalmayıp, aynı zamanda bölgedeki sosyo-ekonomik yapıyı da güçlendirmeyi hedeflemektedir. Proje kapsamında, su kaynaklarının etkin kullanımıyla birlikte sulama projeleri, tarımsal altyapı geliştirmeleri ve kırsal kalkınma faaliyetleri öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, tarım dışı sektörlerin de desteklenmesi, istihdam olanaklarının artırılması ve sosyal hizmetlerin iyileştirilmesi gibi entegre yaklaşımlar, GAP'ın kapsamına dâhildir.

DOKAP ve GAP gibi projelerin başarıya ulaşması, yerel yönetimlerin ve toplumun katılımını gerektirmektedir. Bu nedenle, yerel halkın proje süreçlerine dâhil edilmesi, onların ihtiyaç ve beklentilerinin

dikkate alınması büyük önem taşımaktadır. Yerel paydaşlarla iş birliği, projelerin sürdürülebilirliğini artırmakta ve bölge halkının projelere olan sahipliğini güçlendirmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma anlayışı, mevcut nesillerin ihtiyaçlarını karşılarken, gelecek nesillerin de kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerini tehlikeye atmadan bu hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, farklı sektörlerin (tarım, sanayi, eğitim, sağlık vb.) bir arada ve uyum içinde değerlendirilmesini öngören entegre bir yapı içerisinde şekillenir. Entegre yaklaşım, çeşitli disiplinlerin ve paydaşların iş birliği içinde hareket etmesini sağlayarak, kaynakların verimli kullanımı ve toplumsal refahın artırılması için gerekli olan bütüncül bir çerçeve sunar (Gündüz, 2004:257-259; Yıldız, 2009:269). Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma hem çevresel hem de sosyal adalet ilkelerini gözetten bir gelişim modeli olarak öne çıkmaktadır.

Özetle, Türkiye'de geri kalmış bölgelerin kalkınması için geliştirilen bu bütünleşmiş projeler, sadece ekonomik gelişim odaklı değil; sosyal, çevresel ve kültürel boyutları da kapsayan çok yönlü yaklaşımlar sunmaktadır. Bu projeler, yerel kaynakların etkin kullanımı, toplumsal katılım, sürdürülebilirlik ve insan odaklı kalkınma hedefleri doğrultusunda şekillendirilmekte ve uygulanmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye'nin bölgesel kalkınma politikaları hem ulusal hem de yerel düzeyde geçerli stratejiler ve projeler aracılığıyla, ülkenin genel kalkınma hedefleri ile uyumlu bir şekilde ilerlemeyi hedeflemektedir.

2.7 Türkiye’de Kalkınma Politikalarının Etkinliği

Türkiye’de kalkınma politikalarının temel hedefi, ülkenin doğu ve batısı arasındaki farkları azaltarak, gelişmemiş, gelişmekte olan ve gelişmiş bölgeleri eşit fırsatlar ile desteklemektir. Bu hedef doğrultusunda, tüm kalkınma planlarında benzer temalarda önlemler ve aksiyonlar alınmıştır. Altyapı iyileştirmeleri, teşvik politikaları ve insan odaklı planlar gibi unsurlar, bölgesel, ulusal ve küresel kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla hayata geçirilmiştir (Koçak, 2011: 125).

Kalkınmada öncelikle desteklenmesi gereken bölgeler belirlenmiş ve bu bölgelerin doğal ve beşerî kaynakları aktif şekilde kullanılmaya

yönelik gelişmişlik sıralamalarına dayalı projeler geliştirilmiştir. Bu projeler, sanayinin öncelikli yörelere kaymasını teşvik etmiştir. Yatırımcılar için vergi indirimleri sağlanmış ve işletme kredileri kullanılarak girişimcilik desteklenmiştir. Ayrıca, Organize Sanayi Bölgeleri'nin kurulumu yaygınlaştırılmıştır. Özellikle yedinci beş yıllık kalkınma planında sürdürülebilir kalkınma kavramı önem kazanmış ve ulusal bütünlüğü artıran önlemler ön plana çıkarılmıştır (Oral ve Uğur, 2013: 141).

Bu süreçte AR-GE, eğitim ve sanayi odaklı politikalar geliştirilmiş, üniversite-sanayi iş birliği teşvik edilmiştir. İnovasyon faaliyetlerinin desteklenmesiyle cazibe merkezlerinin oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bölgelerin rekabetçiliklerinin artırılması amacıyla kalkınma ajansları kurulmuş ve destek yönetimleri oluşturulmuştur. Kırsal kalkınma politikalarının da devam etmesi önemli bir husus olarak değerlendirilmiştir (T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

Kamu yatırımları, fiziksel ve sosyal alt yapı hizmetlerini bir bütün olarak kapsamakta ve bölgelerin görünümünü etkileyerek, bilinirlik ve tercih edilebilirliklerini artırmak için çeşitli hedefler doğrultusunda yürütülmektedir. Yatırım teşvikleri de belirlendiği dönem içerisinde ve gelecekte yatırımlar için cazibe merkezi oluşturmak ve yeni yatırımları bölgelerine çekmek amacıyla planlanmaktadır. Günümüzde hem ulusal hem de küresel ölçekte bölgesel gelişim farklarının etkisi belirgin bir şekilde hissedilmektedir.

Bu farkların azaltılması için kamu yatırımları ve bölgesel teşviklerin bütüncül bir yaklaşımla uygulanması gerekmektedir. Zaman içerisinde alınacak aksiyonların ve kararların sonucunda, bu politikaların somut etkileri daha belirgin hale gelecektir (Bakırcı, 2014).

Türkiye'de uygulanan teşvikler ve kamu yatırımları, bölgelere ve yıllara göre farklılık göstermekte ve bu durum, istihdam üzerindeki etkileri de etkilemektedir. Örneğin, Batı Marmara Bölgesi'nde sağlanan teşviklerin tarım sektörü istihdamı üzerinde herhangi bir olumlu etki yaratmadığı gözlemlenmiştir. Aynı şekilde, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde sanayi ve hizmet sektörlerinde yaşanan istihdam yetersizliği, etkinlik kaybına neden olmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde de hizmet

sektöründeki istihdam eksikliği dikkat çekmektedir. Ayrıca, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde de benzer yetersizlikler gözlemlenmiştir.

Araştırmalar, Türkiye' de uygulanan teşvikler ve kamu yatırımlarının beklenen sonuçları yeterince gerçekleştiremediğini ve Batı bölgelerinin daha olumlu sonuçlar elde ettiğini ortaya koymuştur. Yapılan çalışmalar, hizmet ve tarım sektörüne yönelik istihdam ve teşviklerin önceliklendirilmesinin, bu bölgelerde yaşanan etkinlik kayıplarını gidermeye yardımcı olabileceğini göstermiştir (Bakırcı, 2014). Bu bulgular, bölgesi bazında farklılaşan ekonomik ihtiyaçların ve sektörlerin desteklenmesinin önemini vurgulamaktadır.

2.8 Türkiye'de Kalkınma Ajansları

Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA), hem iç hem de dış faktörlerden kaynaklanan ihtiyaçlarla kurulmuştur. İç sebepler arasında, kalkınma planlarında hedeflenen başarıların elde edilememesi ve bölgelerarası kalkınma farklarının giderilememesi bulunmaktadır. Bu durum, yeni bir yapının oluşturulmasını zorunlu hale getirmiştir. Dış sebepler ise, Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecinde meydana gelen uyum dönemine ve globalleşen dünya düzleminde yenilikleri yakalama isteğine dayanır. Bu durumlar, 1990'lı yıllarda Kalkınma Ajansları ile ilgili ilk girişimlerin başlamasına zemin hazırlamıştır.

Ancak, bu dönemde hayata geçirilen çeşitli bölgesel projeler, arzu edilen verimliliği ve başarıyı sağlayamamıştır. Başarısızlıkların ardında yatan temel sebeplerden biri, ülke içinde yaşanan mali ve siyasi krizlerdir. Zaman ilerledikçe, AB, Türkiye'nin bölgesel politikalarında değişiklikler yapmasını talep etmiştir. Bu çerçevede, 1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde Türkiye, Kalkınma Ajansları ile tanışmış ve bu alanda çalışmalar başlamıştır (Işık, Baysal ve Ceylan, 2010).

Türkiye'de kalkınma ajanslarının kuruluşu, ilk olarak Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından belirlenen İktisadi Bölge Birimleri Sınıflandırılmasına (İBBS) dayanarak üç seviyede (Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3) gerçekleştirilmiştir. Kalkınma ajanslarının ulusal düzeydeki koordinasyonu ise Kalkınma Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Bu

bağlamda, bakanlık, ajanslara yol gösterecek plan, program ve projeler geliştirmekte ve bu ajansların faaliyetlerini izleyerek değerlendirmektedir.

Kalkınma ajanslarının etkin bir şekilde görevlerini yerine getirebilmeleri amacıyla, ajanslar arası iş birliğini ve koordinasyonu sağlamak için ortak projeler geliştirilmesine destek verilmektedir (5449 sayılı Kanun, Madde 4). Bakanlık, bölgesel gelişmeye yönelik fonların kullanımına ilişkin usul ve esasları belirlemekte ve bu fonları ajanslara tahsis etmektedir. Ayrıca, ajansların yıllık çalışma programları ile yönetim kurulu tarafından belirlenen genel sekreterlerin onayını sağlamaktadır. (T.C.K.B., 2016)

Kalkınma ajansları, performans kriterlerini belirleyerek bunları değerlendirmekte, bütçe, denetim, izleme, değerlendirme, planlama ve personel yapısına ilişkin usul ve esasları ilgili kamu kurumlarının görüşünü alarak belirlemektedir (5449 sayılı Kanun, Madde 4). Kalkınma ajanslarının örgüt yapısı, Yönetim Kurulu, Kalkınma Kurulu, Genel Sekreterlik ve Yatırım Destek Ofisleri (YDO) ile şekillenmektedir (5449 sayılı Kanun, Madde 7).

2.8.1 Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Yapısı ve Rolü

Kalkınma ajansları, finansman kaynakları bakımından kendine özgü bir yapıya sahip, kâr amacı gütmeyen kuruluşlardır. Bu ajanslar, merkezi ve mahalli idarelerin dışında kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları (STK) ile iş birliği içerisinde çalışmaktadır. Düzey 2 İstatistiki Bölge Birimleri üzerinden, kalkınma politikalarını uygulamak amacıyla Kalkınma Bakanlığı koordinasyonunda ve Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuş olan bu ajanslar, kamu tüzel kişiliğine haizdir (Telbaş, & Yalçınkaya, 2017).

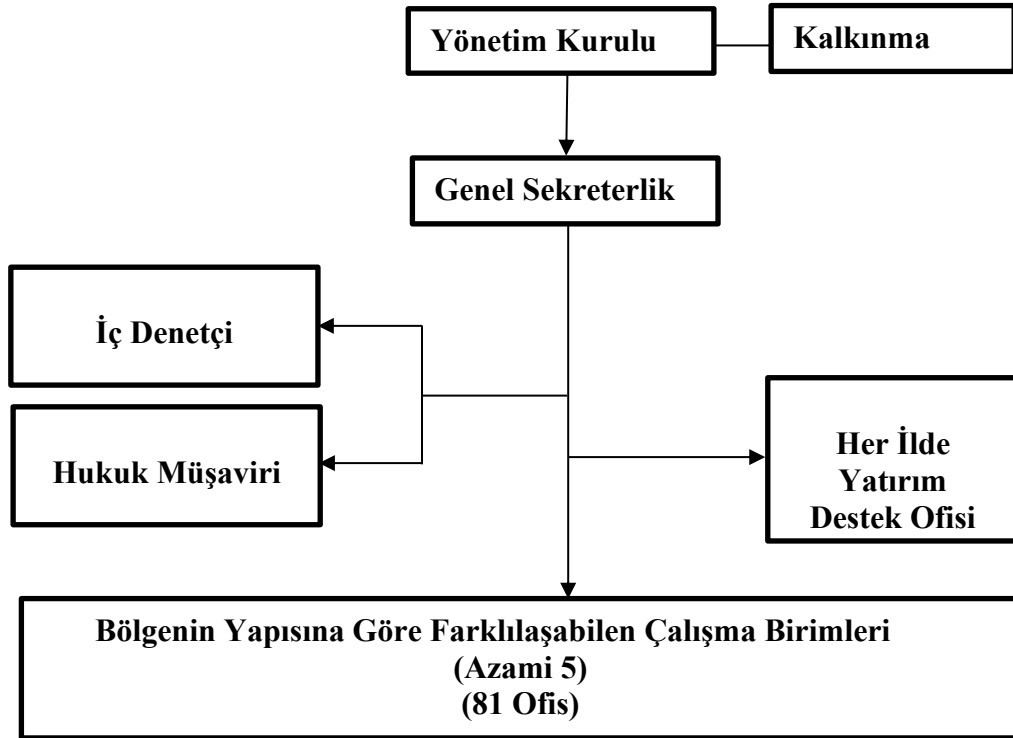
Kalkınma ajansları, yerel dinamiklere yakın olmaları ve sahada gözlem yapabilme kapasiteleri sayesinde, iller için önemli bir fırsat aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu ajanslar, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltma görevini üstlenerek, yerel kalkınmayı desteklemek amacıyla etkin bir rol oynamaktadırlar. İçlerinde birbirlerinden örnek alarak ve etkileşim içinde çalışarak, ülkenin genel kalkınma hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadırlar. Kalkınma ajanslarının kuruluş

amaçları arasında, bulundukları bölgelerin sosyoekonomik gelişimini sağlamak yer almaktadır. Bu hedef doğrultusunda, genellikle kamu tarafından finanse edilen, tüzel kişiliğe sahip, aktif, esnek, şeffaf ve yarı özerk bir yapı içerisinde faaliyet göstermektedirler (Tamer, 2008).

Ancak, kalkınma ajanslarının rolü sadece politikaları uygulamakla sınırlı olduğu ve bu çerçevede kısıtlandığı düşünülmektedir. Avrupa Birliği uyum çerçevesinde sağlanan fon desteği ile birlikte, bu ajansların etkinliğine dair eleştiriler gündeme gelmiştir. Özellikle, özel sektör temsilcilerinin de yer aldığı yönetim yapısının etkisiz olduğu iddiaları, ajanslara yöneltilen eleştiriler arasında yer almaktadır. Bu durum, kalkınma ajanslarının çalışma alanlarında şeffaflık, denetlenebilirlik ve doğruluk gibi önemli unsurların yeterince sağlanamadığı yönünde kaygıları da beraberinde getirmektedir. (Tamer, 2008; Sevinç, 2016).

Türkiye’de kalkınma ajansları, bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşma konusunda önemli işlevler üstlenmektedir; ancak, etkinliklerinin artırılması ve şeffaflıklarının sağlanması için yapılması gereken önemli düzenlemelerin bulunduğu söylenebilir.

Şekil 1. Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Yapısı

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı verileri dikkate alınarak derlenmiştir.

Kalkınma ajanslarının yürüttüğü faaliyet ve projeler sonucunda zarar etmeleri durumunda, mevcut yasal çerçevede herhangi bir yaptırım uygulanmadığına dair bir madde bulunmaması, kamu kaynaklarının etkili ve verimli kullanılmasını tehlikeye atmaktadır. Bu durum, kamu tarafından finanse edilen projelerin sürdürülebilirliğini ve etkinliğini sorgulayan önemli bir boşluğun varlığını ortaya koymaktadır (Sevinç, 2016).

Kalkınma ajansları, kamu kaynaklarını kullanarak çeşitli projeler geliştirmekte ve uygulamaktadır. Ancak, bu projelerin zarar etmesi durumunda sorumluluk mekanizmalarının net bir şekilde tanımlanmamış olması, ajansların kaynak yönetimindeki etkililiğini olumsuz yönde etkileyebilir. Dolayısıyla, kalkınma ajanslarının faaliyetlerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi için daha etkin kontrol mekanizmaları kurulması gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Kalkınma ajanslarının zarar etme durumunda nasıl bir yaptırım uygulanacağına dair yasal düzenlemelerin eksikliği, kamu kaynaklarının verimli kullanımını tehlikeye atmaktadır ve bu konuda gerekli adımların atılması önem arz etmektedir. Bu sorun, ajansların şeffaflık ve hesap verebilirliğini artırmak amacıyla ele alınmalıdır.

2.8.2 Kalkınma Ajanslarının Amaçları

Kalkınma ajansları, ülkeden ülkeye değişen modeller ve araçlar aracılığıyla, birçok ortak amaca hizmet etmektedir. Bu ajansların temel hedefleri arasında içsel büyümeye yönelik bölgesel stratejilerin uygulanması, yerel ve bölgesel girişimciliğin desteklenmesi, yabancı sermayenin çekilmesi, altyapı hizmetlerinin güçlendirilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ve çevrenin korunması gibi geniş bir yelpazede faaliyet gösterilmesi yer almaktadır.

Türkiye'de kalkınma ajansları, bu geniş amaç yelpazesini benimsemektedir. Bu amaçlar arasında kamu ve özel sektör arasında iş birliğinin sağlanması, yerel potansiyelin harekete geçirilmesi, bölgesel gelişmenin hızlandırılması, sürdürülebilirliğin temin edilmesi ve hem bölgeler arası hem de bölge içindeki gelişmişlik farklılıklarının azaltılması bulunmaktadır.

5449 sayılı Kanunun 1. maddesi, kalkınma ajanslarının amaçlarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu maddeye göre, kalkınma ajanslarının kuruluş amacı; kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin bir biçimde kullanılmasını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmektir. Bununla birlikte, ulusal kalkınma planı ve programlarında öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak, bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak ve bölgeler arası ile bölge içindeki gelişmişlik farklarını azaltmak hedeflenmektedir. Bu çerçevede, kalkınma ajansları, yerel kalkınmanın güçlendirilmesi ve ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi noktasında önemli bir rol üstlenmektedir.

Tablo 1. Kalkınma Ajansları Destekleri (2008-2023)

Yıllar	Desteklenen Proje Sayısı	Ajans Destek Tutarı (TL)	Eş-Finansman Dahil Tutar (TL)
2008	240	535.014.405.90	1.155.545.423.40
2009	390	1.143.675.853.10	2.245.691.663.90
2010	2094	4.638.267.131.60	8.894.989.445.20
2011	2832	4.323.169.737.70	8.921.980.877.40
2012	1886	4.076.841.066.10	6.501.450.119.90
2013	2065	2.575.968.379.70	4.208.561.183.00
2014	7175	5.460.879.111.30	10.720.322.383.50
2015	3271	4.371.134.567.50	8.390.136.624.40
2016	1722	2.662.977.537.10	4.413.555.520.00
2017	1402	992.122.149.20	1.308.275.177.90
2018	2227	3.366.826.116.20	6.335.198.396.30
2019	1948	2.264.743.528.90	3.575.730.972.70
2020	1046	2.115.466.026.50	3.013.622.933.20
2021	1257	2.094.477.147.20	2.886.039.359.70
2022	1062	1.054.870.984.90	1.897.101.562.90
2023	79	127.067.151.00	322.902.414.40
Toplam	25277	41.988.640.796.30	70.503.888.124.20

Kaynak: Kalkınma Ajansları Yönetim Sistemi (KAYS), 29.05.2023

*29 Mayıs 2023 itibarıyla.

**2023 yılı fiyatlarıyla

***Yuvarlama sebebiyle toplamda farklılıklar oluşabilmektedir.

2008–2023 yılları arasını kapsayan tablo, 25.277 adet projenin desteklendiğini ve ajanslar tarafından güncel fiyatlarla toplam 41,98 milyar TL tutarında kaynak tahsis edildiğini göstermektedir. Eş-financeman dahil edildiğinde bu tutar yaklaşık 70,5 milyar TL'ye ulaşmakta, bu da yatırımcıların öz kaynak katkısı ile kalkınma ajanslarının çarpan etkisinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Bu desteklerin büyük bölümü, geri ödemesiz hibeler, teknik destekler ve doğrudan faaliyet destekleri yoluyla verilmiştir.

Verilere yıllık bazda bakıldığında, özellikle 2010-2015 döneminde hem desteklenen proje sayısında hem de ajans katkısında dikkat çekici bir artış söz konusudur. Bu dönemde, kalkınma ajanslarının kurumsal yapısının oturmaya başladığı, bölgesel kalkınma planlarının sahada daha etkili hale geldiği ve yerel aktörlerin sisteme adaptasyon sağladığı anlaşılmaktadır. Örneğin 2014 yılında 2.717 proje desteklenmiş ve 5,46 milyar TL'lik bir ajans kaynağı harekete geçirilmiştir. Bu, aynı zamanda Türkiye'nin 10. Kalkınma Planı çerçevesinde bölgesel farklılıkların azaltılmasına yönelik stratejilerin yoğunlaştığı bir döneme karşılık gelmektedir. 2020 ve sonrasına gelindiğinde ise proje sayılarında ve destek tutarlarında görece bir düşüş görülmektedir. Pandemi koşullarının yatırım süreçleri üzerindeki etkileri, ajansların bütçe kısıtları ve yeniden önceliklendirme ihtiyacı bu azalmada rol oynamıştır. 2023 yılında desteklenen proje sayısı yalnızca 79 olup, bu yıl için ayrılan ajans desteği ise 127 milyon TL gibi sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Ancak bu durum, sistemin işlevsizliğinden ziyade olağandışı koşulların geçici etkisi olarak okunmalıdır.

Kalkınma ajanslarının sağladığı desteklerin eş-finansman içermesi, özel sektörün yatırım süreçlerine aktif şekilde katılımını teşvik etmiş, aynı zamanda proje bazlı planlama anlayışının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu çerçevede ajans destekleri, geleneksel teşvik sistemlerinden farklı olarak yalnızca finansal değil, kurumsal kapasite geliştirme, girişimcilik destekleme ve sosyal sermayeyi güçlendirme gibi alanlarda da etki üretmiştir. Sonuç olarak, kalkınma ajansları destekleri Türkiye'nin yatırım teşvik sistemi içinde tamamlayıcı ve bölgesel derinlik kazandırıcı bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Bu destekler sayesinde yerel ihtiyaçlara göre şekillenen mikro ölçekli kalkınma girişimleri desteklenmiş, aynı zamanda ulusal kalkınma hedefleri ile yerel kalkınma dinamikleri arasında köprü kurulmuştur. Önümüzdeki dönemde bu yapının daha sonuç odaklı hale getirilmesi, ölçme-değerlendirme mekanizmalarının güçlendirilmesi ve yerel aktörlerle eşgüdümün artırılması, ajansların etkinliğini daha da artıracaktır.

2.9 Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Bölgesel Kalkınma

Türkiye’de beş yıllık kalkınma planları, 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) kurulmasıyla birlikte planlı kalkınma dönemini başlatmıştır. 1963 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, bölgesel gelişim farklarının azaltılmasına yönelik ilk somut adımları içerirken, bu dönem boyunca on plan da bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesine vurgu yapmıştır.

Ancak, uygulanan politikaların beklenen etkiyi yaratmadığı ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını artırdığı gözlemlenmiştir. Bölgesel kalkınmanın hızlandırılması ve sürdürülebilir bir denge sağlanması amacıyla çeşitli stratejiler, politikalar ve araçlar geliştirilmiştir. Yine de geri kalmış bölgelerde uygulanan bu planlama çalışmaları birçok engelle karşılaşmıştır.

Yetersiz yerel katılım, etkin bir kurumsal yapının eksikliği, finansman sorunları, yerel proje üretim kapasitesinin zayıflığı ve nitelikli insan kaynağının azlığı gibi faktörler, bu planların hedeflerine ulaşmasında etkili olmuştur. Sonuç olarak, Türkiye’de bölgesel kalkınma politikaları, beklenen başarıyı sağlayamamış ve bölgeler arasındaki dengesizlikler devam etmiştir (Öz, 2012: 99).

2.9.1 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, bölgesel kalkınma ve planlamaya yönelik önemli hedefler belirlemiştir. Plan, bölgeler arası dengesizlikleri önlemeyi, aşırı şehirleşme ve nüfus sorunlarını çözmeyi, kamu hizmetlerinin daha adil bir şekilde dağıtılmasını ve potansiyel kaynakların düzenli bir gelişim göstermesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda, planın bölgesel politikalara yönelik yaklaşımı, eşitlikçi bir kalkınma hedefi doğrultusunda şekillenmiştir (DPT, 1963: 471).

Planın belirlediği ana hedefler arasında, nüfus, kaynaklar ve ekonomik faaliyetler ile orantılı bir yatırım dağılımı sağlanarak dengeli bir gelir dağılımının oluşturulması; yüksek ekonomik ve sosyal üretkenliğin elde edileceği büyüme noktalarına kaynakların öncelikle yönlendirilmesi yoluyla genel verimliliğin artırılması ve geri kalmış bölgelerin daha hızlı kalkınmasını sağlamak amacıyla bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi bulunmaktadır.

Bölge politikası, planda iki ana perspektiften ele alınmıştır. Birinci yaklaşım, yatırım ve hizmetlerin coğrafi dağılımında bölgesel hedefler ve

faktörlerin dikkate alındığı bir yapı olarak bölge politikasını tanımlamaktadır. İkinci yaklaşım ise, tüm bölgeleri kapsayan detaylı analizlere dayanan bir planlama biçimi olarak bölge politikasını değerlendirmektedir. Bu çerçevede, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin kalkınma hedefleri doğrultusunda bölgesel eşitsizlikleri azaltmaya yönelik stratejik bir çerçeve sunmaktadır (DPT, 1963: 472).

2.9.2 İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın sona ermesinin ardından yürürlüğe girmiştir ve Türkiye'nin kalkınma stratejilerini belirlemede önemli bir rol oynamıştır. Plan, bölge planlamasının önemini yeniden vurgulayarak, bölgesel gelişim, şehirleşme ve yerleşim politikalarıyla uyumlu bir planlama yaklaşımının benimsenmesini öngörmüştür. Özellikle gelişme potansiyeli düşük olan bölgelerin öncelikli olarak ele alınması gerektiği belirtilmiş ve bu bölgelerde yatırımlar için tercihlerin belirlenmesi amacıyla tanımlayıcı çalışmalar yapılması önemsenmiştir.

Az gelişmiş bölgelerdeki gelişimin desteklenmesi için büyük gelişme noktalarının (şehirleşme merkezlerinin) tespit edilmesi hedeflenmiş; bu merkezlerin iktisadi ve sosyal faaliyetlerin düzenli bir şekilde gelişimini sağlaması beklenmiştir. Ayrıca, bölgelerarası dengeli kalkınmanın sağlanması amacıyla, hizmet ve yatırımlardan yeterince yararlanmayan kitlelere yönelerek, yatırımların dengeli bir dağılımının gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, az gelişmiş bölgelerdeki ekonomik faaliyetleri artırmaya yönelik yatırımların, büyüme potansiyeli yüksek stratejik şehirleşme merkezlerinde yoğunlaştırılması gerektiği ifade edilmiştir (DPT, 2000: 62).

Plan döneminin son yılı olan 1972'de, kalkınma metninde "Bölgesel Gelişme" terimi yerine "Yurt Düzeyinde Dengeli Gelişme", "Bölge Planlaması" terimi yerine ise "Kalkınmada Öncelikli Yöre" başlıkları kullanılmıştır. Bu değişiklik, homojen bölge anlayışının terk edilerek, daha geniş bir alan kavramının benimsenmesine işaret etmektedir. Dolayısıyla, bölgesel planlamanın uygulama anlayışında bir mesafe kat edilmiştir ve bu durum, Türkiye'nin kalkınma stratejilerinde önemli bir dönüşüm meydana getirmiştir (DPT, 2000: 62).

2.9.3 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, uzun bir hazırlık sürecinin ardından 27 Kasım 1972 tarihli Resmî Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu planda, önceki iki planda kapsamlı bir şekilde ele alınan bölgesel kalkınma politikaları, yalnızca kalkınmada öncelikli yörelere ilişkin çalışmalar çerçevesinde incelenmiştir. Plan, geri kalmış bölgeler ve gelişmiş bölgelerin sınırları içinde yer alan az gelişmiş yörelerin gelişimini hedeflemiştir (DPT, 2000: 62).

Kalkınmada öncelikli yörelerin belirlenmesi için, bu bölgelerin doğal ve beşerî kaynaklarının analiz edilmesi ve gelişmişlik seviyelerini gösteren sosyo-ekonomik göstergelere dayalı endeksler kullanılarak bir sıralama yapılması öngörülmüştür. Ayrıca, bu yörelerin kalkınması için sanayinin ülke genelinde yayılması kararlaştırılmıştır. Ancak, belli bölgeler için özel kalkınma planları hazırlanmasının bütünlük ilkesine aykırı olabileceği endişesiyle, bu planların yerine çeşitli projeler arasında seçim yapmaya ve birlikte ele alınması gereken unsurları belirlemeye olanak tanıyan bir yöresel kalkınma çalışması yapılmasına karar verilmiştir. Çerçevesinde, bölgesel planlama anlayışı terk edilerek, kalkınmada öncelikli yörelerin geliştirilmesine odaklanılmıştır. Plan, bu yöreler hakkında sadece kısa açıklamalar içermekte ve öncelikli yöre sayısını bir önceki plan dönemindeki yirmi üç ve otuz üçten, kırk olarak belirlenmiştir. Bu değişiklik, Türkiye'nin kalkınma stratejilerinde daha hedefli ve odaklı bir yaklaşım benimsendiğini göstermektedir (Dinler, 2008: 190).

2.9.4 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, üçüncü planın uygulama süresinin sona ermesinin ardından 12 Aralık 1978 tarihinde Resmî Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu planda, bölgesel gelişme mekân örgütlenmesi perspektifinden ele alınmıştır. Ekonominin bütünleşmesinin, sektörler ve bölgeler arası bağların güçlenmesine, mal, hizmet ve insan akımlarının yoğunlaşmasına bağlı olduğu vurgulanmış; yerleşme merkezleri sistemi aracılığıyla pazarlama düzeninin sağlanması amaçlanmıştır (Dinler, 2008: 184).

Mekânsal planlamanın gerçekleştirilmesi için gerekli kurumsal yapıların oluşturulmasına karar verilmiş, teşvik tedbirlerinin sanayinin bölgeler arası

dengeşiz dağılımını giderecek şekilde uygulanması gerektiğı ifade edilmiştir. Teşvik sisteminin hem mal hem de mekân bazında farklılaştırılması gerektiğı vurgulanmıştır (DPT,1979: 192).

Dördüncü Planda, kalkınmada öncelikli yöreler politikaları çerçevesinde Doğı ve Güneydoğı Anadolu bölgelerine dair sorunların bölgesel gelişme anlayışı çerçevesinde ele alınmasının önemine dikkat çekilmiştir. Bu durum, üçüncü planda kullanılmaktan kaçınılan "bölge" kavramının yeniden benimsenmesi ve bölgesel kalkınmaya yönelik önyargılardan uzaklaşılması anlamına gelmektedir. Ancak, kalkınmada öncelikli yöreler uygulamasının devam ettirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu yaklaşım, Türkiye'nin kalkınma stratejilerinde daha kapsamlı ve bölgesel odaklı bir perspektifin benimsendiğini göstermektedir (DPT,1979: 63).

2.9.5 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, dördüncü planda olduğu gibi gecikmeyle 23 Temmuz 1984 tarihinde Resmî Gazete de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu planda, gelişmenin hızlandırılması ve kaynakların etkili kullanımını sağlamak amacıyla bölgesel gelişme planlarının hazırlanması öngörülmüştür. Bölge potansiyellerinin ve sorunlarının belirlenmesi için envanter çalışmaları yapılması, çeşitli sektörler için uygun gelişim alanlarının belirlenmesi ve bu alanların bölgesel gelişme şemalarında gösterilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, idari sınırlamalarla kısıtlı olmayan bölge tanımlamalarının yapılması gerektiğı vurgulanmıştır (DPT, 2000: 64).

Bölge planlarının hazırlanması ile, belirli bölgelerde kaynaklar ve ekonomik faaliyetlerin gelişiminin uyum içinde ele alınmasının sağlanması amaçlanmış; bu bölgelerin gelişimi için gerekli tedbir ve araçların belirlenmesi gerektiğı ifade edilmiştir. Beşinci Plan, 1963 yılında yürürlüğe giren ilk planda benimsenen, ancak 1973 yılında uygulamaya konan üçüncü planda terk edilen bölgesel planlama anlayışına yeniden dönülmesini sağlamıştır (Keleş, 2004: 277-278; 7 DPT, 1989: 318-319).

Bölge planlamasının yeniden benimsenmesine rağmen, üçüncü ve dördüncü planda uygulanan kalkınmada öncelikli yöreler politikası devam ettirilmiştir. Her iki yaklaşımın ortak amacı, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasıdır. Özellikle Doğı ve Güneydoğı Anadolu bölgeleri

üzerinde durularak, bölgesel gelişmişlik farklarının zamanla azaltılması gerektiği belirtilmiştir. Kalkınmada öncelikli yörelerde planlanacak sanayi yatırımlarının, kaynakları harekete geçirerek bölgesel gelişmede itici bir unsur olacağı öngörülmüştür. Bu çerçevede, ekonomik kalkınmanın daha dengeli bir biçimde gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (Dinler, 2008: 194).

Türkiye, ekonomik ve sosyal gelişimini Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP) aracılığıyla sürdürmüştür. İlk BYKP, 1963 yılında hazırlanmış ve şu anda dokuzuncu plan (2007-2013) uygulanmaktadır. Planlı ekonomiye geçişle birlikte, farklı bölgelerdeki potansiyellerin canlandırılması için çeşitli bölgesel planlar oluşturulmuş ve bu planların uygulanması Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından denetlenmiştir. DPT, BYKP'leri hazırlarken kamu kurumları, üniversiteler ve özel sektör temsilcilerinin görüşlerini dikkate almış ve bu temsilcilerden oluşan Özel İhtisas Komisyonları'nın raporları doğrultusunda çalışmalar yapmıştır (Göymen, 2005: 37).

3. İKİNCİ BÖLÜM: YATIRIM TEŞVİKLERİ VE UYGULANMASI

Ekonomik düşüncede “teşvik” terimi, belirli ekonomik ve sosyal faaliyetlerin gelişimini hızlandırmak ve derinleştirmek amacıyla kamu otoriteleri tarafından kullanılan çeşitli nakdi ve gayri nakdi destekleme mekanizmalarını ifade eder. Bu destekleme faaliyetleri, belirli sektörlerin ve yatırımların öne çıkmasını hedefleyerek kaynakların daha verimli bir şekilde yönlendirilmesine katkıda bulunmaktadır (PWC, 2005). Geniş anlamda teşvikler, bir mal veya hizmetin maliyetini azaltmayı amaçlayan devlet müdahaleleri olarak da tanımlanabilir. Bu durum, kamu kaynaklarının, ülke ekonomisinin gelişimi açısından daha olumlu sonuçlar doğuracak şekilde, potansiyel olarak daha faydalı sektörlerle aktarılmasını sağlamaktadır (Leblebici, 2002: 3).

OECD’nin tanımına göre, yatırım teşvikleri, bir yatırımın maliyetini veya muhtemel karını etkileyerek, aynı zamanda yatırımla ilgili riskleri değiştirerek yatırımın büyüklüğünü, konumunu ve sektörünü belirlemeye yönelik hükümet önlemleridir (Duran, 2003: 6). Hazine Müsteşarlığı’nın yaptığı tanıma göre teşvik, kalkınma planları ve yıllık programlar çerçevesinde, bölgeler arası dengesizlikleri azaltmak, sermaye hareketliliğini desteklemek, istihdam yaratmak, katma değeri yüksek ve ileri teknolojileri teşvik etmek ve uluslararası rekabet gücünü artırmak amacıyla gerçekleştirilen yatırım destekleme faaliyetlerini kapsamaktadır (Çiloğlu, 2000: 30).

Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu kuran Roma Antlaşması çerçevesinde kamu teşvik tedbirleri, devlet yardımları olarak tanımlanmakta ve bu bağlamda sübvansiyonlar yoluyla ekonomiye müdahale anlamına gelmektedir. Roma Antlaşması’nda teşvik kavramı, “bir işletmede üretilen mal ve hizmetlerin maliyetini azaltmaya yönelik ekonomi politikası önlemlerini” kapsamaktadır. Teşvik daha geniş bir çerçevede; “devlet kaynaklarının, belirli yatırımları, sektörleri veya belirli bir işletmenin üretim ve yönetimini desteklemek, teşvik etmek ve rekabet güçlerini artırmak amacıyla bir karşılık beklemeden sağlanan her türlü yardımı” tanımlamaktadır (Akkaya, 2006: 7).

Sonuç olarak, yatırım ve teşvik kavramları, ekonomik büyüme, istihdam artışı ve bölgesel kalkınma hedefleri doğrultusunda önemli bir rol oynamaktadır.

Kamu müdahalesinin etkili bir şekilde yönetilmesi, ekonomik aktörlerin karar alma süreçlerini şekillendirirken, uzun vadede ulusal ekonominin sürdürülebilir bir büyüme yoluna girmesine de katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle teşvik politikalarının etkililiği, belirli koşullar ve piyasa dinamikleri dikkate alınarak sürekli olarak değerlendirilmeli ve güncellenmelidir (Korkmaz vd., 1989: 16; Akkaya, 2006: 6).

Teşvik politikaları, özel sektörü yatırım, üretim ve hizmet alanlarında belirli bölgelere yönlendiren, yasal çerçevede düzenlenmiş özendirici, itici ve caydırıcı araçların toplamını ifade eder. Uluslararası ekonomik entegrasyonların artışı sağlanan rekabet ortamında, ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmaları için teşvik politikaları, ekonomi yönetiminin önemli bir aracı haline gelmiştir. Bu bağlamda, devlet, ekonomik hedeflerine ulaşmak için çeşitli ekonometrik politikalar kullanarak müdahalelerde bulunur; bu politikaların başında teşvikler yer almaktadır (Akkaya, 2006: 6).

Ancak teşvikler, devletin doğrudan özel sektöre müdahale aracı olarak görülmemelidir. Bu açıdan, devletin özel girişimleri belli alanlarda teşvik etmesi, özel sektöre zorunlu müdahale anlamına gelmez. Özel girişimler, teşviklerden bağımsız olarak kendi tercih ettikleri yönlerde hareket edebilme özgürlüğüne sahiptir (Korkmaz vd., 1989: 21).

Hükümetler ayrıca, ekonomik hedeflere ulaşmak için, belirli sektörleri/kapsamda teşvik mekanizmaları aracılığıyla yönlendirmeyi amaçlar. Örneğin, tarım sektöründe doğrudan sübvansiyon verilebilir veya dolaylı sübvansiyonlar aracılığıyla vergi sisteminde değişiklikler yapılabilir. Enerji kullanımını teşvik etmek amacıyla enerji vergileri düzenlenebilir; ayrıca yatırıma yönelik vergi indirimleri gibi uygulamalarla yeni yatırımları artırmak için özel sektörün teşvik edilmesi sağlanabilir (Stiglitz, 1993: 184).

Dolayısıyla, teşvik politikaları, yatırımcıların belirli sektörlerle ve coğrafi bölgelere yatırım yapmalarını teşvik ederek, ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı desteklemeyi amaçlayan önemli bir araçtır. Bu politikaların etkili bir şekilde uygulanabilmesi için, kalkınma planlarının özel kesim girişimcilerine yol gösterici bir nitelikte olması gerektiği vurgulanmaktadır. Böylece, teşvikler, kamu kaynaklarının özel sektöre aktarılması yoluyla, özel girişimcilerin kalkınma hedeflerine uygun davranışlar sergilemesine olanak tanır (Korkmaz vd., 1989: 16).

3.1 Teşvik Uygulamaları ve Özellikleri

Planlı bir kalkınma sürecinin gerçekleştirilmesi, özel sektörün belirlenen kalkınma hedeflerine ulaşabilmesi için en etkili yönlendirme aracı olarak teşvik uygulamaları öne çıkmaktadır (Sarıöz, 2006: 16). Gelişen ekonomilerde kaynakların kıt olduğu durumlarda, piyasa koşulları girişimcilerin yatırım yapma kararlarını olumsuz etkileyebilir. Bu gibi durumlarda, kamu otoriteleri teşvik mekanizmalarını kullanarak özel sektörün milli ekonominin önceliklerine yönlendirilmesini sağlarlar. Böylece, bazı zorluklar aşılabilir ve potansiyel olarak karlı görülemeyen altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi mümkün hale gelir. Teşvikler, milli ekonomi ile özel girişimcilik öncelikleri arasında bir uyum sağlamayı hedefleyen önemli bir ekonomik politika aracıdır (İzgi, 1998: 24).

Teşvik kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için temel özelliklerinin belirlenmesi önemlidir. Bu özellikler altı ana başlıkta toplanabilir (Duran, 2003: 7):

1. Devlet Tarafından Verilmesi: Teşvikler, kamu otoriteleri tarafından sağlanır ve bu yönüyle devletin ekonomik müdahale aracıdır.

2. Hedef Kitle: Teşvikler genellikle özel sektöre yöneliktir, ancak kamu teşebbüsleri de teşviklerden yararlanabilir.

3. Maliyet Yüğü: Teşvikler, devlete çeşitli maliyetler yükler. Bu yük, (a) nakdi teşvikler aracılığıyla sağlanan ucuz krediler ve hibeler nedeniyle kamu fonlarının azalmasından veya (b) vergi teşvikleri ile tahakkuk etmiş ya da ileride tahakkuk edecek devlet gelirlerinin feragat edilmesinden kaynaklanabilir.

4. Yararı İfade Etmesi: Devlet için bir gelir kaybı veya fon azalmasına neden olan teşvikler, firmalar açısından sağlanan bir avantajı temsil eder.

5. Yatırım Özelliklerini Etkileme: Teşvikler, yatırımların niteliğini, lokasyonunu, sektörel dağılımını, büyüklüklerini ve zamanlamalarını belirlemek üzere kullanılmaktadır.

6. Veriliş Biçimi: Teşvikler dolaylı veya dolaysız bir şekilde sağlanabilir ve açık ya da gizli bir biçimde uygulanabilir.

Bu özellikler, teşviklerin devletin ekonomik dokusundaki rolünü ve özel sektör için taşıdığı önemi daha net bir biçimde ortaya koymaktadır. Teşvik uygulamalarının etkili bir şekilde tasarlanması ve uygulanması, ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşma yolunda kritik bir unsurdur (Duran, 2003: 7; İzgi, 1998: 24).

3.2 Teşviklerin Amaçları

Teşvikler, gelişmekte olan ülkelerde hem iç piyasanın genişletilmesi hem de dış piyasalara rekabet gücüne sahip bir şekilde geçiş yapılması bağlamında kritik bir öneme sahiptir. Yatırım oranlarını artırma ve ihracatı artırma çabaları, bu teşviklerin temel hedefleri arasında yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla teşvikler, sanayileşme, istihdam artırma gibi temel sorunların çözümünde önemli rol oynamaktadır. Etkili teşvik politikaları, farklı araçların bir araya getirildiği uyumlu önlem paketleri olarak tasarlandığında, sonuç alınmasını kolaylaştırmakta ve etkinliği artırmaktadır (Sungur, 1998: 11-12).

Kamu otoriteleri, bölgelerarası dengesizlikleri gidermek, sermaye akışını artırmak, istihdamı yükseltmek, yüksek katma değer sunan, ilerici ve uygun teknolojilerin kullanılmasını teşvik etmek ve uluslararası rekabet gücünü artırmak amacıyla yatırım teşvikleri sunmaktadır. Bu teşvikler, uluslararası yükümlülüklerin göz önünde bulundurulması gerektiği şartıyla verilmektedir (Sarıöz, 2006: 16).

Ancak, serbest piyasa ekonomisinde teşviklerin rekabet üzerindeki olası olumsuz etkileri göz önünde bulundurulmalıdır. Teşvikler, ancak piyasanın etkili bir şekilde çalışmadığı ve rekabeti tehdit etmeyen alanlarda faydalı olabilir. Bu alanlar arasında Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ), araştırma ve geliştirme (Ar-Ge), eğitim, istihdam, geri kalmış bölgelerin geliştirilmesi, kadın ve engelli istihdamı, doğal afetlerin neden olduğu zararların telafisi, çevre koruma, enerji gibi sektörler bulunmaktadır (Erdem, 2004: 2).

Devletlerin teşviklerle ulaşmayı hedefledikleri amaçlar, uyguladıkları ekonomik sistemlere bağlı olarak değişse de genel anlayış içerisinde halkın refah seviyesinin yükseltilmesi temel hedef olarak karşımıza çıkmaktadır (Serdengeçti, 2003: 1). Bu bağlamda, sürdürülebilir bir büyüme sağlanabilmesi için küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelik teşviklerin sağlanması, sanayi politikalarının en önemli bileşenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır (Kabaş, 2009: 135).

Teşvikler, ekonomik ve sosyal hedeflerin gerçekleştirilmesi için önemli bir araç olmasının yanı sıra rekabet ortamının düzenlenmesi ve kamu politikalarının hedeflerine ulaşılması açısından da kritik bir işlev üstlenmektedir.

Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde bu politikaların etkin bir şekilde uygulanması, ülkenin genel kalkınma düzeyini ve uluslararası rekabet gücünü artırma potansiyeline sahiptir.

3.2.1 Gelişmiş Ülkelerde Teşviklerin Kullanım Amaçları

Gelişmiş ülkeler, teşvik ve yönlendirme araçlarını kullanarak çeşitli ekonomik hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu ülkelerde uygulanan teşvik önlemleri genellikle aşağıdaki alanlara odaklanmaktadır:

Gelişmiş ülkeler, ekonomik dengesizlikleri azaltmak ve geri kalmış bölgelerde ekonomik canlılık sağlamak amacıyla teşvikler sunmaktadır. Bu bölgelerde yapılan yatırımlar, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine yardımcı olurken, yerel ekonomilerin güçlenmesini de sağlamaktadır.

Gelişmiş ülkeler, teknolojik yenilikleri teşvik etmek için Ar-Ge destekleri ve vergi indirimleri gibi mekanizmalar kullanmaktadır. Bu sayede, yenilikçi sektörlerin büyümesi ve küresel rekabet gücünün artırılması hedeflenmektedir.

Belirli sektörlerde verimlilik artırıcı teşvikler, işgücü ve kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır. Bu tür teşvikler, iş gücü maliyetlerinin düşürülmesine ve üretim süreçlerinin iyileştirilmesine olanak tanımaktadır.

Ekonomik istikrarın sağlanması amacıyla işsizlikle mücadele eden teşvikler, istihdam yaratmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, işverenlere yönelik istihdam destekleri ve eğitim programları düzenlenmektedir.

Gelişmiş ülkelerde teşviklerin uygulanması, ekonomik istikrarın korunmasına yönelik stratejilerin bir parçası olarak işlev görmektedir. Belirli bölgelerde ekonomik canlılık sağlamak veya belirli sektörlerde rekabet avantajı elde etmek için çeşitli yardım ve destek mekanizmaları devreye alınmaktadır (Sungur, 1998: 12).

3.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Teşviklerin Kullanım Amaçları

Gelişmekte olan ülkeler, yüksek enflasyon, işsizlik, artan borç yükü ve yüksek faiz oranları gibi ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldıkları için, teşvikler bu ülkelerin ekonomik kalkınma süreçlerinde hayati bir rol oynamaktadır. Bu ülkelerin teşviklere yönelmesinin başlıca nedenleri arasında, teşvik mekanizmalarının ekonomik büyümeyi hızlandırmak ve istikrarlı bir ekonomik ortam oluşturmak amacıyla kullanılması yer alır; bu süreç, yerel

sanayinin gelişimi ve yatırımların artışıyla desteklenmektedir. Ayrıca, gelişmekte olan ülkeler, bölgesel dengesizlikleri gidermek amacıyla çeşitli teşvikler sunarak yerel ekonomilerin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Sanayileşme, bu ülkelerin ekonomik kalkınmasında önemli bir faktör olduğundan, sanayinin gelişimini teşvik etmek için çeşitli destek ve teşvik programları oluşturulmaktadır. Bunun yanı sıra, uluslararası pazarlarda daha rekabetçi olabilmek amacıyla teşvik mekanizmalarına başvurarak dış yatırımları çekmek ve ihracatı artırmak için çaba gösterilmektedir. Son olarak, teşvikler, kaynakların etkin kullanımını teşvik ederek ekonomik sürdürülebilirliği artırmayı hedeflemektedir (Sungur, 1998: 13-14).

Sonuç olarak, teşvik uygulamaları, ekonomik büyümenin teşvik edilmesi ve uluslararası rekabetçiliğin artırılması açısından hayati bir rol oynamaktadır. Her ülke, kendi ekonomik koşullarına ve hedeflerine uygun olarak teşvik mekanizmalarını oluşturmakta ve uygulamaktadır. Bu nedenle, teşviklerin tasarımı ve uygulanması hem ulusal ekonomik stratejilerin bir parçası olarak değerlendirilmeli hem de küresel ekonomik dinamiklerle ilişkilendirilerek anlaşılmalıdır.

3.3 Teşvik Araçları

Teşvikler, çeşitli kriterlere göre sınıflandırılabilir. İlk olarak, teşvikler genel ve özel olarak iki ana başlıkta incelenebilir. Ek olarak, teşvikler; nakit teşvikler, ayni teşvikler, vergisel teşvikler ve garanti ile kefaletler gibi dört ana grupta toplanabilir.

Genel teşvikler, ekonominin tamamını kapsayan ve belirli bir sektöre veya faaliyete yönelik olmayan, dolayısıyla seçici özellik taşımayan uygulamalardır. Örneğin, devletin kurumlar vergisi oranını düşürmesi veya kredi faiz oranlarının genel bir kısım için indirilmesi gibi durumlar, tüm ekonomik aktörlerin eşit şekilde faydalanabileceği genel teşvikler kapsamına girmektedir (Yavan, 2011: 35).

Öte yandan, özel teşvik tedbirleri, hükümetler tarafından belirli bir ekonomik faaliyetin genişletilmesi, yavaşlatılması veya durdurulması amacıyla uygulanan parasal ya da parasal olmayan önlemler olarak tanımlanabilir.

Bu tür teşvikler, spesifik ekonomik projelerin desteklenmesi ya da belirli sektörlerle yönelik desteklerin artırılması için kullanılır ve teşvik tedbirleri dendiğinde genellikle bu özel teşvikler kastedilmektedir (Korkmaz, Adil vd., 1989).

Yatırım teşvikleri, ülkelerin ekonomik yapısı, sosyal özellikleri ve gelişim seviyesine bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Yatırım kararı aşamasında, yatırım süreci boyunca veya işletmeye geçişin ilk yıllarında, firmaların karşılaşılabileceği yükümlülükleri azaltmak amacıyla yapılan indirimler, muafiyetler, istisnalar veya yatırıma uygun koşullu finansman sağlanması gibi destek unsurları, yatırımcıların teşvik edilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu tür teşvikler, yatırımcıları cesaretlendirerek yatırım hevesini artırma amacı taşımaktadır (Duran, 2002: 6-7).

3.3.1 Teşvik Araçlarının Alt Grupları

Teşvik araçları, yatırım ortamını iyileştirmek ve firmaların büyümesini desteklemek amacıyla çeşitli şekillerde sunulmaktadır. İkinci gruptaki teşvik araçlarına bakacak olursak, bu grubu nakit teşvikler, ayni teşvikler ve vergisel teşvikler başlıkları altında incelemek mümkündür.

1. Nakit Teşvik Araçları

Nakit teşvik araçları, iki ana kalemde oluşur:

1. Kaynak Kullanımını Destekleme Primi (KKDP – Hibe)
2. Fon Kaynaklı Kredi (FKK)

1. Kaynak Kullanımını Destekleme Primi (KKDP)

KKDP, karşılıksız hibe niteliği taşıyan bir teşvik aracıdır ve 1985-1991 yılları arasında uygulanan yatırım teşvik programları içinde en cazip seçeneklerden biri olarak öne çıkmıştır. KKDP, öncelikli sektörlerde, Organize Sanayi Bölgelerinde ve kalkınmada öncelikli yörelerde daha yüksek oranlarda uygulanmış, böylece bu bölgelerdeki yatırımların desteklenmesi hedeflenmiştir (Duran, 2002: 8,13).

2. Fon Kaynaklı Kredi (FKK)

FKK, 1995 yılından itibaren kapsamı daraltılarak daha istisnai bir teşvik aracı haline gelmiştir. Uygun koşullara sahip krediler, piyasada sağlanan benzerlerine göre (faiz, vade, teminat gibi) daha avantajlı şartlar sunmaktadır.

Bu teşvik türüne olan yoğun ilgi, piyasalarda yatırım finansmanı imkânlarının sınırlı ve maliyetli olmasından kaynaklanmaktadır.

2. Ayni Teşvik Araçları

Ayni teşvik araçları, finansal olarak işletmelere avantajlar sunmakta ve genellikle maliyet unsurlarını azaltan ya da ortadan kaldıran çeşitli imtiyazlar içermektedir. Bu tür teşviklerde, devlet bütçesinden doğrudan bir transfer yapılmaz; ancak, devlet bütçesine sağlanabilecek bazı gelirlerden vazgeçilmektedir. Bu tür yardımlar, nakit olmamakla birlikte bazı ekonomistler tarafından finansal açıdan nakit olarak değerlendirilmekte ve işletmelere fayda sağlamaktadır. Ayni teşvikler, genellikle kamu arazisi tahsis, bina, makine-teçhizat yardımları ve danışmanlık hizmetleri gibi nakit ödemesi içermeyen destekler şeklinde sunulmaktadır (Korkmaz, 1998: 119; Yavan, 2011: 35).

3. Vergisel Teşvik Araçları

Vergisel teşvikler, yatırımcıları desteklemek amacıyla sunulan çeşitli vergi avantajlarını içerir. Örneğin, 2002/4367 sayılı Karar'da geçerli olan destek unsurları arasında yatırım indirimi, vergi istisnası ve kredi tahsis destekleri yer almakta olup, 2006/10921 sayılı Karar ile faiz desteği müessesesi de eklenmiştir. Bu çerçevede, teşvik belgesi kapsamındaki yatırımlara sağlanabilecek destek unsurları şu şekildedir:

1. Gümrük Vergisi Muafiyeti: Yatırım projeleri sırasında ithalat edilen malzemeler için gümrük vergisinden muafiyet.
2. Katma Değer Vergisi (KDV) İstisnası: Yatırımlar için KDV'nin muaf tutulması.
3. Faiz Desteği: Yatırım kredileri için devlet tarafından sağlanan faiz desteği (Ezer ve Şimşek, 2013: 28).

1. Gümrük Vergisi İstisnası

Gümrük vergisi istisnası, teşvik belgesi kapsamında yer alan ithal malların gümrükleme aşamasında ödenmesi gereken gümrük vergilerinin muafiyetini ifade etmektedir. Özellikle gümrük duvarlarının yüksek olduğu dönemlerde, bu istisna önemli bir teşvik etkisi sağlamaktadır. Ülkeler, yerli üretimi teşvik etmek ve şirketlerin maliyetlerini azaltmak amacıyla bu tür muafiyetleri sunarak yatırımcıyı desteklemektedir (Ezer ve Şimşek, 2013: 28).

2. KDV Desteği

KDV desteği, genellikle tüketim bazlı vergiler arasında yer alan ve sermaye malları üzerinden alınan KDV'nin uygulanmasına ilişkindir. Son yıllarda, teşvik belgesi kapsamındaki ithal ve yerli makine ile teçhizat için KDV'nin muaf tutulması şeklinde verilmektedir. Bu durum, yatırım süreçlerinde firmaların finansman giderlerini azaltarak, yatırımcıların ekonomik yükünü hafifletmektedir.

3. Faiz Desteği

Faiz desteği, özellikle kalkınmada öncelikli bölgelerdeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) gerçekleştirdiği yatırımların, araştırma-geliştirme (Ar-Ge) projelerinin ve çevresel yatırımlarının finansmanında kullanılmak üzere tasarlanmış bir destek mekanizmasıdır. Bu mekanizma, bankalardan (katılım bankaları da dahil olmak üzere) alınan en az bir yıl vadeli yatırım kredileri için geçerlidir. Hazine Müsteşarlığı'nın uygun görmesi durumunda, bu kredilere faiz veya kâr payı desteği sağlanmaktadır. Türk Lirası (TL) cinsinden alınan krediler için %5, döviz cinsinden alınan krediler için ise %2 oranında faiz desteği sunulmaktadır. Ancak, proje bazında sağlanabilecek azami faiz desteği, belirli kriterlere bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu destek mekanizması, KOBİ'lerin finansman ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olurken, aynı zamanda ülke ekonomisinin sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunmaktadır. (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2023).

4. Garanti ve Kefaletler

Devletin belirli sektörlerde veya üretim dallarında faaliyet gösteren işletmelere borç temini için garanti vermesi, ekonomik teşviklerin önemli bir unsuru olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, devlet, işletmelerin borçlarının vade sonunda ödenmesi konusunda "garantör" rolünü üstlenmektedir. Eğer bir işletme, finansal yükümlölüklerini yerine getiremiyorsa, alacaklılar, devlet garantisi altında alacaklarını tahsil etme hakkına sahip olmaktadır. Bu tür garanti teşvikleri, devletin riskini özel sektör ile paylaşması anlamına gelmektedir.

Bu uygulama, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) finansman erişimini artırarak ekonomik canlılığı desteklemekte kritik bir rol oynamaktadır. Örneğin, Dünya Bankası'nın raporuna göre, devlet garantili kredi programları, KOBİ'lerin finansal kaynaklara ulaşımını kolaylaştırmakta ve ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir (Dünya Bankası, 2022). Ayrıca,

Türkiye’de Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından sağlanan kredi garanti sistemleri, bu tür desteklerin etkili bir örneğini teşkil etmekte ve özel sektörün gelişimini destekleme konusundaki devletin rolünü pekiştirmektedir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2023).

5. Diğer Teşvikler

Diğer teşvikler, yatırım süreçlerinde firmaların karşılaşılabileceği çeşitli zorlukları aşmalarına yardımcı olmaktadır. Ucuz enerji sağlanması, yatırım öncesi hizmetlerin sunulması, uygun finansman kaynakları, yatırım projelerinin hazırlanması ve yönetilmesi, pazar araştırması, hammadde ve altyapı durumu, üretim süreçleri ve pazarlama teknikleri ile ilgili olarak sunulan yardımlar, eğitim ile kalite kontrol geliştirme teknikleri gibi teşvik unsurları bu kategoride sıralanabilir (Duran, 2003: 27).

3.3.2 Bölgesel Kalkınma İçin Gerekli Kamu Yatırımlarının Gerçekleştirilmesi

Bölgesel kalkınma için gerekli kamu yatırımlarının gerçekleştirilmesi, ülkelerin nispeten geri kalmış bölgelerine yönelik stratejik bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Devlet, bu bölgelerde elde ettiği kamu gelirinden daha fazla harcama yaparak, ilave bir satın alma gücü oluşturmaktadır. Bu durum, bölgedeki ekonomik canlanmayı tetiklerken, aynı zamanda yapılan kamu yatırımlarıyla bölgenin üretim kapasitesinin artırılması veya eksik altyapının tamamlanması suretiyle bölgenin cazibesinin arttırılmasına katkı sağlar.

Kamu yatırımları açısından, devletin az gelişmiş bölgelerdeki faaliyetleri genellikle iki ana gruba ayrılmaktadır: üretken kamu yatırımları ve altyapı yatırımları.

Üretken Kamu Yatırımları: Az gelişmiş bölgelerde sanayileşmeyi teşvik etmek amacıyla devletin bu bölgelerde yatırım yapması gerekmektedir. Bu noktada, devletin politika geliştirmesi ve bölgede yüksek ileri ve geri bağlantılara sahip ekonomik faaliyetlerin oluşturulması önemlidir. Bunun için, devletin bölgede mevcut atıl üretim potansiyelini harekete geçirmesi gerekmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, devletin ekonomiye müdahale ettiği ve belirli sanayileri kendi kontrolü altına aldığı gözlemlenmektedir.

Devlet, bölgede faaliyete geçirdiği endüstri dalını karlı bir duruma getirdikten sonra genellikle bu yatırımları özel sektöre devretmektedir (Dinler, 2001: 218).

Altyapı Yatırımları: Altyapı, ekonominin doğal, maddi, kurumsal ve personel donanımını içeren bir toplam olarak tanımlanmaktadır. Bu dört alt grup arasında sıkı bir tamamlayıcılık ilişkisi bulunmaktadır; bir alandaki yetersizlik, diğerlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Günümüzde birçok altyapı yatırımı yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, kamu harcamalarının planlanması ve yürütülmesinde merkeziyetçiliğin azaltılması eğilimi, yerel yönetimlere önemli sorumluluklar yüklemektedir (Erkan, 1998: 24).

İktisat literatüründe, altyapı yatırımlarının bölgesel kalkınmadaki rolü ve önemi üzerine yapılan analizler genellikle iki temel teori çerçevesinde yoğunlaşmaktadır. İlk yaklaşım, altyapının işlevselliğini neo-klasik perspektiften ele almaktadır. Bu teoriye göre, bölgeler girdi kullanımındaki verimliliği artırarak kalkınabilirler. Altyapının sağladığı iki temel pozitif etki mevcut: Birincisi, altyapının erişilebilirliği beşerî ve fiziki sermayenin verimliliğini artırarak, üretim maliyetlerini düşürmekte ve bölgesel ürün talebini artırmaktadır. İkincisi ise, altyapı üretim sürecinde bir girdi unsuru olarak değerlendirilmekte olup, daha yüksek altyapı düzeyleri bölgesel ürün miktarını artıracaktır (Erkan, 1998: 25).

İkinci yaklaşım, Kümülatif Nedensellik Teorileri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu teori, bölgesel büyümenin başlangıç uyarıcı faktörlerinden, örneğin doğal kaynaklar donanımından hareketle gerçekleştirildiğini öne sürmektedir. Yüksek altyapı yatırımları, daha fazla yatırımı cazip hale getirirken, bölgesel avantajlar, ölçeğe göre getiriler ve yığılma ekonomilerinin etkileri sayesinde bölgesel kalkınmayı desteklemektedir. Bu bağlamda, kamu yatırımları ve altyapı geliştirme çabaları, bölgeler arası eşitsizliğin azaltılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması açısından kritik bir öneme sahiptir (Acar, 2006).

3.4 Sübvansiyon Uygulamaları Kapsamında Teşvik Tedbirleri

Hükümetler, belirli ekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla bir dizi sübvansiyon uygulaması gerçekleştirmektedir. Bu müdahaleler, yalnızca mal ve

hizmet piyasalarıyla sınırlı kalmayıp, zaman zaman faktör piyasalarına da yönelmektedir. Yatırımlar, bu tür müdahalelerin en belirgin ve önemli alanlarından birini oluşturmaktadır. Sübvansiyon, devletlerin yatırım hacmini artırmak, belirli sektörlere ve bölgelere yönlendirilmiş yatırımları teşvik etmek, yatırımların belirli ölçeklerin üzerinde yoğunlaşmasını sağlamak, teknolojik gelişmeyi desteklemek ve ekonomik ömrünü tamamlamış olan yatırımların yenilenmesini hızlandırmak gibi amaçlar doğrultusunda kullanılan önemli bir maliye politikası aracıdır. Bu bağlamda, Türkiye’de uzun süre uygulanan ve mikro ekonomik açıdan büyük öneme sahip iki sübvansiyon uygulaması aşağıda incelenecektir: Müteşebbise Faiz Farkını İade Uygulaması ve Destekleme Primi Uygulaması (Bulmuş, 2008: 329).

3.4.1 Müteşebbise Faiz Farkını İade Uygulaması

Bir yatırımın ekonomik olarak realizasyonu, genellikle kredi faiz oranının, yatırımın ortalama etkenlik düzeyinin (AEK) altında olmasıyla mümkün kılınmaktadır. Yatırımın karlı olup olmaması, bu iki oran arasındaki ilişkiye bağlıdır. Eğer kredi faiz oranı, yatırımın getiri düzeyinin üzerinde ise, bu durum yatırımcı açısından olumsuz sonuçlar doğurmakta ve yatırım kararlarını olumsuz etkileyebilmektedir (Bulmuş, 2008: 329).

Böyle bir durumda devlet, müteşebbislere bankalara ödedikleri orta veya uzun vadeli yatırım kredisi faizinin bir kısmını iade etmektedir. Bu uygulama, yatırımcıların başlangıçta hiçbir yatırım gerçekleştirmemelerine rağmen, devletin sağladığı sübvansiyon sayesinde yatırımlarını hayata geçirmelerine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla, müteşebbisler, bu teşvik mekanizmasından faydalanarak, kredi faizinin bir kısmının iade edilmesi sonucunda yatırım kararlarını daha kolay alabilmekte ve çeşitli projeleri hayata geçirebilmektedir.

Ayrıca, devletin yatırım tutarlarını artırmak istediği durumlarda da bu yöntem tercih edilebilmektedir. Böylece, yatırım sürecindeki maliyet yükü azalmakta ve teşvik edilen yatırımlar arttırılarak, ekonominin geneline olumlu etkileri yansıtılmaktadır (Bulmuş, 2008: 329).

Sübvansiyon uygulamaları, hükümetlerin ekonomik hedeflerine ulaşmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Müteşebbise Faiz Farkını İade Uygulaması ve Destekleme Primi Uygulaması gibi teşvik tedbirleri, yatırımları

destekleyerek ekonomik büyümeyi teşvik etmekte ve kaynakların etkin kullanımını sağlamaktadır. Bu uygulamalar, yatırımcıları cesaretlendirerek, yatırımların artırılmasına, sektörel ve bölgesel dengenin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla, sübvansiyon politikaları, ekonominin sürdürülebilir büyümesine ve gelişimine önemli katkılar sunmaktadır. (Bulmuş, 2008: 329).

3.4.2 Destekleme Primi Uygulaması

Destekleme Primi Uygulaması, devletin yatırımcıların mali yükünü hafifletmek amacıyla sunduğu önemli bir teşvik mekanizmasıdır. Bu uygulama, müteşebbislere, gerçekleştirdikleri yatırım harcamalarının belirli bir yüzdesinin sübvansiyon olarak ödenmesini sağlamaktadır. Burada dikkat çeken bir nokta, bu sübvansiyonun sağlayacağı desteğin yatırımın finansman kaynağından bağımsız olarak uygulanabilmesidir. Yani, yatırımın finansmanı banka kredisiyle veya öz kaynakla gerçekleştirilmiş olsun, devletin sübvansiyon ödemesi açısından bu durumun bir önemi bulunmamaktadır (Bulmuş, 2008: 330).

Bu tür bir destekleme uygulaması, müteşebbislerin üzerindeki yatırım harcaması yükünü azaltarak, yapılan yatırımların marjinal ve ortalama etkenliklerini artırmaktadır. Başka bir ifadeyle, destekleme primi sayesinde, yatırımcı durumu son derece elverişsiz olan projeleri yeniden gözden geçirip, yatırım yapmayı düşünebilir. Ayrıca, zaten yatırım kararı alınmış olan projelerin hacmini artırarak, toplam yatırımları da genişletebilmektedir.

Destekleme Primi Uygulaması'nın sağladığı avantajlar arasında, yatırımcıların daha önce hayal edemeyecekleri projeleri gerçekleştirmelerine olanak tanınması, yatırım iştahını artırması ve dolayısıyla genel ekonomik aktiviteyi desteklemesi bulunmaktadır. Böylece, devletin sunduğu bu teşvik mekanizması, hem bireysel firmaların büyümesine yardımcı olurken hem de daha geniş çapta ekonomik büyümeye ve istihdama katkıda bulunmaktadır (Bulmuş, 2008: 331).

3.5 Teşvik Belgesi

Ülkemizde Yatırım Teşvik Belgesi (YTB), 1968 yılından itibaren düzenlenmeye başlanmıştır. Yatırım Teşvik Belgesi, yatırımcıların devletin sunduğu desteklerden yararlanabilmesini sağlayan resmi bir belgedir. Hazine Müsteşarlığı tarafından yapılan sektörel, mali ve teknik değerlendirmeler sonucunda, teşvik politikasına ve Kalkınma Planına uygun olduğu belirlenen

yatırım projeleri için, yatırımın niteliğini oluşturan harcamaların teşvik mevzuatına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi durumunda yatırımcılara bu belge verilmektedir (T.C.E.B., 2013).

Yatırım Teşvik Belgesi, tasarrufların yatırıma yönlendirilmesini sağlamak, yüksek katma değerli ve ileri teknoloji kullanan yatırımları teşvik etmek, uluslararası rekabet gücünü artırmak ve bölgeler arasındaki ekonomik dengesizlikleri gidermek amacıyla oluşturulmuş bir belgedir. Bu belge, aynı zamanda istihdam yaratma hedefini de taşımaktadır. Yatırım Teşvik Belgesi, yatırımcıların çeşitli avantajlardan yararlanmasını sağlayarak, ülke ekonomisine katkıda bulunmayı hedefler. Bu avantajlar arasında vergi indirimleri, gümrük muafiyetleri ve çeşitli finansal destekler yer almaktadır. Böylece hem yerel hem de uluslararası yatırımcıların ülkeye çekilmesi teşvik edilmekte, sürdürülebilir ekonomik büyüme desteklenmektedir. (Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı).

Yatırım teşvik belgesi, yatırımcıya nakit ödeme anlamına gelmemektedir. Bu belge, yatırımcının yatırım yaptığı alanda önemli bir nakit çıkışı yaşamasını, dolayısıyla parasal sermayesinin azalmasını önleyen destekler, muafiyetler ve vergi indirimleri sunmaktadır. Yatırım teşvik belgesine sahip olmak, Yatırım Teşvik Mevzuatına uygun olan her girişimcinin teşviklerden yararlanmasını sağlamakta; bu da sermaye yaratıcı unsurlara olanak tanıyarak yatırımların yaygınlaşmasına ve öncelikli bölgelere yönelik yatırımların genişlemesine katkıda bulunmaktadır (T.C.E.B., 2013).

3.5.1 Teşvik Belgesi İçin Gerekli Belgeler

Yatırım Teşvik Belgesi almak için gerekli belgeler şunlardır (Akan ve Arslan, 2008: 107-119):

1. Ticaret Sicili Gazetesi
2. İmza Sirküsü
3. Vergi Levhası
4. Finansal Bilanço
5. Taahhütname
6. Beyan ve Taahhüt
7. Turizm Yatırım Belgesi (Turizm yatırımları için)
8. Yatırım Bilgi Formu (Fizibilite)

9. ÇED Raporu (Çevresel Etki Değerlendirmesi)

10. Vekaletname

Teşvik Belgesi için başvuranlar, 08.12.2006 tarihli “Yatırımlarda teşvikler hakkında kararın uygulanmasına ilişkin 2006/3 no’lu tebliğ” ile aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- Gerçek kişiler
- Adi ortaklıklar
- Sermaye şirketleri
- Kooperatifler
- İş ortaklıkları
- Kamu kurum ve kuruluşları
- Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları
- Dernekler
- Vakıflar
- Yurtdışındaki yabancı şirketlerin Türkiye’deki şubeleri

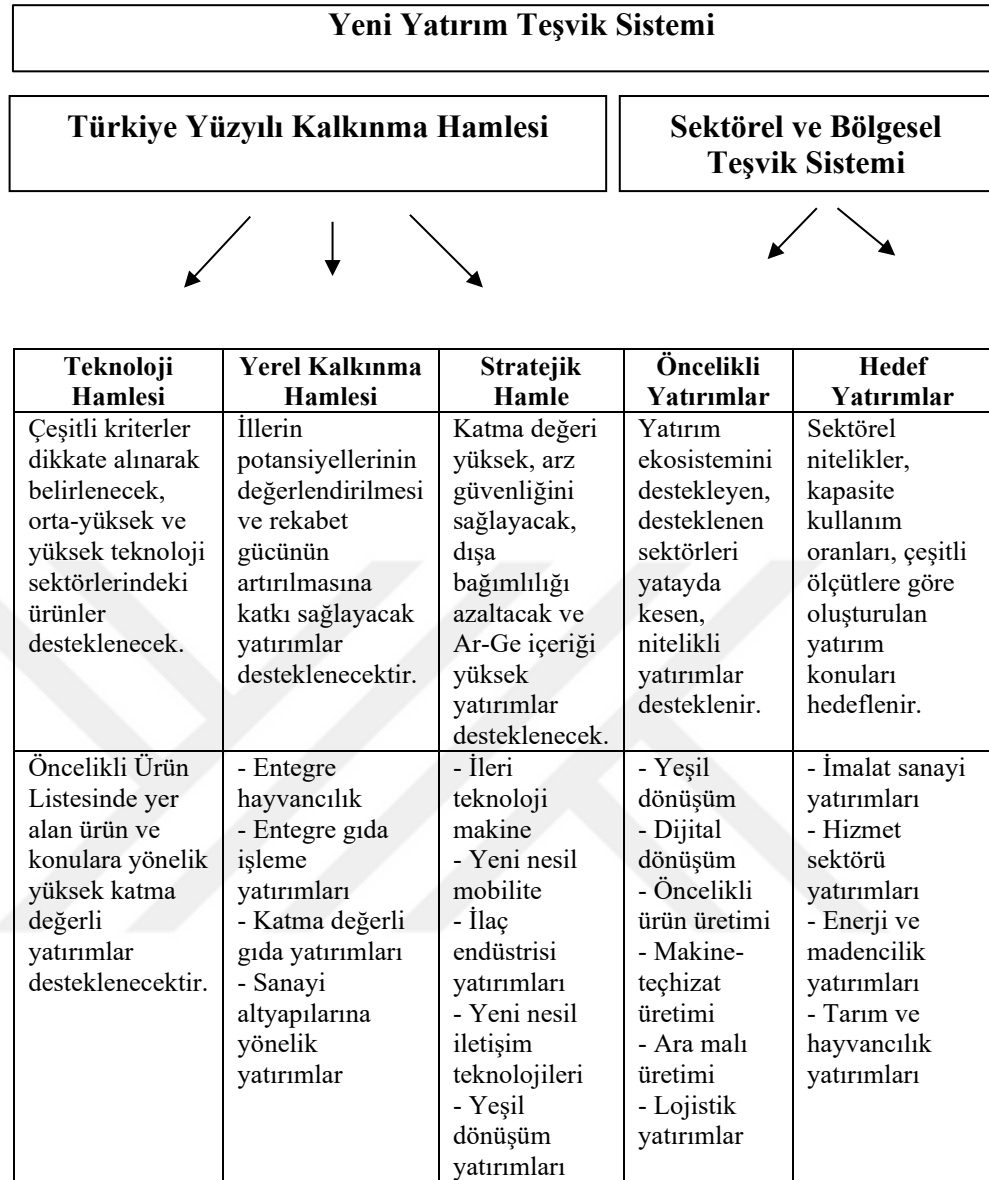
Aynı tebliğde, Yatırım Teşvik Belgesi’ne bağlanabilmesi için gerekli asgari sabit yatırım tutarları şu şekilde belirlenmiştir:

- a) KOBİ’ler için asgari 200.000 TL, azami 2.000.000 TL,
- b) KOBİ kapsamına girmeyen işletmeler için asgari 1.000.000 TL,
- c) Finansal kiralama şirketleri aracılığıyla yapılacak yatırımlarda asgari 200.000 TL.

Gelişmiş ve normal yörelerde yapılacak yatırımlar için minimum yatırım tutarının 400.000 TL, kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlar içinse minimum 200.000 TL olması gerekmektedir (Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Mayıs, 2017.)

Genel Teşvik Mevzuatı kapsamında, 2002 yılında yayınlanan düzenlemeler doğrultusunda, kredi tahsisi desteğinden yararlanabilecek yatırımlar dışındaki imalat ve tarımsal sanayi sektöründe yapılacak sabit yatırım tutarının 4.000.000 TL’yi aşmayan yerli sermayeli yatırımlar için yatırımın yapılacağı ildeki sanayi odalarına; diğer yatırımlar ve yabancı sermayeli yatırımlar için Hazine Müsteşarlığı’na başvuru yapılması gerekmektedir. (T.C.E.B.,2013).

Şekil 2. Yeni Yatırım Teşvik Sistemi

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

Türkiye'nin kalkınma politikaları son yıllarda daha bütüncül, stratejik ve sürdürülebilir bir yapıya evrilmiş; bu doğrultuda yatırım teşvik sistemi de önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından şekillendirilen “Yeni Yatırım Teşvik Sistemi”, yalnızca ekonomik büyümeyi hedefleyen klasik anlayışın ötesine geçerek, yüksek katma değer üretimi, bölgesel denge, çevresel sürdürülebilirlik ve stratejik teknoloji üretimi gibi çok boyutlu hedefleri aynı çatı altında birleştirmektedir. Yeni sistemin temel yapısı iki ana eksene dayanmaktadır: “Türkiye Yüzyılı Kalkınma Hamlesi” ve

“Sektörel ve Bölgesel Teşvik Sistemi”. Bu yapı, yatırım kararlarını yönlendiren ve kamu kaynaklarının daha etkin kullanımını sağlayan bir kalkınma aracı olarak tasarlanmıştır.

Türkiye Yüzyılı Kalkınma Hamlesi; teknoloji odaklı, yerel kalkınmayı önceleyen ve stratejik sektörlerde Ar-Ge tabanlı üretimi destekleyen üç bileşenden oluşmaktadır. “Teknoloji Hamlesi”, orta-yüksek ve yüksek teknoloji ürünlerine yönelik yatırımları öncelikli ürün listeleri üzerinden desteklemekte; bu sayede ithalata bağımlılığın azaltılması ve küresel değer zincirlerine entegrasyon hedeflenmektedir. “Yerel Kalkınma Hamlesi” ise illerin sektörel potansiyelini değerlendirmeyi, rekabetçiliği artırmayı ve kırsal kalkınmayı desteklemeyi amaçlamaktadır; entegre hayvancılık, tarıma dayalı sanayi ve organize sanayi bölgeleri gibi alanlarda yatırımlar önceliklendirilmektedir. “Stratejik Hamle” başlığı ise yüksek teknoloji, dışa bağımlılığı azaltacak ve arz güvenliğini sağlayacak yatırımlara odaklanmaktadır; ilaç, çip, batarya, ileri mobilite gibi sektörler bu kapsamda yer almaktadır. Bu üçlü yapı, Türkiye’nin uzun vadeli sanayi dönüşümünü gerçekleştirecek temel sac ayaklarını oluşturmaktadır.

Sektörel ve Bölgesel Teşvik Sistemi ise yatırım ekosistemini desteklemek ve bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak amacı taşımaktadır. “Öncelikli Yatırımlar” kapsamında yeşil dönüşüm, temiz enerji, lojistik, lisanslı depoculuk ve ileri teknoloji üretim gibi stratejik öneme sahip alanlara destek verilmektedir. Bu yatırımlar sektörel gelişimi yatayda desteklemekte, aynı zamanda çevresel ve dijital dönüşüm gibi küresel eğilimlerle de uyum göstermektedir. “Hedef Yatırımlar” ise bölgesel kalkınmanın öncelikleri doğrultusunda şekillendirilmiştir. Isı yalıtımı, sera yatırımları, entegre hayvancılık, tarım makineleri ve madenlerin işlenmesi gibi konular bu başlık altında desteklenmekte; böylece kırsal kalkınma, yerel istihdam ve kaynakların yerinde değerlendirilmesi sağlanmaktadır.

4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE’DE YATIRIM TEŞVİKLERİNİN BÖLGESEL KALKINMAYA ETKİLERİ

4.1 Bölge Kavramı

Bölge, en geniş anlamıyla, coğrafi açıdan belirli bir alanı kapsayan özellikler bütünüdür. Erol (1993) tarafından tanımlandığı üzere, bölge; içerdığı doğal, ekonomik ve beşerî özellikler bakımından benzerlikler gösteren alanların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, bir bölgenin sınırları, çeşitli kriterlere dayalı olarak tanımlanabilir. Bu kriterler arasında idari düzenlemeler, ortak ekonomik çıkarlar, toprak özellikleri, iklim koşullarının benzerliği ve bölge içinde yaşayan insanların etnik ya da kültürel temellere dayanan benzerlikleri bulunmaktadır (Taş, 2006; Akça, 2011:179).

Bölge kavramı, çevre ve alan anlamlarına da gelmektedir; bu durum, onun boyutlarının oldukça geniş ve sınırlamalarının ise genellikle katı olmadığı anlamına gelir. Sosyo-ekonomik açıdan bölgeler; yerleşim, nüfus, kültürel özellikler, hammadde kaynakları, sanayi ve hizmet alanlarına göre farklı kategori ve sınıflara ayrılabilir (Özçağlar, 2003).

2000’li yıllara gelindiğinde, bölge kavramı daha kapsamlı bir çerçeveye kavuşturulmuş ve sistematik bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (IBBS) adlı bir sistem geliştirilmiştir. IBBS, ülke genelinde ve bölgesel ölçekte yapılacak olan planlamaların temelini oluşturmakta ve Avrupa Birliği’ne tam üyelik hedefi doğrultusunda gerekli olan kriterlerden biri olarak belirlenmiştir (Taş, 2006).

Bu kriterlerin uygulanması hem bölgesel kalkınmayı teşvik etmekte hem de farklı bölgeler arasındaki gelişim dengesizliğini azaltmayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak, bölge kavramı günümüzde, ekonomik, sosyal ve coğrafi unsurların bir arada değerlendirilmesini gerektiren dinamik bir yapı gösterirken; ulusal ve uluslararası düzeydeki planlama ve politika geliştirme süreçlerinde kritik bir rol oynamaktadır.

4.2 Türkiye’de Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Teşvik Politikaları

Yatırımlar, bölgelerin ekonomik büyüme oranlarını artırma açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, ekonomik ve sosyal kalkınmanın motoru olarak yatırımların rolü büyüktür. Ülkelerin bölgesel kalkınmaya yönelik teşvik politikaları hem ekonomik hem de sosyal temellere dayanmaktadır. Ekonomik açıdan, bu politikalar, belirli bir bölgedeki ekonomik performansın artırılmasını hedeflerken; sosyal açıdan, finansal sorunların çözülmesi ve yerel halkın yaşam kalitesinin yükseltilmesini de kapsamaktadır. Bölgesel teşvikler, genellikle toplumsal olaylar, coğrafi konum veya sosyal yapı gibi etkenler nedeniyle ekonomik olarak diğer bölgelere göre geri kalmış olan bölgelere yönelik olarak uygulanan destekleyici politikalar olarak tanımlanabilir. Bu teşvikler, bölgesel kalkınma hedefleri doğrultusunda, yerel dinamikleri harekete geçirmeyi amaçlamaktadır (Ünsaldı, 2006).

Türkiye’de bölgesel yatırımları teşvik etme politikalarının ana hedefleri arasında, sermayeyi tabana yaymak, bölgesel ekonomik farklılıkları azaltmak, yeni iş imkanları yaratmak, ileri teknolojilerin kullanımını teşvik etmek ve rekabet gücünü artırmak yer almaktadır. Bu hedefler doğrultusunda, devletin, yerel ekonomik ve sosyo-coğrafi özellikleri dikkate alarak bölgelere özgü özel teşvik politikaları geliştirmesi önemli bir stratejidir. Özellikle, Türkiye’deki farklı bölgelerin ekonomik yapılarına ve potansiyellerine göre belirlenen teşvikler, yerel yönetimlerin ve özel sektörün katılımını teşvik etmekte ve bölgesel kalkınma süreçlerini desteklemektedir. Bu teşvik politikaları, yerel ekonomilerin güçlendirilmesi, iş gücü istihdamının artırılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması açısından kritik bir rol oynamaktadır (Pınar, 2014:215).

Ayrıca, bölgesel kalkınmaya yönelik teşvik politikalarının etkili bir şekilde uygulanabilmesi için, yerel yönetimlerin, iş dünyasının ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliği içinde çalışması gerekmektedir. Bu iş birliği hem teşviklerin etkinliğini artırmakta hem de yerel halkın ihtiyaçlarına daha uygun çözümler üretilmesine olanak tanımaktadır. (Devlet Planlama Teşkilatı, 2001-2005). Dolayısıyla Türkiye’de uygulanan bölgesel kalkınmaya yönelik teşvik politikaları, ekonomik ve sosyal kalkınmayı desteklemek için önemli bir araçtır. Bu politikaların başarılı bir şekilde hayata geçirilmesi, bölgesel farklılıkların azaltılması ve ülke genelinde dengeli bir kalkınmanın sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, devletin, yerel dinamikleri dikkate

olarak ve katılımcı bir yaklaşım benimseyerek geliştireceği teşvik politikaları, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmasında önemli bir rol oynayacaktır (Akça, 2011:180).

Türkiye'de yatırımların teşvik edilmesine yönelik politikaların tarihi, 1913 yılına kadar uzanmaktadır. Bu tarihten itibaren devlet, ekonomik büyümeyi desteklemek amacıyla çeşitli teşvik mekanizmaları geliştirmiştir. Ancak, 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'de planlı kalkınma döneminin başlamasıyla birlikte, devletin uyguladığı yatırım politikaları özel sektör açısından daha belirleyici bir nitelik kazanmıştır. Bu dönem, Türkiye'nin ekonomik kalkınma stratejilerinin çerçevesinin şekillendiği bir süreçtir (Duran, 1998; Keskin ve Sungur, 2010).

Planlı kalkınma sürecinin başlangıcıyla birlikte uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının temel araçları arasında Beş Yıllık Kalkınma Planları, Kırsal Kalkınma Projeleri, Entegre Bölgesel Kalkınma Planları, Yatırım Teşvikleri, Kalkınmada Öncelikli Yörelere, Küçük Sanayi Siteleri ve Organize Sanayi Bölgeleri yer almaktadır. Bu araçlar, Türkiye'nin ekonomik yapısını güçlendirmek ve bölgesel dengesizlikleri gidermek amacıyla tasarlanmıştır. Beş Yıllık Kalkınma Planları, ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerini belirleyen ve bu hedeflere ulaşmak için gerekli stratejileri sunan temel belgelerdir. Bu planlar, devletin yatırımları yönlendirmesi ve kaynakları etkin bir şekilde kullanması açısından önemli bir rol oynamaktadır. Diğer yandan, Kırsal Kalkınma Projeleri, tarım ve kırsal alanların geliştirilmesine yönelik yatırımları destekleyerek, kırsal nüfusun yaşam standartlarını artırmayı hedeflemektedir (Keskin ve Sungur, 2010).

Entegre Bölgesel Kalkınma Planları, belirli bölgelerin sosyo-ekonomik analizi sonucunda oluşturulan ve bu bölgelerin kalkınma potansiyelini artırmayı hedefleyen kapsamlı stratejilerdir. Bu tür planlar, bölgenin özgün koşullarına uygun çözümler sunarak, yerel dinamikleri harekete geçirmektedir (Pınar, 2014).

Yatırım Teşvikleri ise, özel sektörün yatırım yapma isteğini artırmak amacıyla oluşturulan mali ve hukuki destek mekanizmalarıdır. Bu teşvikler, vergi indirimleri, hibe destekleri ve arazi tahsis gibi çeşitli şekillerde sunulmaktadır. Türkiye'de uygulanan bu teşvik mekanizmaları, sektörlerle ve yörelere göre farklılaştırılmış bir sistemle yürütülmektedir. Bu çeşitlilik, belirli bölgelerin ve sektörlerin ihtiyaçlarına uygun çözümler geliştirilmesini sağlamaktadır. Kalkınmada Öncelikli Yörelere uygulaması, ekonomik olarak geri

kalmış bölgelerin geliştirilmesine yönelik özel teşviklerin sunulmasını hedeflemektedir. Bu çerçevede, belirlenen bölgelerde, yatırımların artırılması ve yerel istihdamın desteklenmesi amacıyla çeşitli destek programları hayata geçirilmektedir. Ayrıca, Küçük Sanayi Siteleri ve Organize Sanayi Bölgeleri, sanayi yatırımlarını teşvik etmek için oluşturulan yapılar olup, işletmelerin bir arada bulunarak sinerji yaratmalarını sağlamaktadır (Keskin ve Sungur, 2010; Akça, 2011).

Genel olarak ifade etmek gerekirse, Türkiye’de yatırımların teşviki ile ilgili politikalar, tarihsel süreç içerisinde evrim geçirerek, ekonomik kalkınmayı desteklemek için çeşitli araçlar geliştirmiştir. Bu politikaların etkin bir şekilde uygulanması, ülkenin bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Yatırım teşvik sisteminin başarılı bir şekilde işlemesi hem ekonomik büyümeyi hızlandıracak hem de toplumsal refahın artırılmasına katkı sağlayacaktır.

4.3 Yatırım Teşvikinde Bölgelerin Sınıflandırılması

Bölgesel kalkınma, ulusal kalkınmanın temel dinamiklerinden biridir ve herhangi bir mekân üzerinde planlama yapılmadan önce o alanın sahip olduğu potansiyelin belirlenmesi büyük önem taşır. Bu potansiyelin doğru bir şekilde değerlendirilmesi, en güvenilir istatistik bilgilerin toplanması ve analiz edilmesiyle mümkün olmaktadır (Taş Barış, 2006). Bu doğrultuda, Avrupa Birliği, ülkeler arası standartları sağlamak amacıyla İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) adlı bir sistem geliştirmiştir.

İBBS, ülkede yer alan çeşitli bölgelerin istatistiksel verilerini toplayarak değerlendirilen bir yapı sunmakta ve bu bağlamda düzey bölgelerde kurulan kalkınma ajansları aracılığıyla bölgesel kalkınmayı sağlamak için sistematik bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu ajansların hedefi, planlı bir ilerleme ile önce bölgeler arası kalkınmayı, ardından da bu kalkınmanın uluslararası düzeyde küresel kalkınmaya katkı sağlamasıdır. Avrupa Birliği’ne üye olmak isteyen ülkeler ise bu sınıflandırma sistemini kendi ulusal politikalarına entegre etme yükümlülüğü taşımaktadır (Kabaş, 2015: 35-39).

İBBS kapsamında, bölgeler üç temel düzeyde sınıflandırılmaktadır: Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 bölgeleri. Bu sınıflandırmalar, idari sınırlar dikkate alınarak yapılmaktadır ve her düzeyin belirlenen nüfus yoğunluk

aralıkları aşağıdaki gibidir:

1. Düzey 1 Bölgeler: 3 ila 7 milyon nüfusa sahip olan bölgeleri kapsamaktadır.

2. Düzey 2 Bölgeler: 800.000 ile 3 milyon nüfus arasındaki yoğunluğa sahip bölgeleri içermektedir.

3. Düzey 3 Bölgeler: Nüfus yoğunluğu 150.000 ile 800.000 arasında değişen bölgeleri kapsamaktadır.

Bu üç düzeydeki bölge sınıflandırmaları, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin ekonomik stratejilerini şekillendirmekte ve bölgesel kalkınma planlarının oluşturulmasında temel bir kriter olarak yer almaktadır. Düzey 2 bölgeleri, genellikle kalkınma ve yatırım planlarının esas alındığı birim olarak öne çıkmaktadır.

Avrupa Birliği ülkelerinde kullanılan bu sınıflandırmanın belirlenmesinde esas olan temel faktörler arasında; nüfus, coğrafi özellikler, bölgesel kalkınma planları, temel istatistik göstergeleri ve illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamaları yer almaktadır. Bu çerçevede, sistemin temel ilkeleri şu şekilde tanımlanabilir:

- Bölgelerin Genel Coğrafi Potansiyelleri: Coğrafi özellikler, kaynaklar ve ulaşım imkanları dikkate alınarak bölgeler belirlenir.

- Benzer Faaliyet Potansiyellerine Sahip Bölgelerin Gruplandırılması: Ekonomik faaliyetlerin çeşitliliği ve benzerlikleri göz önüne alınarak, ortak potansiyele sahip bölgeler bir araya getirilir.

- Nüfus Yoğunlukları Üzerinden Ayrım: Nüfus dağılımı ve yoğunluğu, alan sınıflandırmalarının belirlenmesinde kritik bir rol oynamaktadır (Taş Barış, 2006).

Sonuç olarak, İBBS gibi sistemler, bölgesel kalkınma stratejilerinin temellendirilmesi ve daha etkili yatırım teşvik mekanizmalarının oluşturulmasında önemli bir işlev görmektedir ve yerel kalkınma ile ulusal kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

4.4 Türkiye’de Bölgesel Sınıflandırma

Türkiye’de bölgesel sınıflandırma, Devlet Planlama Teşkilatı ve Türkiye İstatistik Enstitüsü tarafından geliştirilmiş olan İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) çerçevesinde yapılmaktadır. Bu sistem, ülkeyi üç ayrı

düzeyde yapılandırmakta olup; Düzey 1’de 12, Düzey 2’de 26 ve Düzey 3’te ise 81 bölge tanımlanmıştır. Bu sınıflama, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını minimize etmek ve mevcut farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla hükümetin gerekli stratejileri geliştirmesine olanak tanımaktadır (Kabaş, 2015: 35-39).

Gelişmişlik açısında geride kalan bölgeler, özellikle Anadolu ve Doğu illeri, “Kalkınmada Öncelikli Yöreler” olarak tanımlanmış ve bu alanlarda özel destek ve kaynak tahsisi yapılması hedeflenmiştir. Türkiye’deki sosyal devlet anlayışı, ekonomik refahın toplumsal kesimler arasında dengeli bir şekilde dağılmasını sağlamayı gerektirmektedir. Gelişmiş toplumlar incelendiğinde, kalkınmanın yalnızca genel ekonomik büyüme oranları ve ortalama gelir düzeyindeki artışla değil, aynı zamanda ulusal gelir ve ekonomik faaliyetin bölgeler arasında nasıl dağıldığıyla da doğrudan ilişkili olduğu gözlemlenmektedir (Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi, Mayıs, 2025).

Türkiye’de batı ve doğu arasında görülen ekonomik ve sosyal farklılıkların giderilmesi, kalkınma stratejilerinin hayata geçirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, uzun vadeli kalkınma planlarının oluşturulması ve uygulanması, bölgesel gelişim için kritik bir rol oynamaktadır. Kurulan kalkınma ajansları, bu hedefe ulaşmak için çeşitli projeler geliştirmek ve uygulamak üzere tasarlanmıştır.

Kalkınma ajansları, Devlet Planlama Teşkilatı’nın kontrolü altında çalışmakta olup, bölgesel kalkınma planlarının belirlenmesi ve bunların hayata geçirilmesi amacıyla önemli bir işlev üstlenmektedir. Bu ajanslar, yerel ihtiyaçlara yönelik stratejilerin geliştirilmesine ve bölgelerin potansiyellerinin en iyi şekilde değerlendirilmesine katkıda bulunarak, Türkiye’nin genel kalkınma hedeflerine ulaşmasına destek sağlamaktadır (Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi, Mayıs, 2025).

Özetle, Türkiye’deki bölgesel sınıflandırmalar ve bunlara dayalı kalkınma stratejileri, ekonomik ve sosyal dengesizlikleri gidermeyi, ayrıca ülke genelinde daha adil ve sürdürülebilir bir kalkınma sürecinin sağlanmasını hedeflemektedir. Bu çerçevede gerçekleştirilen çalışmalar, Türkiye’nin büyüme hedeflerine ulaşmasında önemli bir araç olarak işlev görmektedir.

Tablo 2. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması

KOD	DÜZEY 1	KOD	DÜZEY2	DÜZEY 3
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul alt bölgesi	İstanbul
TR2	Batı Marmara	TR21 TR22	Tekirdağ alt bölgesi Balıkesir alt bölgesi	Tekirdağ, Edirne, Kırıklareli, Balıkesir, Çanakkale
TR3	Ege	TR31 TR32 TR33	İzmir alt bölgesi Aydın alt bölgesi Manisa alt bölgesi	İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak
TR4	Doğu Marmara	TR41 TR42	Bursa alt bölgesi Kocaeli alt bölgesi	Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR5	Batı Anadolu	TR51 TR52	Ankara alt bölgesi Konya alt bölgesi	Ankara, Konya, Karaman
TR6	Akdeniz	TR61 TR62 TR63	Antalya alt bölgesi Adana alt bölgesi Hatay alt bölgesi	Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR7	Orta Anadolu	TR71 TR72	Kırıkkale alt bölgesi Kayseri alt bölgesi	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat
TR8	Batı Karadeniz	TR81 TR82 TR83	Zonguldak alt bölgesi Kastamonu alt bölgesi Samsun alt bölgesi	Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR9	Doğu Kardeniz	TR90	Trabzon alt bölgesi	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1 TRA2	Erzurum alt bölgesi Ağrı alt bölgesi	Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1 TRB2	Malatya alt bölgesi Van alt bölgesi	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1 TRC2 TRC3	Gaziantep alt bölgesi Şanlıurfa alt bölgesi Mardin alt bölgesi	Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Kaynak: (Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi, Mayıs,2025).

Türkiye’de kaynakların yerinde ve etkin bir şekilde kullanılması, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının en aza indirilmesi ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, bölgesel kalkınma hedeflerinin temel unsurları arasında yer almaktadır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) çerçevesinde, sürdürülebilir gelişme önemli bir konu olarak öne çıkmıştır. Bu plan dahilinde uygulanan bölgesel gelişme politikaları, sürdürülebilirlik, bölgeler arası bütünleşme ve fırsat eşitliği gibi ana ilkeleri esas almaktadır. Bu doğrultuda yapılan stratejik planlamalar, Türkiye’nin coğrafi alanındaki eşitsizliklerin giderilmesi ve nihayetinde ulusal kalkınma hedeflerine ulaşılması amacı taşımaktadır.

Bölgesel kalkınmanın sağlanmasında başka önemli araçlar arasında teşvikler bulunmaktadır. Teşvik politikaları, belirlenen hedefler doğrultusunda sanayilerin, sektörlerin ve belirli bölgelerin gelişimini desteklemek amacıyla, herhangi bir karşılık beklemeden uygulanan yöntemleri içermektedir. Küreselleşmenin artışıyla birlikte, bu teşviklerin önemi de giderek artmaktadır. Ekonomik büyümenin, bölgeler arası gelir adaletsizliği ve dengesizliğini azaltması olgusu yani “yakınsama”, ekonomik büyümenin olumlu etkileri sonucunda bölgelerdeki gelişmelere katkıda bulunmaktadır. Bunun tersine, bölgeler arası gelir adaletsizliklerinin artmasına sebep olan durumlar ise “ıraksama” olarak adlandırılmaktadır (Gerni, 2015).

2009 yılında devreye giren İBBS, 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik resesyonun etkisiyle yabancı yatırımcı sayısında kayda değer bir düşüşe neden olmuştur. Bu durum, yatırım teşviklerinin de belli oranlarda azalmasına yol açmıştır. Türkiye’de gerçekleştirilen araştırmalar, 2012 yılındaki teşvik düzenlemelerinde bölge bazlı teşviklerin yanı sıra il bazlı teşviklerin daha öncelikli hale geldiğini göstermektedir. Böylece illerin, bulundukları bölgelerin gelişimlerine daha fazla katkı sağlayabilecekleri yeni düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Yerel teşviklerin, yöreye özgü uygulamalarla daha etkili sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Ekonomi literatüründe “büyüme”, “gelişme” ve “kalkınma” kavramları sıklıkla benzer anlamlar taşıdığı düşünülse de gerçek hayatta bu kavramlar farklı dinamiklere sahiptir. Büyümenin tek başına yeterliliği, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında yapılan çalışmalarla net bir şekilde ortaya konulmuştur. İktisadi kalkınmanın yanı sıra, sosyal, kültürel, çevresel ve mekânsal büyümenin de

toplumsal refah için ne denli önemli olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedendir ki, toplumsal hareketler ve hükümet politikaları, iktisadi büyüme yerine toplumsal gelişmeye yönlendirilmiştir. Günümüzde, bu kavramların birbirini tamamlayıcı nitelikte olmalarına rağmen, özlerinde farklı temellere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Geçmişte kalkınma ve gelişmenin temel kriteri olan ulusal gelir artışı, şimdi daha geniş bir çerçeveye yayılmıştır. Artık, yalnızca ulusal gelirdeki artış değil; yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımı ve bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi gibi unsurlar da dikkate alınmakta ve planlı bir büyüme ile kalkınma hedeflenmektedir. Sonuç olarak, yapısal ve insani gelişmeyi kapsayan ölçülebilir sosyal değişkenler, sosyo-ekonomik gelişimi şekillendiren faktörler olarak değerlendirilmektedir (Dinçer, 2003).

Son yıllarda, bölgesel kalkınmışlık farklarının azaltılması için uygulamalarda merkezi planlamalardan ziyade yerel dinamiklere dayalı kalkınma modellerinin daha etkili olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye’de bu yaklaşım, Kalkınma Bakanlığı tarafından benimsenmiştir ve bölgeler ile şehirler düzeyinde kamu, özel sektör ve sivil toplumun karar alma süreçlerine dahil edilmesi, kaynakların kalkınmayı destekleyecek biçimde kullanılması, bölgelerin rekabet gücünün artırılması ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması hedeflenmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Kalkınma ajansları, bu dönüşüm sürecinde öncü rol oynamaktadır. Yerel potansiyellerin etkili ve doğru bir şekilde kullanılması, yerleşim yerleri arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi ve desteklenmesi gibi konular, kalkınma hedeflerinin başarıyla gerçekleştirilmesinde kritik unsurlar olarak belirlenmiştir. Ayrıca, şehirlerin ve bölgelerin farklı ihtiyaçlarına yönelik politika geliştirilmesi, bölgesel kalkınmanın sağlanmasında önemli bir temel unsur olarak öne çıkmaktadır. Sektör bazlı yapılan yatırımlar ve teşvikler, sektörler arası etkileşim ve iletişimi artırma potansiyeli taşımaktadır (Gerni, 2015).

Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) çerçevesinde, bölgesel kalkınma ile ilgili temel stratejilerin belirlendiği bir belge oluşturulmuştur. BGUS, ulusal düzeyde bölgesel gelişme politikalarını belirlemekle beraber, yerel düzeyde politika geliştirme, planlama ve uygulama görevini üstlenmektedir. Kalkınma ajansları, bölge ve şehirlerin gelişme politikalarının belirlenmesine yönelik alternatifler sunarak bu süreçteki destekleyici rolünü sürdürmektedir. Bölgesel farklılıkları metropol iller ve geri kalmış iller olarak sınıflandıracak

olursak, bu sınıflamaya yönelik temel politikalar geliştirilmiştir. Metropol iller, küresel ölçekte diğer metropollerle rekabet edebilme gücünü artırmayı amaçlamakta ve bu çerçevede ileri teknoloji, nitelikli iş gücü ve uzmanlaşmış sektörler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca, AR-GE ve patent konuları öncelikli hedefler arasında yer almakta ve çevre yakınlığındaki illerin fonksiyonlarının geliştirilmesi teşvik edilmektedir (Yavan, 2011: 61- 62).

Orta gelişmişlikteki iller için, yerel ekonomik büyüme ve kalkınmanın desteklenmesi, hizmet sektörünün geliştirilmesi ve sosyal, kültürel altyapının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar ön plandadır. Bu bağlamda, girişimcilik programları ve şehirlerin sosyal çevresel imajlarının güçlendirilmesi desteklenmektedir. Öncelikli gelişme illerinde ise, bu illerin genel ekonomik yapıya entegrasyonu hedeflenmekte ve altyapı ve hizmetlere erişim seviyesinin artırılması amaçlanmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi teşvik edilmeli ve çevresel kaynakların üretim süreçlerine entegre edilmesi sağlanmalıdır. Kırsal alanlar içinse, bu bölgelerin diğer illerle bağlantısının güçlendirilmesi, bölgesel bütünlüğü sağlamak adına önem taşımaktadır. Yerel ihtiyaçlara göre belirlenen politikaların uygulanması ve tarımsal faaliyetlerin verimliliğinin artırılması hedeflenmektedir. Ayrıca, yerleşme ve yapılaşma süreçlerinin planlı bir şekilde ilerlemesi gerekmektedir (KGF, 2017).

Sonuç olarak, farklı gelir düzeyleri, ekonomik faaliyetler, kültürel seviyeler ve yaşam biçimleri göz önünde bulundurularak, desteklerin farklı bölgelerde farklılaştırılması önem arz etmektedir. Böylelikle, hedeflenen bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşılabilir. Bölgesel kalkınmaya dayalı kaynak tahsisi, bu çerçevede kritik bir rol oynamaktadır. Ulaşım ve iletişim ağlarının geliştirilmesi de bölgeler ve şehirlerarasındaki bağlantıları güçlendirerek olumlu bir katkıda bulunacaktır.

4.5 Türkiye'deki Yatırım Teşvik Bölgeleri ve Ekonomik Destek Unsurları

Türkiye, il ve ilçelerini çeşitli kriterler doğrultusunda nesnel bir analizle sınıflandıran bir bölgesel sistem benimsemektedir. Bu sistem, il ve ilçeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farklarını esas almakta ve ülke genelinde gelişmişlik seviyesinin eşitlenmesini hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'de altı farklı Yatırım Teşvik Bölgesi tanımlanmıştır. Her bir bölge, kendine özgü sosyo-ekonomik özelliklere sahip olup, bu özelliklere göre destek

unsurları da farklılaştırılmıştır. Böylece, bölgesel teşvik sistemi, tamamen Yatırım Teşvik Bölgeleri üzerine inşa edilmiş bir yapıya dönüşmüştür (Özer, & Çiftçi, 2009: 2).

Bir ülkenin il ve ilçelerinin gelişmişlik seviyesi, dinamik bir parametre olarak kabul edilmektedir. Her il ve ilçenin ekonomik ve sosyal gelişim düzeyi sürekli olarak değişim göstermektedir. Bu nedenle, Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) çalışmaları belirli aralıklarla tekrarlanmaktadır. SEGE, Türkiye’deki il ve ilçelerin sosyo-ekonomik gelişimini değerlendiren kapsamlı bir analizdir ve bu analiz sonucunda Yatırım Teşvik Bölgeleri güncellenmektedir.

Yatırımcılar için yatırım yapacakları bölgenin hangi Yatırım Teşvik Bölgesi içerisinde yer aldığı bilgisi son derece kritiktir. Çünkü bu bölge, yatırımcının alacağı destek miktarını doğrudan etkilemektedir. Örneğin, bir yatırımcı, Yatırım Teşvik Bölgesi içerisinde yer alan bir il veya ilçede yatırım yapmayı seçtiğinde, bu bölgenin sağladığı teşviklerden faydalanma olanağına sahip olacaktır. Bu nedenle, yatırım yerinin belirlenmesi, yatırımcı için stratejik bir karar aşaması olarak öne çıkmaktadır (Resmî Gazete, 30055).

2024 yılı için belirlenen Yatırım Teşvik Bölgeleri, Türkiye’nin ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda yenilikçi politikalar geliştirmesine olanak tanımaktadır. Bu bölgeler, yerel ekonomik dinamiklerin güçlenmesi, istihdamın artırılması ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır.

Şekil 3. Yatırım Teşvik Bölgeleri 2025

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YTS, 2025

Türkiye, 2020 yılında gerçekleştirdiği düzenlemelerle Yatırım Teşvik Bölgeleri haritasını güncelleyerek bu alandaki teşvik sistemini yeniden yapılandırmıştır. 2012 yılından bu yana uygulanan bölgeler haritası, ilk kez 2020 yılında değiştirilmiş ve 2025 yılında 9903 sayılı yeni Teşvik Kararı ile son şeklini almıştır. Bu sistem, ülke genelindeki ekonomik dengesizlikleri azaltmak ve yatırımları daha eşit bir biçimde dağıtmak amacıyla tasarlanmıştır. Aşağıda, güncel Yatırım Teşvik Bölgeleri ve her bir bölgeye özgü bilgiler sunulmuştur.

Her bir Yatırım Teşvik Bölgesi, bulunduğu coğrafi konum, ekonomik potansiyeli ve sosyal dinamikleri ile farklılık göstermektedir. Bu nedenle, her bölgeye özgü teşviklerin belirlenmesi, yerel ihtiyaçların göz önünde bulundurulmasını gerektirir (Özer, & Çiftçi, 2009: 2).

1. Yatırım Teşvik Bölgesi:

Yüksek Rekabetçilik: 1. Bölge, Türkiye'nin en gelişmiş bölgelerinden biri olarak, yüksek rekabetçilik düzeyine sahiptir. Bu bölgedeki firmalar, nitelikli iş gücüne, altyapıya ve pazar erişimine kolaylıkla ulaşabilirler. Ancak, teşviklerin az olması, yatırımcıların yeni projeler için bu bölgeyi tercih etme oranını azaltabilir. Bu nedenle, bölgedeki firmaların uluslararası pazarda rekabet edebilmesi için inovasyon, Ar-Ge ve dijital dönüşüm gibi alanlara yatırım yapmaları teşvik edilmelidir.

Destek Unsurları: Bu bölgede verilen teşvikler sınırlıdır; vergi indirimleri ve diğer destek unsurları minimum seviyededir.

2. Yatırım Teşvik Bölgesi:

Dengeli Gelişim: 2. Bölge, gelişmişlik düzeyi bakımından 1. Bölgeye kıyasla daha az rekabetçi bir ortam sunmaktadır. Ancak burada da yatırımcılar için cazip teşvik unsurları bulunmaktadır. Bu nedenle, bu bölgenin potansiyelini artırmak adına, yatırımcıların yerel kaynakları ve pazarları daha etkin kullanmalarını sağlayacak destek programları geliştirilmelidir. Özellikle, tarım, sanayi ve hizmet sektörleri için sektörel teşviklerin artırılması önemli bir adım olabilir.

Destek Unsurları: Faiz desteği veya kâr payı desteği sunulmamaktadır; ancak diğer teşvik unsurları mevcuttur.

3. Yatırım Teşvik Bölgesi:

Orta Düzey Destek: 3. Bölge, ortalama gelişmişlik seviyesine sahip olması nedeniyle yatırımcılar için cazip fırsatlar sunmaktadır. Burada, faiz desteği ve kâr payı desteği gibi unsurların devreye girmesi, yatırımcıların bu bölgeyi tercih

etmeleri için önemli bir avantaj sağlamaktadır. Ancak, bu bölgedeki firmaların rekabetçi kalabilmesi için, yenilikçi projelere yönelmeleri ve yerel iş gücünü eğitmeye yönelik programlar geliştirmeleri gerekmektedir.

Destek Unsurları: Faiz desteği ve kâr payı desteği bu bölgede uygulanmaya başlanmaktadır

4. Yatırım Teşvik Bölgesi:

Artan Destek: 4. Bölge, az gelişmiş bölgeler arasında yer almasına rağmen sunulan desteklerin artırılması, bu bölgedeki yatırımcılar için önemli fırsatlar yaratmaktadır. Yerel yönetimlerin, bu destekleri etkin bir şekilde yönetmesi ve yatırımcılarla sıkı bir iş birliği içinde olması, bölgenin ekonomik gelişimine büyük katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) desteklenmesi, yerel ekonominin güçlenmesine olanak tanıyacaktır.

Destek Unsurları: Bölgesel teşvikler, bu bölgede önemli ölçüde artış göstermektedir.

5. Yatırım Teşvik Bölgesi:

Yüksek Teşvik Oranı: 5. Bölge, en az gelişmiş ikinci bölge olması nedeniyle yüksek destek oranları sunmaktadır. Bu destekler, yatırımcıların bölgede daha fazla yatırım yapmalarını teşvik etmektedir. Ancak, bu bölgelerde sürdürülebilir bir ekonomik gelişim sağlamak adına, çevresel etkilerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Yeşil yatırımlar ve çevre dostu projeler hem ekonomik hem de sosyal sürdürülebilirliği artıracaktır.

Destek Unsurları: Bu bölgede uygulanan teşvikler, yatırımcıların iş yapma koşullarını iyileştirmektedir.

6. Yatırım Teşvik Bölgesi: 6. Bölge, Türkiye'nin en az gelişmiş bölgesi olarak, özellikle sosyal ve ekonomik kalkınma açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu bölgede sunulan teşvikler, yatırımcıların ilgisini çekmekte ve yerel istihdamı artırmaktadır. Ancak, bu teşviklerin etkin bir şekilde kullanılabilmesi için yatırımcıların bilgi ve becerilerinin artırılması gerekmektedir. Eğitim programları ve yerel iş gücünün geliştirilmesi, bu bölgelerdeki yatırımların uzun vadeli başarısı için hayati öneme sahiptir (Özer, & Çiftçi, 2009: 3-4).

Tablo 3. Bölgelerarası Teşvik Unsurlarının Farklılaştırması

Destek Unsurları			BÖLGELER					
			1.	2.	3.	4.	5.	6.
KDV İstisnası			✓					
Gümrük Vergisi Muafiyeti			✓					
Yatırım Yeri Tahsisi			✓					
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı (%)	OSB Dışı	15	20	25	30	40	50
		OSB İçi	20	25	30	40	50	55
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		OSB Dışı	2 yıl	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl
		OSB İçi	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl	12 yıl
Faiz Desteği		İç Kredi	-	-	3 Puan	4 Puan	5 Puan	7 Puan
		Döviz/Dövizle Endeksli Kredi			1 Puan	1 Puan	2 Puan	2 Puan
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği			-	-	-	-	-	10Yıl
Gelir Vergisi Stopajı Desteği			-	-	-	-	-	10Yıl

Kaynak: Stratejik Araştırmalar ve Verimlilik Genel Müdürlüğü, 2021

Temel Destek Unsurları arasında vergi indirimi ve yatırıma katkı oranı, gelişmişlik seviyesi düşük olan 6. bölgede %50-55 gibi oldukça yüksek oranlara ulaşırken, 1. bölgede bu oranlar %15-20 seviyesinde kalmaktadır. Bu farklılık, yatırımı özellikle az gelişmiş bölgelere yönlendirme stratejisinin temel dayanaklarından biridir. Aynı şekilde, Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) içerisinde yapılan yatırımlara sağlanan daha yüksek oranlı teşvikler, sanayi kümelenmelerini özendirme ve aglomerasyon ekonomilerinden faydalanma hedeflerini yansıtır. Sigorta primi işveren hissesi desteği de benzer şekilde, gelişmiş bölgelerde yalnızca 2-3 yıl uygulanırken, 6. bölgede bu süre 10-12 yıla kadar çıkmaktadır. Bu durum, işgücü maliyetlerini azaltarak hem yatırımcının yükünü hafifletmekte hem de uzun vadeli istihdam yaratımını teşvik etmektedir.

Finansman maliyetlerini azaltmaya yönelik faiz desteği, 3. bölgeden itibaren kademeli olarak devreye girerken; dövizle endeksli kredilere yönelik destekler yalnızca 3. bölge ve sonrasında sunulmaktadır. Bu uygulama, daha az gelişmiş bölgelerdeki işletmelerin krediye erişimini kolaylaştırmayı ve yatırım finansmanında bölgesel dengesizlikleri gidermeyi amaçlar. Öte yandan, yalnızca 6. bölgeye özgü olarak sağlanan sigorta primi işçi hissesi ve gelir vergisi stopajı destekleri, sosyal güvenlik yükünü azaltarak hem istihdamı teşvik etmekte hem de beşerî sermayeyi yerinde tutmayı hedeflemektedir.

Bu destekler aynı zamanda bölgedeki kayıt dışı istihdamın önlenmesine de katkı sağlayacak niteliktedir.

Sonuç olarak tablo, Türkiye'nin bölgesel kalkınma hedefleri doğrultusunda oluşturduğu yatırım teşvik sisteminin, ekonomik ve mekânsal eşitsizlikleri dengeleme amacına hizmet eden önemli bir politika aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Teşviklerin bölgesel farklılıklar temelinde kurgulanması, kaynakların verimli kullanımını sağlarken aynı zamanda özel sektörü daha az gelişmiş bölgelere yönlendirmeyi teşvik etmektedir. Bu yapısıyla sistem, sadece yatırım miktarını değil; yatırımın yönünü, yapısını, süresini ve istihdam niteliğini de yönlendiren çok boyutlu bir kalkınma aracı niteliğindedir.

Tablo 4. Güncel Yatırım Teşvik Bölgeleri

1.Bölge	2. Bölge	3. Bölge	4. Bölge	5. Bölge	6. Bölge
-Ankara	-Aydın	-Adana	-Afyon	-Bartın	-Adıyaman
-Antalya	-Balıkesir	-Bilecik	-Aksaray	-Bayburt	-Ağrı
-Bursa	-Bolu	-Burdur	-Amasya	-Çankırı	-Ardahan
-Eskişehir	-Çanakkale	-Düzce	-Artvin	-Erzurum	-Batman
-İstanbul	-Denizli	-Gaziantep	-Çorum	-Giresun	-Bingöl
-İzmir	-Edirne	-Isparta	-Elâzığ	-Hatay	-Bitlis
-Kocaeli	-Kayseri	-Karabük	-Erzincan	-K.Maraş	-Diyarbakır
-Muğla	-Konya	-Karaman	-Kastamonu	-Kilis	-Gümüşhane
	-Manisa	-Kırıkkale	-Kırşehir	-Niğde	-Hakkâri
	-Sakarya	-Kırklareli	-Malatya	-Ordu	-İğdır
	-Tekirdağ	-Kütahya	-Sivas	-Osmaniye	-Kars
		-Nevşehir		-Sinop	-Mardin
		-Samsun		-Tokat	-Muş
		-Trabzon		-Tunceli	-Siirt
		-Rize		-Yozgat	-Şanlıurfa
		-Uşak			-Şırnak
		-Zonguldak			-Van

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YTS, 2025

Yatırım Teşvik Bölgeleri, Türkiye'nin ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşmasında önemli bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Bu sistem, yatırımların ülke genelinde dengeli bir şekilde dağılımını sağlamakta ve yerel ekonomik dinamiklerin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Her bir bölgeye özgü teşvik unsurlarının belirlenmesi, yatırımcıların karar alma süreçlerini kolaylaştırmakta ve bölgesel kalkınmayı desteklemektedir.

Yatırım teşvik sisteminin başarısı, yalnızca teşviklerin sunduğu avantajlarla değil, aynı zamanda bu avantajların nasıl uygulandığıyla da doğrudan ilişkilidir.

2025 yılında yayımlanan yeni teşvik mevzuatına (9903) göre, Yatırım Teşvik Bölgeleri 6 adettir. Özetleyecek olursak; 2025 yılında yayımlanan 9903 numaralı yeni teşvik mevzuatı, Türkiye’deki yatırım teşvik sistemini reforme ederek, bölgesel ekonomik dengesizlikleri azaltmayı hedeflemekte ve bu doğrultuda Yatırım Teşvik Bölgeleri’ni tanımlamaktadır. Bu mevzuata göre, Türkiye, altı farklı yatırım teşvik bölgesine ayrılmıştır. Bu bölgelerin her biri, gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırılmakta ve bu sınıflandırmaya göre de sağlanan destek oranları değişiklik göstermektedir.

4.6 Yatırım Teşvik Uygulamalarının Türkiye Özelinde İncelenmesi

Anadolu ve Doğu başta olmak üzere sosyo-ekonomik açıdan geri kalmış bazı bölgeler ise Kalkınmada Öncelikli Yörelere olarak sınıflandırılmıştır. Bölgesel yatırım teşviklerinin başarılı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Gelişmekte olan ve geri kalmış bölgelerdeki iller için ekonomide canlılık ve çeşitlilik sağlanmıştır. Ancak bu başarının yanı sıra yatırımlar hala ülkenin batı bölgelerinde yoğunluk göstermektedir.

Öncelikli Yatırım Konuları:

- Asgari 500 milyon TL tutarındaki, sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) yatırımları ve yer altı doğal gaz depolama yatırımları
- Maden Kanunu’na istinaden düzenlenmiş geçerli Arama Ruhsatı veya Sertifikasına sahip yatırımcıların ruhsatlı sahalarında yapacağı maden arama yatırımları.
- Teknolojik Ürün Deneyim Belgesi düzenlenmiş ürünlerin üretimine yönelik yatırımlar
- Orta yüksek teknolojili ve yüksek teknolojili ürünlere yönelik test merkezi yatırımları ile ihracatçı birliklerinin dış ticareti desteklemek amacıyla yapacakları test merkezi yatırımları
- Asgari yatırım tutarı şartı aranmaksızın ihtisas serbest bölgelerinde gerçekleştirilecek yazılım ve bilişim ürünleri üretimi yatırımları

- Tebliğ ile belirlenen teknik şart ve standartlara göre hizmet veren veri merkezlerinde bulut hizmeti sağlayıcıları tarafından yapılacak asgari 200 milyon TL tutarındaki yatırımlar
- Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği kapsamında Çevre Lisansına tabi yatırımlar
- 25 dekar ve üzeri yurtiçinde üretilen sera teknolojilerini ihtiva eden otomasyona dayalı (bilgisayar kontrollü iklimlendirme, sulama, gübreleme ve ilaçlama sistemi ihtiva eden) topraksız sera yatırımları (T.C Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı YTS, Mayıs 2025).

Bu batıdaki iller için her ne kadar iyi sonuçlar meydana getirirse de ülkenin doğusu ile batısı arasındaki farkın kapanması açısından ne yazık ki olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu da ülke içindeki gelir adetsizliğinin kapanmak yerine neredeyse aynı kaldığını göstermektedir. Bu sebeple bölge bazı teşviklerin bilinirliğinin ve etkinliğinin artırılması için teşvik sistemlerinin dağılımında bu hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir.

Yapılan istisnaların bu bölgelerde daha dikkat çekici olması için yeni düzenlemeler getirilmelidir. Yerli ve yabancı yatırımcıyı bu topraklara çekip kalkınma hareketinin ülkenin bütününe yayılması sağlanmalıdır. Bu kapsam sayesinde bölgeler arası dengesizlikler için çeşitli iyileştirmeler mevcuttur.

Tablo 5. Yatırım Teşvik Belgelerinin Genel Karakteristikleri

	Belge Adedi			Öngörülen Sabit Yatırım Tutarı			Öngörülen İstihdam		
				(Milyon TL)			(Kişi)		
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam
2021/Nisan	39	985	1.024	9.390	86.271	95.661	1.465	22.273	23.738
2022/Nisan	43	1.059	1.102	4.309	110.045	114.355	1.002	29.290	30.292
2023/Nisan	57	1.239	1.296	7.800	129.757	137.557	1.544	25.150	26.694
2024/Nisan	21	643	664	4.392	73.435	77.827	456	14.760	15.216
2025/Nisan	23	605	628	16.659	83.130	99.788	3.370	12.145	15.515

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YTB Bülteni Verileri

2021-2025 yılları arasında Nisan ayına ait verileri içeren tablo, Türkiye’de yatırım teşvik belgelerinin yıllar itibarıyla taşıdığı niceliksel ve niteliksel karakteristikleri gözler önüne sermektedir.

Belge sayıları açısından değerlendirildiğinde, yatırım teşviklerinin büyük ölçüde yerli yatırımcılara yönelik düzenlendiği görülmektedir. 2021 yılında toplam 1.024 belge verilmişken bu sayı 2023 yılında 1.296’ya yükselmiş; ancak

2025'te sert bir düşüşle 628'e gerilemiştir. Bu dalgalı seyir, küresel ekonomik eğilimlerin ve Türkiye içindeki yatırım ortamının teşvik sistemine yansımalarını göstermektedir. Yabancı sermayeli yatırımlar ise belge sayısı bakımından sınırlı olmakla birlikte zaman zaman yükseliş eğilimi göstermiş, 2023 yılında 57 belgeyle en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Sabit yatırım tutarları açısından incelendiğinde, 2023 yılı 137,6 milyar TL ile en yüksek düzeyin kaydedildiği yıl olmuştur. Döviz kuru hareketleri açısından yerli üretime yönelim artmıştır. Ancak 2025 yılında toplam yatırım tutarı 99,7 milyar TL'ye gerilemiştir. Bu gerileme küresel ekonomik belirsizlikler ve iç talepte daralma ile açıklanabilir. İlginç olan nokta, bu düşüşe rağmen yabancı sermayenin yatırım tutarında ciddi bir artış göstermesi ve 16,6 milyar TL seviyesine ulaşmasıdır. Bu durum, az sayıda fakat yüksek hacimli yabancı yatırım projelerinin teşvik sistemine dahil olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, yatırım sayısı azalırken yatırım başına düşen sermaye tutarında artış gözlemlenmiştir.

İstihdam verileri ise teşvik sisteminin sosyal etkilerine ışık tutmaktadır. Toplam öngörülen istihdam 2023 yılında 26.694 kişi ile zirveye çıkmış, ancak 2025 yılında 15.515 kişiye kadar gerilemiştir. Özellikle yerli yatırımların istihdam yaratma kapasitesinde ciddi bir düşüş gözlemlenmiştir. 2023 yılında yerli yatırımlardan beklenen istihdam 25.150 iken, bu sayı 2025'te 12.145'e inmiştir. Öte yandan, yabancı yatırımların daha az sayıda belgeyle daha yüksek oranda istihdam sağladığı dikkat çekmektedir. Bu da yabancı yatırımcıların daha büyük ölçekli ve yüksek nitelikli projelere yöneldiğini göstermektedir. İstihdam yaratma kapasitesindeki daralma, özellikle genç nüfus oranı yüksek Türkiye için kritik bir unsurdur.

Sonuç olarak, tablo, Türkiye'nin yatırım teşvik politikasının yıllar itibarıyla hem iç dinamiklerden hem de dışsal faktörlerden etkilenecek evrildiğini ortaya koymaktadır. 2023 yılı hem yatırım hacmi hem de istihdam etkisi açısından sistemin en etkin çalıştığı yıl olarak öne çıkmaktadır. 2025 yılında gözlemlenen düşüşler ise yatırım ortamında yeniden değerlendirme ihtiyacını ve sistemin sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesi gereğini işaret etmektedir. Özellikle yabancı yatırımların hem sermaye hem de istihdam verimliliği açısından stratejik değeri yüksek projelere yönelmesi, yatırım teşvik sisteminin odak noktalarının yeniden tanımlanması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 6. Yatırım Teşvik Belgelerinin Bölgelere Göre Dağılımı

	Belge Adedi					Öngörülen Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)				
	2021/ Nisan	2022/ Nisan	2023/ Nisan	2024/ Nisan	2025/ Nisan	2021/ Nisan	2022/ Nisan	2023/ Nisan	2024/ Nisan	2025/ Nisan
Bölge	483	435	540	230	249	42.631	48.764	54.067	33.057	32.019
Bölge	190	215	263	123	115	17.467	31.829	26.966	10.282	17.867
Bölge	151	165	164	100	76	20.516	12.180	27.626	15.306	18.510
Bölge	65	113	96	66	58	7.050	6.171	13.658	6.593	6.996
Bölge	41	65	85	46	49	2.518	7.432	8.326	6.024	7.060
Bölge	92	107	139	89	80	5.309	4.495	6.188	3.599	15.684
Muh. B.	2	2	9	10	1	170	3.485	726	2.966	1.653
Toplam	1.024	1.102	1.296	664	628	95.661	114.355	137.557	77.827	99.788

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Yatırım Teşvik Belgesi Bülteni, Nisan 2025 Verileri

Tablo, 2021-2025 yılları arasında Nisan ayı itibariyle teşvik belgelerinin bölgelere göre dağılımını ve öngörülen sabit yatırım tutarlarını göstermektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, özellikle 1. Bölge ile 6. Bölge arasındaki belge sayısı ve yatırım tutarı farkı, bölgesel eşitsizlikleri ve teşvik sisteminin mekânsal etkilerini açıkça ortaya koymaktadır.

Belge adedi bakımından 1. Bölge, her yıl diğer bölgelerin önünde yer almış ve sistemden en fazla belge bazında yararlanan bölge olmuştur. Örneğin 2023/Nisan ayında 540 teşvik belgesi ile zirveye ulaşılmış, ancak 2025/Nisan’da bu sayı 249’a gerilemiştir. Bu düşüş, Türkiye’nin gelişmiş bölgelerinde yatırım eğilimlerinde bir yavaşlamaya veya doygunluk seviyesine işaret edebilir. 2. ve 3. bölgeler de görece yüksek belge sayıları ile sistemde önemli bir yer tutmaktadır. Buna karşın, 4., 5. ve özellikle 6. Bölge gibi kalkınmada öncelikli bölgelerde belge sayıları oldukça sınırlıdır; bu durum, teşvik oranlarının yüksek olmasına rağmen yatırımcı ilgisinin arzu edilen seviyede olmadığını göstermektedir.

Sabit yatırım tutarları açısından değerlendirildiğinde de benzer bir eğilim gözlenmektedir. En büyük yatırım tutarları yine 1. ve 2. bölgelerde gerçekleşmiştir. 2023/Nisan’da 1. Bölge 54,067 milyon TL ile en yüksek sabit yatırım hacmine ulaşmış, bunu 2. Bölge 26,966 milyon TL ile takip etmiştir. Bu, yatırımcıların hâlen büyük ölçekli yatırımları daha gelişmiş altyapıya sahip bölgelerde gerçekleştirmeyi tercih ettiklerini göstermektedir.

Bu tercihler, altyapı kalitesi, lojistik avantajlar, işgücü niteliği ve pazara yakınlık gibi faktörlerle açıklanabilir.

Özellikle dikkat çeken bir diğer unsur ise 6. Bölgeye yönelik sabit yatırım tutarındaki artıştır. 2025/Nisan’da bu bölgede 15,684 milyon TL tutarında yatırım öngörülmüştür. Bu, önceki yıllara kıyasla ciddi bir artışı temsil etmektedir ve doğrudan kamu müdahalesi, altyapı yatırımları ya da stratejik sektörlerin yönlendirilmesiyle açıklanabilir. Bu artış, teşvik sisteminin bölgesel hedeflerine ulaşması açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Öte yandan “Muhtelif Bölgeler” başlığı altında gösterilen yatırımlar, farklı bölgelere dağılmış veya bölge bazında sınıflandırılmayan projeleri kapsamaktadır. 2025/Nisan’da bu yatırımlar 1.653 milyon TL gibi dikkat çekici bir seviyeye ulaşmıştır. Bu durum, çok bölgeye yayılan büyük ölçekli yatırımların teşvik sisteminden giderek daha fazla yararlanmaya başladığını göstermektedir.

Tablo 7. Yatırım Teşvik Belgelerinin Destek Sınıfına göre Dağılımı

	Bölgesel			Bölgesel- Cazibe Merkezleri Programı Kapsamında Desteklenen Yatırımlar			Genel		
	Belge Adedi	Sabit Yatırım (milyon TL)	İstihdam (Kişi)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (milyon TL)	İstihdam (Kişi)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (milyon TL)	İstihdam (Kişi)
2021/ Nisan	648	65.481	18.237	20	1.540	1.184	355	28.540	4.285
2022/ Nisan	854	82.171	21.717	29	3.871	3.959	218	27.429	4.581
2023/ Nisan	1.042	15.052	22.745	41	2.740	1.447	210	18.824	2.445
2024/ Nisan	493	49.451	10.731	30	5.309	2.162	140	23.062	2.314
2025/ Nisan	465	58.904	13.604	8	670	296	154	35.214	1.615
	Stratejik – Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı			Stratejik					
	Belge Adedi	Sabit Yatırım (milyon TL)	İstihdam (Kişi)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (milyon TL)	İstihdam (Kişi)			
2021/ Nisan	1	100	32	0	0	0			
2022/ Nisan	0	0	0	1	883	35			
2023/ Nisan	1	7	7	2	934	50			
2024/ Nisan	1	5	9	0	0	0			
2025/ Nisan	0	0	0	1	5.000	0			

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Yatırım Teşvik Belgesi Bülteni

Bölgesel teşvik uygulamaları, tüm yıllarda belge adedi ve sabit yatırım tutarları açısından en yoğun destek türü olmuştur. 2023 yılı, 1.042 belge ve 115,05 milyar TL sabit yatırım ile bu alanda zirveye ulaşılmıştır. Ancak 2024 ve 2025 yıllarında bu göstergelerde belirgin bir düşüş gözlemlenmektedir. Bu gerileme, özellikle ekonomik daralma, yatırımcı güvenindeki azalma veya teşvik sistemine olan ilginin yeniden değerlendirilmesiyle ilişkili olabilir. Cazibe Merkezleri Programı kapsamında desteklenen yatırımlar, bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi amacıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yönelik özel bir müdahale aracı niteliğindedir. Bu kategorideki desteklerin en yüksek düzeye 2024 Nisan ayında ulaştığı, 5,3 milyar TL sabit yatırımla belirlidir. Ancak, 2025 yılında bu tutar yaklaşık 670 milyon TL'ye gerilemiş ve belge sayısı da sekize düşmüştür. Bu sert azalma, cazibe merkezlerine yönelik ilgide düşüş olduğunu veya bütçesel kısıtlar nedeniyle program kapsamının daraltıldığını göstermektedir.

Genel teşvik uygulamaları, görece düşük sabit yatırım tutarları ve istihdam rakamları ile karakterize edilmektedir. Bu durum, daha küçük ölçekli yatırımların desteklenmesini ifade etmektedir. 2025 yılında genel teşvik belgelerinin sayısında artış görülmüş (154 belge), sabit yatırım ise 35,2 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu artış, yatırımcıların düşük riskli ve orta ölçekli yatırımlara yöneldiğine işaret edebilir. Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı, yüksek teknoloji içeren stratejik yatırımların desteklenmesi açısından önemlidir. Ancak tablo incelendiğinde bu alandaki belge ve yatırım sayısının son derece sınırlı olduğu görülmektedir. 2024 yılında bu kapsamdaki belge sayısı yalnızca birdir. Bu durum, söz konusu programın daha seçici kriterlere sahip olduğunu veya sanayide yüksek teknoloji yatırımlarının hâlen arzu edilen düzeyde gelişmediğini ortaya koymaktadır. Stratejik yatırımlar, genel ekonomik ve sektörel öncelikler doğrultusunda desteklenen, ithalatı azaltıcı veya ihracatı artırıcı nitelikte projeleri kapsamaktadır. 2025 Nisan ayında bu kapsamdaki sabit yatırım tutarı 5 milyar TL ile dikkat çekici bir artış göstermiştir. Ancak belge sayısının sadece bir olması, bu yatırımların yüksek tutarlı ve sınırlı sayıda olduğunu göstermektedir.

Tablo 8. Yatırım Teşvik Belgelerinin Yatırım Cinslerine Göre Dağılımı

	Komple Yeni Yatırım Belge Adedi	Komple Yeni Yatırım Sabit Yatırım (milyon TL)	Tevsi Belge Adedi	Tevsi Sabit Yatırım (milyon TL)	Diğer* Belge Adedi	Diğer* Sabit Yatırım (milyon TL)	Toplam Sabit Yatırım (milyon TL)
2021 / Nisan	485	54.567	449	30.887	90	10.207	95.661
2022 / Nisan	678	72.305	478	32.046	92	10.204	114.555
2023 / Nisan	842	102.859	376	27.572	78	7.039	137.557
2024 / Nisan	440	58.638	161	15.691	39	3.497	77.827
2025 / Nisan	373	67.443	195	23.371	60	9.074	99.888

* Modernizasyon, Entegrasyon ve Ürün çeşitlendirme yatırımları

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Yatırım Teşvik Belgesi Bülteni.

Tablo, 2021–2025 yılları Nisan aylarına ait yatırım teşvik belgelerinin yatırım cinslerine göre dağılımını göstermektedir. Yatırımlar üç ana grupta ele alınmıştır: Komple Yeni Yatırım, Tevsi (mevcut yatırımların kapasite artışı) ve diğer yatırımlar (Modernizasyon, Entegrasyon ve Ürün çeşitlendirme yatırımları).

2025 yılı Nisan ayında düzenlenen 628 belgenin yaklaşık %59'u komple yeni yatırımlara yöneliktir. Bu oran, sistemin yeni kapasite oluşturmayı önceliğini göstermektedir. Komple yeni yatırımların sabit yatırım tutarının, toplam sabit yatırımın yaklaşık %67'sini oluşturması, sermaye akışının yeni tesislere yöneldiğini teyit etmektedir. Tevsi yatırımları, toplam belge sayısının %31'ini oluşturmakta olup sabit yatırım içindeki payı %23'tür. Bu durum, Türkiye'de mevcut üretim tesislerinin kapasite artırımı ve verimlilik artışı için de önemli bir teşvik altyapısı olduğunu göstermektedir. Özellikle sanayileşmiş bölgelerde bu tür yatırımlar, ölçek ekonomisi yaratmada kritik rol oynar. Diğer yatırımlar ise 60 belge ve 9,1 milyar TL sabit yatırım ile toplam içinde %9 paya sahiptir. Bu alan, üretimde yenilikçilik, teknolojik dönüşüm ve ürün çeşitliliğinin genişlemesi açısından önem taşır. Payının görece düşük olması, Türkiye'nin halen ağırlıklı olarak yeni tesis kurulumunu ve genişlemeyi önceliğini işaret eder.

2021'den 2025'e kadar geçen beş yıllık dönemde, komple yeni yatırımların hem belge sayısı hem sabit yatırım değeri genel olarak artış eğilimindedir. 2024'te gözlenen düşüş, ekonomik konjonktüre veya yatırım

ortamına dair dönemsel belirsizliklerin etkisiyle açıklanabilir. 2025'te ise yeniden toparlanma gözlenmektedir. Sonuç olarak Türkiye'nin yatırım teşvik sistemi, komple yeni yatırımları öncelikli olarak desteklemektedir. Bu politika, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, yeni istihdam alanlarının yaratılması ve üretim kapasitesinin artırılması açısından stratejik öneme sahiptir. Mevcut yatırımların modernizasyonu ve ürün çeşitliliğinin artırılması gibi alanlarda da belirli ölçüde destek sağlanmaktadır. Ancak bu payın görece sınırlı kalması, teknolojik dönüşüm ve katma değer artışı açısından sistemin daha dengeli bir yapıya ulaşabileceğine işaret etmektedir.

Tablo 9. Yatırım Teşvik Belgelerinin Yüzde Dağılımı

Bölge	Belge Adedi (%)					Öngörülen Sabit Yatırım Tutarı (%)				
	2021/ Nisan	2022/ Nisan	2023/ Nisan	2024/ Nisan	2025/ Nisan	2021/ Nisan	2022/ Nisan	2023/ Nisan	2024/ Nisan	2025/ Nisan
I. Bölge	47	39	42	35	40	45	43	39	42	32
II. Bölge	19	20	20	19	18	18	28	20	13	18
III. Bölge	15	15	13	15	12	21	11	20	20	18
IV. Bölge	6	10	7	10	9	7	5	10	8	7
V. Bölge	4	6	6	7	8	3	6	6	8	7
VI. Bölge	9	10	11	13	13	6	4	4	5	16
Muhtelif Bölgeler	0.2	0.2	1	1	0.2	0.2	3	1	4	2
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Yatırım Teşvik Belgesi Bülteni.

I. Bölge, 2021'de belge adedi payında %47 ile öne çıkarken 2025'te bu oran %35'e düşmüştür. Sabit yatırım oranı ise %45'ten %32'ye gerilemiştir. Bu durum, yatırım teşviklerinin gelişmiş bölgelerden daha az gelişmiş bölgelere kademeli olarak kaydırıldığını göstermektedir. II. ve III. Bölgeler istikrarlı bir dağılıma sahiptir. II. Bölge'nin sabit yatırım payı 2022'de %28 ile zirve yapmış, ardından tekrar %18 seviyesine inmiştir. III. Bölge ise genelde %11-21 aralığında dalgalanmıştır. IV., V. ve VI. Bölgeler, daha az gelişmiş bölgeler olarak yatırımları çekmek için özel desteklerden faydalanmaktadır.

VI. Bölge'nin sabit yatırım payının %6'dan %16'ya çıkması, en az gelişmiş bölgelere sağlanan yüksek destek oranlarının etkili olduğunu göstermektedir. Muhtelif Bölgeler payı oldukça düşüktür ve birden fazla ili kapsayan geniş ölçekli yatırımları ifade etmektedir.

Sonuç olarak tablo, Türkiye'de yatırım teşvik sisteminin bölgesel kalkınma amacına uygun şekilde gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik çalıştığını, ancak sermaye çekim gücünün halen gelişmiş bölgelerde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Bu durum, altyapı, lojistik ve iş gücü kalitesinin bölgesel yatırımlar üzerindeki belirleyici etkisini göstermektedir.

Tablo 10. Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörlere Göre Dağılımı

	Enerji			Hizmetler			İmalat		
	Belge Adedi	Sabit Yatırım (milyon TL)	İstihdam (Kişi)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (milyon TL)	İstihdam (Kişi)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (milyon TL)	İstihdam (Kişi)
2021/Nisan	49	7.847	381	89	30.456	2.956	791	53.223	19.079
2022/Nisan	243	10.350	392	122	22.158	6.845	676	70.731	22.084
2023/Nisan	327	15.630	649	145	36.506	7.005	757	78.159	18.931
2024/Nisan	152	23.124	646	95	17.202	5.002	702	53.800	17.242
2025/Nisan	32	31.022	132	106	28.702	5.602	446	37.146	8.807
	Madencilik			Tarım					
	Belge Adedi	Sabit Yatırım (milyon TL)	İstihdam (Kişi)	Belge Adedi	Sabit Yatırım (milyon TL)	İstihdam (Kişi)			
2021/Nisan	26	2.034	742	69	1.831	580			
2022/Nisan	27	1.741	573	34	2.075	490			
2023/Nisan	29	4.839	375	38	1.687	503			
2024/Nisan	12	1.255	151	23	2.448	533			
2025/Nisan	7	388	56	37	2.531	918			

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Yatırım Teşvik Belgesi Bülteni

2021–2025 Nisan aylarına ait yatırım teşvik belgelerinin sektörel dağılımı incelendiğinde, teşvik sisteminin dönemsel olarak değişen kalkınma önceliklerini ve sektörel eğilimleri yansıttığı görülmektedir.

İmalat sektörü, tüm dönem boyunca en fazla belge sayısı, yatırım tutarı ve istihdam katkısıyla ön plana çıkmaktadır. 2025 yılında 446 belge karşılığında 37 milyar TL yatırım teşvik edilmiş ve 8.807 kişilik istihdam öngörülmüştür. Bu durum, imalat sanayisinin istihdam yaratma kapasitesi ve sanayi odaklı bölgesel kalkınma stratejilerindeki merkezi konumunu göstermektedir.

Enerji sektöründe ise 2023 yılında 327 belge ve 16,5 milyar TL yatırım

öne çıkarken, 2025 yılında belge sayısı azalmasına rağmen yatırım tutarının 31 milyar TL'ye ulaşması, daha büyük ölçekli enerji projelerinin önceliklendirildiğine işaret etmektedir. Özellikle yenilenebilir enerji yatırımlarının desteklenmesi, sürdürülebilir kalkınma politikaları bağlamında stratejik önem taşımaktadır.

Hizmetler sektörü genel olarak istikrarlı bir seyir izlemekte, yıllara göre yatırım ve istihdam verilerinde dalgalanmalar olsa da bu sektörün şehirleşme, turizm ve altyapı yatırımları üzerinden bölgesel gelişime katkı sunduğu değerlendirilmektedir. 2025 yılında hizmetler sektörüne yönelik 106 belge ile 28 milyar TL'lik yatırım teşvik edilmiş, bu da sektöre olan ilginin arttığını göstermektedir. Diğer yandan, madencilik sektörü yatırım ve istihdam açısından daha sınırlı bir görünüm sergilese de, belirli yıllarda belge sayısı ve yatırım tutarında artış gözlemlenmiştir. Bu artışlar, kırsal bölgelerde doğal kaynaklara dayalı kalkınma stratejilerinin hayata geçirildiğine işaret etmektedir. Ancak 2025 yılında yalnızca 7 belge verilmiş olması, bu alanda daha seçici bir teşvik politikasının benimsendiğini düşündürmektedir.

Tarım sektörü, tarihsel olarak yatırım teşviklerinden daha sınırlı pay alsa da, 2025 yılı itibarıyla dikkate değer bir artış göstermiştir. Söz konusu yılda 37 belge karşılığında 2,5 milyar TL yatırım teşvik edilmiş ve 918 kişilik istihdam öngörülmüştür.

Bu bulgular, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde ortaya konulan “tarım ülkesi olmayacağız, sanayi ülkesi olacağız” yaklaşımının günümüzde hâlen geçerli olduğunu teyit etmektedir (Kepenek & Yentürk, 2014; Tezel, 1994). Kongre, sanayileşmeyi ekonomik bağımsızlığın ve modernleşmenin temel şartı olarak değerlendirmiş, tarımı dışlamadan, onu sanayi ile bütünleşik bir yapıya kavuşturmayı hedeflemiştir. Günümüzde de yatırım teşvik politikaları, sanayi sektörünü yüksek yatırım hacmi ve teknoloji yoğunluğu ile önceliklendirirken, tarım sektörünü daha çok gıda işleme, tarımsal sanayi ve kırsal kalkınma perspektifiyle desteklemektedir.

Dünden bugüne bakıldığında, Türkiye ekonomisi tarımın milli gelirdeki payının azalması ve sanayinin görece istikrarlı büyümesi ile klasik yapısal dönüşüm sürecini yaşamıştır. Ancak küresel rekabet koşulları, sanayileşme hedefinin artık yalnızca üretim kapasitesi artışı ile değil, yüksek katma değerli

üretim, ileri teknoloji, yeşil dönüşüm ve ihracat odaklı stratejilerle sürdürülmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, İzmir İktisat Kongresi'nin vizyonu, temel felsefesi değişmeden, fakat içerik olarak güncellenmiş biçimde hâlâ Türkiye'nin ekonomik kalkınma hedefleri ile uyumludur.

4.7 Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü

Yatırım teşviklerinin bölgesel kalkınmada etkili bir araç olduğu, ancak tek başına yeterli olmadığı çalışmada ortaya konmuştur. Özellikle 2012 yılında revize edilen sistemle birlikte bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırılması, daha adil bir teşvik dağılımı sağlamayı amaçlamıştır. Bu sistem, teşviklerin daha az gelişmiş bölgelere sermaye çekmesi açısından başarılı olmuş, ancak altyapı eksiklikleri ve yatırımcı güvensizliği gibi sorunlar nedeniyle beklenen ölçekte yatırımların gerçekleşmesinde sınırlılıklar oluşmuştur.

4.8. Yatırım Teşvik Sisteminde Yeni Dönem

30 Mayıs 2025 tarihli ve 2025/9903 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile yürürlüğe giren yeni yatırım teşvik sistemi, Türkiye'nin yatırım ortamını daha etkin, kapsayıcı ve dinamik hale getirmeyi hedefleyen kapsamlı bir reform sürecini başlatmıştır. Bu düzenleme ile 2012 yılından bu yana yürürlükte olan 2012/3305 sayılı karar yürürlükten kaldırılmış; bölgesel kalkınmayı önceleyen, stratejik sektörleri destekleyen ve yüksek katma değerli yatırımları teşvik eden yeni bir sistem devreye alınmıştır. Yeni sistemin temel hedefleri arasında:

- Yatırımların bölgesel dağılımında denge sağlamak,
- İleri teknoloji içeren ve ithalat bağımlılığını azaltan yatırımları önceliklendirmek,
- İstihdam kapasitesi yüksek, çevre dostu ve sürdürülebilir projelere öncelik vermek,
 - Küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelik destekleri artırmak yer almaktadır.

2025/9903 sayılı karar, yatırım teşviklerini sadeleştirilmiş ve daha hedef odaklı bir yapıya kavuşturmuştur. Örneğin; destek unsurlarının bölgelere göre yeniden sınıflandırılması, sektörel önceliklerin güncellenmesi ve stratejik yatırım tanımının kapsamının genişletilmesi gibi düzenlemelerle sistem daha esnek ve

etkili hale getirilmiştir.

Ayrıca, dijital dönüşüm, yeşil üretim ve AR-GE yatırımları gibi yeni nesil yatırım alanları da teşvik kapsamına dahil edilerek sistemin vizyoner niteliği güçlendirilmiştir. Bu dönüşüm, yalnızca mevcut teşvik mekanizmasının yapısal bir güncellemesi değil; aynı zamanda Türkiye'nin kalkınma politikalarının stratejik yönelimin de yeniden tanımlandığını göstermektedir. Bu bağlam da 2025/9903 sayılı karar, yatırım ortamının iyileştirilmesi kadar yerel ve bölgesel kalkınmanın desteklenmesine yönelik devlet müdahalesinin yeniden konumlandırılması anlamına da gelmektedir.

Tablo 11. 2012/2025 Teşvik Sistemi Kararnameleri Karşılaştırması

Kriterler	2012/3305 Kararı	2025/9903 Kararı
Teşvik Sistemi Yapısı	4 Sistem: Bölgesel, Stratejik, Genel, Öncelikli	3 Ana Yapı: Türkiye Yüzyılı Kalkınma Hamlesi (Teknoloji, Yerel Kalkınma, Stratejik) Sektörel Teşvik Sistemi (Öncelikli& Hedef), Bölgesel Teşvik Unsurları
Yürürlük ve Geçiş Süreci	Süresiz Uygulanmaktaydı; Yeni sistemde 30 Mayıs'ta yürürlükten kaldırıldı, süreklilik esası vardı.	31.12.2030'a kadar geçerli; bazı maddeler (Örneğin geçici hükümler) 1 Ocak 2026'da yürürlüğe girecektir.
Asgari Sabit Yatırım Tutarı	Genel Teşvik: 1. Ve 2. Bölgede 3 M. TL, diğerlerinde 1,5 M TL; Stratejik: 50 M TL.	Genel / Hedef yatırımlar: 1-2. Bölgede 12 M TL; diğer bölgelerde 6 M TL; Stratejik Hamle için ayrılan kriterler (yüksek teknoloji vs.)
Destek Unsurları	Gümrük Muafiyeti, KDV istisnası, Vergi İndirimi, SGK İşveren Hissesi, SGK İşçi Hissesi, Gelir Vergisi Stopajı, Yatırım Yeri Tahsis, Faiz/Kar Payı Desteği, KDV İadesi (Stratejik).	Aynı vergisel desteklere ek olarak, Makine Desteği (Türkiye Yüzyılı Hamlesi için %25 nakdi destek).
Vergi İndirimi Oranları&Yatırıma Katkı	Bölgesel değişken: %15-55 arasında; Stratejik yatırımlarda özel indirimler mevcut, bazı stratejik/teknoloji odaklı yatırımlarda %50+ stopaj desteği	Teknoloji & Yerel Kalkınma: %50 katkı, %60 vergi indirimi; Stratejik Hamle: %40 katkı, Öncelikli: %30; Hedef: %20, diğer gelirlerde kullanılabilir oranı %50
Faiz/ Kar Payı Desteği	Bölgesel/ Stratejik yatırımlarda TL/Döviz kredilerde faiz veya kâr payı destek uygulanabiliyordu. Miktarlar bölge bazlı sınırlandırılmıştı.	Teknoloji/Yerel Kalkınma: sabit yatırımın %20'si, max 240M; Stratejik: %15, max 180M; Öncelikli/Hedef: %10, limite göre; makine desteğiyle faiz desteği ilişkili olarak ayrılmıştır
Sigorta Primi (SGK) Desteği	İşveren hissesi desteği: bölgede 1-6 yıl arasında değişen sürelerle; işçi hissesi desteği (6. bölge) için ayrı düzenlemeler vardı	İşveren hissesi desteği: 8 yıl (diğer bölgeler); 6. Bölge için 12 yıl; işçi hissesi desteği yalnızca 6. Bölge ve uzun süreli; Türkiye Yüzyılı yatırımcıları için ek süre avantajı
Proje Bazlı Değerlendirme	Genel/Bölgesel sistemde proje bazlı değerlendirme zorunlu değildi; stratejik projelerin değerlendirmesi Komite / Bakanlıkça yapılırdı	Türkiye Yüzyılı Hamlesi programları proje bazlı; Sektörel (öncelikli/hedef) ise EK 3'e uygunluk değerlendirilmesine dayalı; Karar/Eklenti de buna göre düzenlendi
Bölgesel Tanımlama ve Esneklik	6 bölgeye ayrılmış sistemde, bölgelere göre destek unsurları ve süreler tanımlanmıştı	Bölgesel sistem entegre yapıda; gelişmişlik endeksine göre bölgeler güncellendi, 289 ilçe için ileri bölge teşviki uygulandı; OSB/ilçe avantajları yenilendi
Makine Desteği (Yeni)	Yok	Sadece Türkiye Yüzyılı Kalkınma Hamlesi kapsamında; ≥ 2 M TL makine alımında %25 nakdi destek; üst limit sabit yatırımın %15'i ve max 240M/180M

Kaynak: Resmî Gazete, Sayı: 32915

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tez çalışmasında yatırım teşviklerinin, Türkiye’de bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşmak için kullanılan en önemli kamu politikası araçlarından biri olduğu gösterilmiştir. Türkiye’de yatırım teşvik sistemi, uzun yıllardır bölgesel kalkınma politikalarının en önemli unsurlarından biri olarak uygulanmaktadır. 2012 yılında yürürlüğe giren sistem, geniş yatırımcı kitlesine hitap eden destek unsurları ile sermaye birikimini teşvik etmiş, üretim kapasitesinin artmasına katkı sağlamış ve bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasını hedeflemiştir. Ancak bu yapı, teşviklerin kapsamının oldukça geniş olması nedeniyle, yüksek katma değerli ve teknoloji yoğun yatırımlara yönlendirme konusunda sınırlı etki yaratmıştır. Uygulamada, düşük teknoloji içeren ve bölgesel kalkınmaya sınırlı katkı sağlayan projelerin de teşviklerden yararlanabilmesi, kamu kaynaklarının etkin kullanımını tartışmalı hale getirmiştir. 2025 yılında yürürlüğe giren yeni sistem ise, daha seçici ve hedef odaklı bir yaklaşım benimsemiştir. Türkiye Yüzyılı Kalkınma Hamlesi başlığı altında teknoloji, yerel kalkınma ve stratejik hamle programlarının oluşturulması, teşviklerin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda teknolojik dönüşüm ve stratejik bağımsızlık hedeflerine de hizmet etmesini sağlamaktadır. Makine desteği gibi doğrudan üretim kapasitesini artıran yeni mekanizmalar, sanayide modernizasyonu hızlandırabilecek niteliktedir. Ayrıca asgari yatırım tutarlarının yükseltilmesi, desteklerin büyük ölçekli ve yüksek etki potansiyeline sahip yatırımlara yönelmesini amaçlamaktadır. Bu durum, bölgesel kalkınma politikası açısından kamu kaynaklarının daha verimli kullanılmasına imkân tanımaktadır.

Ekonomik açıdan bakıldığında, yeni sistemin niteliğe odaklanan yapısı, uzun vadede yüksek teknoloji ihracatının artırılması, dış ticaret açığının azaltılması ve nitelikli istihdamın yaygınlaştırılması açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Bununla birlikte, asgari yatırım tutarlarının yükseltilmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin sisteme erişimini zorlaştırabilir. Bu nedenle, KOBİ’lere yönelik daha düşük ölçekli ama yüksek teknolojik projeleri destekleyecek tamamlayıcı programların geliştirilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca, alt bölgelerde özellikle tarıma dayalı sanayi, yenilenebilir enerji ve lojistik gibi potansiyeli yüksek alanlarda sektöre özgü teşvik paketlerinin hazırlanması, yerel

kalkınma etkisini güçlendirecektir.

Akademik açıdan değerlendirildiğinde, yeni sistemin proje bazlı ve seçici yapısı, teşviklerin amacına uygun olarak belirli hedeflere yönelmesini sağlamaktadır. Bu durum, kamu kaynaklarının etkin kullanımına katkıda bulunurken, yatırımların uzun vadeli ekonomik etkilerini artırma potansiyeli taşımaktadır. Ancak, sistemin beklenen sonuçları verebilmesi; uygulama sürecindeki şeffaflık, denetim mekanizmalarının etkinliği ve sağlanan desteklerin yatırım tamamlandıktan sonraki performansının ölçülmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, yatırım teşvik belgelerinin yalnızca verilmiş aşamasında değil, yatırımın fiili sonuçları üzerinden de düzenli olarak izlenmesi, elde edilen verilerin politika yapım sürecine geri besleme sağlaması açısından kritik önemdedir.

Türkiye'nin bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltma yönündeki çabaları çerçevesinde 2012 yılında yenilenen teşvik sistemi, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre illeri sınıflandırarak daha adil ve hedef odaklı bir sistem oluşturmayı amaçlamıştır. Ancak bulgular, yatırım teşviklerinin kalkınmayı tek başına sağlamada yeterli olmadığını ortaya koymaktadır. 2025/9903 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile yürürlüğe giren yeni yatırım teşvik sistemi ile bir reform süreci başlamıştır.

Teşviklerin etkinliği; yatırım ortamı, altyapı, iş gücü niteliği ve yerel kurumsal kapasite gibi birçok faktöre bağlı olarak değişmektedir. Teşvik sisteminde gözlemlenen bazı temel sorunlar şunlardır:

- Merkezîleşmiş yapı, yerel ihtiyaçları yeterince dikkate almamaktadır.
- Bürokratik prosedürlerin karmaşıklığı, özellikle küçük ve orta ölçekli yatırımcılar için caydırıcıdır.
- Teşviklerin bazı bölgelerde yığılmaya neden olması, dengesiz dağılıma yol açmaktadır.
- Uygulamada izleme ve değerlendirme sistemlerinin eksikliği, etkinliğin ölçümünü zorlaştırmaktadır.

Çalışma kapsamında ulaşılan bulgular doğrultusunda şu öneriler geliştirilmiştir:

- Yerel düzeye daha fazla yetki devri yapılmalı, illerin özel ihtiyaçlarına göre esnek teşvik modelleri geliştirilmeli,

- Teşvik başvurusu süreci sadeleştirilmeli ve dijital platformlarla desteklenmeli,

- Teşvik alan yatırımların sosyal ve çevresel etkileri izlenmeli, sadece ekonomik değil sosyal kalkınma da gözetilmelidir,

- Kadın, genç ve engelli istihdamı öncelikli teşvik unsuru haline getirilmelidir,

Yatırım teşvik sistemi, ağırlıklı olarak merkezi yapılarca yürütülmekte olup yerel farklılıkları yeterince yansıtmamaktadır. Bu nedenle:

- İllere özgü mikro teşvik modelleri geliştirilmelidir.

- Kalkınma ajansları ve yerel yönetimlere teşvik politikalarının uyarlanması konusunda yetki devri yapılmalıdır.

- İllerin SWOT analizleriyle desteklenmiş bölgesel yatırım strateji belgeleri oluşturulmalıdır.

Saha araştırmasında, yatırımcıların teşviklerden haberdar olsalar bile başvuru sürecindeki karmaşıklık nedeniyle başvurmadan vazgeçtikleri tespit edilmiştir. Bu nedenle:

- E-devlet entegrasyonu sağlanarak online başvuru platformları yaygınlaştırılmalıdır.

- KOBİ'ler ve yeni girişimciler için örnek başvuru rehberleri ve danışman modülleri hazırlanmalıdır.

- Kalkınma ajanslarında “Yatırım Danışmanlık Masaları” kurularak birebir destek sağlanmalıdır.

Teşvik sistemi, çoğu zaman büyük yatırımlar için daha cazip hale getirildiğinden, küçük ve orta ölçekli işletmeler sistem dışında kalabilmektedir. Oysa KOBİ'ler, yerel kalkınmanın temel taşıdır. Bu nedenle:

- KOBİ'lere özel mikro kredi ve sübvansiyonlu destek paketleri geliştirilmelidir.

- Yenilikçi girişimler için “ön koşulsuz erken aşama teşvik programları” uygulanmalıdır.

Teşviklerin hangi yatırımlarda ne ölçüde etki yarattığına dair etkin bir performans izleme sistemi bulunmamaktadır. Bu durum kaynak israfına yol açabilmektedir. Bu nedenle:

- Her yatırım teşvik belgesi için yatırım sonrası performans

raporları zorunlu hale getirilmelidir.

- Kalkınma ajansları yıllık olarak “Yatırım Etki Analizi Raporları” yayımlamalıdır.

- İzleme sonuçlarına göre teşvik oranlarında bölgesel güncellemeler yapılmalıdır.

Mevcut sistem genellikle yatırım tutarı ve fiziksel büyüklüğe göre teşvik sunmaktadır. Oysa gerçek kalkınma, sadece yatırım miktarıyla değil, yaratılan nitelikli ve sürdürülebilir istihdamla mümkündür. Bu bağlamda:

- Asgari ücretin üzerinde ücret ödeyen firmalara ilave destek sağlanmalıdır.

- Eğitimli gençlerin istihdam edildiği yatırımlar ek teşvikten yararlanmalıdır.

- İşçi başına düşen eğitim saatini artıran işletmelere performans bazlı prim verilmelidir.

Yatırımcıların uygulamaya dair deneyimleri, politika yapıcılar tarafından yeterince izlenmemektedir. Oysa bu geri bildirimler, sistemin sahadaki işleyişine dair önemli veriler sunar. Bu doğrultuda:

- Yatırım teşvik süreçleri sonrası geri bildirim anketleri uygulanmalıdır.

- Kalkınma ajansları, bu verilerle periyodik “Politika Güncelleme Çalıştayı” düzenlemeli ve Yatırımcı şikâyet ve talepleri için tek numaralı bir yatırım hattı kurulmalıdır.

Özetle eski sistem ile yeni kararnameyi göz önünde bulunduracak olursak Yatırım Teşvik Sistemi uygulamalarına önerilerim; Performans İzleme Mekanizmaları, Kobi Odaklı Destekler, Bölgesel/Sektörel Programlar, Yeşil ve Dijital Dönüşüm Önceliği, Üniversite-Sanayi İş birliği, Uluslararası Karşılaştırmadır. Teşvik sistemi, sadece sermaye dağıtımı aracı değil; aynı zamanda sosyo-ekonomik eşitsizlikleri dengeleyici, üretim ve istihdamı sürdürülebilir kılacak bir mekanizma olarak yeniden yapılandırılmalıdır.

6. KAYNAKLAR

- Acar, 2006. *Bölgesel Kalkınma Potansiyelinin Harekete Geçirilmesinde İnsan Kaynağının Rolü ve Balıkesir İli Örneği* (Master's thesis, Dokuz Eylül Üniversitesi (Turkey).
- Akan, Y., & Arslan, İ. (2008). *Türkiye’de Sektörel Yatırım Teşvik Belgeleri ile İstihdam Analizi: Doğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama 1980-2006*. Çalışma ve Toplum, 1(16), 107-119.
- Akça, H., “Devlet Müdahalesinin Başarısızlığı Üzerine Bir Deneme”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011/ 20, (3), Ss. 179- 190.
- Akiş, H. (2011). “*Bölgesel Kalkınma ve Küreselleşme*”. Ankara: Yazar Yayınları.
- Akkaya, Serkan. (2006). *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Devlet Yardımları ve Ekonomik Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın
- Aktakas, Başak Gül (2006). *Bölgesel /Yerel Kalkınma, Bölgesel Gelişme İçin Bir Model.*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana
- Aktan, C. (2012). *Maliye Politikası*. İstanbul: XYZ Yayınları.
- Altay, E., Gökner, S., & Öztürk, Y. (n.d.). *Dengesiz Kalkınma Yaklaşımları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Ataç, B.vd. (2004). *Maliye Politikası*. Baskı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Aydın, A. (2009). *Kalkınma Ekonomisi: Teoriler ve Uygulamalar*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Bakırcı, F, Ekenci D ve Şahinoğlu T. (2014) Bölgesel Kalkınma Politikalarının Etkinliği: Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt (18):281-298.
- Baş, İ. (2012). *Ekonomik Gelişme ve Dengesizlik*. İstanbul: İletişim Yayınları. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, s.29-38.
- Bulmuş, İ., (2008). *Mikroiktisat*, Okutman Yayıncılık, 6. Baskı, Ankara.
- Çağlar, Esen (2006). “*Türkiye’de Yerelleşme ve Rekabet Gücü: Kümelenmeye Dayalı Politikalar ve Organize Sanayi Bölgeleri*”, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*. <http://www.tepav.org.tr/sempozyum/?i=bildiriler>.
- Çetin, M. (2020). Yatırım Teşvik Politikaları ve Bölgesel Kalkınma: Türkiye Örneği. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 145-160.
- Çiloğlu, İsmail (2000). *Teşvik Politikalarının Yönlendirme Gücü*. Hazine Dergisi.
- Demircan, S. (2003). *Maliye Politikası ve Ekonomik İstikrar*. Ankara: ABC Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000). *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*. Ankara: DPT Yayınları. <http://www.dpt.gov.tr/>, Erişim Tarihi: (28.05.2025).
- Devlet Planlama Teşkilatı: *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf>, 04.02.2019.
- Dinçer, B, Özasan, M ve Kvasoğlu, T. İllerin ve Bölgelerin Sosyo-

- Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt (0):147-167.
- Dinler, Z. (2001). *Ekonomik Kalkınma ve Planlama*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Dinler, Z. (2001). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- DPT, I. *Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1963-2013), DPT Yay, Ankara, https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1962-1967.pdf. (21.05.2025).
- DPT, I. *Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara, 1963.
- DPT, II. *Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara, 1967.
- DPT, IV. *Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara, 1979.
- DPT, V. *Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara, 1984.
- DPT, VI. *Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara, 1989.
- DPT, VIII. *Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara, 2000.
- Dulupçu, M. (2002). *Kalkınma: Amaç ve Süreç*. İstanbul: MNO Yayınları.
- Duran, M. S., (1998), *Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları* (1968-1998), Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.135
- Duran, Mustafa. (2003). *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*, Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Durgun, H. (2006). “*Yerel Yönetim ve Bölgesel Kalkınma*”. İzmir: Yazar.
- Dünya Bankası. (2022). *Turkey: Enhancing financial access for SMEs* [Dünya Bankası raporu]. <https://www.worldbank.org/en/country/turkey/publication/enhancing-financial-access-for-smes>
- Ekonomi Bakanlığı (2013). *Yatırım Teşvik Sistemi Yıllık Değerlendirme Raporu*. Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü.
- Erdem, Şükrü. (2004). *Avrupa Birliği’nde Devlet Yardımları ve Türkiye’ye Uyum*. Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayını, Antalya.
- Erkal, H. (1978). *Ekonomik Kalkınma*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Erkan, Hüsnü., *Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme: Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1987.
- Erkan, Hüsnü., *Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme: Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1987.
- Erol, O. (1993). Türkiye’nin Doğal Yöre ve Çevreleri. *Ege Coğrafya Dergisi*. Cilt (7):13-41.
- Eryılmaz, M. (2011). *Kalkınma Teorileri ve Uygulamaları*. Ankara: ABC Yayınları.
- Ezer, A. ve Şimşek, S., (2013), *Yeni Teşvik Sistemi Kapsamında Yatırımlara Devlet Yardımı*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Fırat, M., Yalçın, H., & Doğan, A. (2015). *Kalkınma Ekonomisi*. Ankara: DEF Yayınları.
- Filiztekin, A. (2008). Türkiye’de bölgesel farklar ve politikalar.
- Gaymen, Korel (2005). “Türkiye’de Bölgesel Politikaların Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *Yerel Kalkınma İçin Ortaklıklar*, İstanbul Politikalar Merkezi, Sabancı
- Gerni, C. Geçiş Ekonomilerinde DYSY’ nin Belirleyicileri: Panel Veri Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. Cilt (13).

- Gönül, F. (2007). “*Bölgesel Kalkınma ve Yakınsama Politikaları*”. Bursa: Yazar.
- GÖYMEN, Korel (2005). “Türkiye’de Bölgesel Politikaların Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, Yerel Kalkınma İçin Ortaklıklar, İstanbul Politikalar Merkezi, Sabancı Üniversitesi.
- Günaydın, H. (2013). “*Ekonomik Politikalar ve Bölgesel Kalkınma*”. İstanbul: Yazar.
- Gündüz, A. Yılmaz (2004). “Kentsel Ekonomi ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Projeleri”, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Cilt I, Mart, DPT.
- Güner, M. (2007). *Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye Uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Harris, N. (2011). Yapısal Reformlar ve Kalkınma. *Ekonomi ve Politika Dergisi*, 6(1), 1-10.
- Hasircioglu, S., Ozmen, O., Kale, M., & Saltik, H. S. (2017). Pestivirus infections in kids of wild goats (*Capra hircus aegagrus*). *Indian Journal of Animal Research*, 51(4), 752-755.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2023). [KOBİ Yatırım Kredisi Destek Programı] (<https://www.hmb.gov.tr>).
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2023). *Kredi garanti sistemi* [Web sayfası]. <https://www.hmb.gov.tr>
- Hidayet Keskin ve Onur Sungur, “*Bölgesel Politika Ekseninde Yaşanan Dönüşüm: Türkiye’de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi*”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:21,2010, 271-293.
- Işık, D. (2009). Ekonomik Büyüme ve Kalkınma. *Maliye Dergisi*, 161, 851-860.
- Işık, N, Baysal, D ve Ceylan, O. (2010). Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bir Politika Aracı Olarak Kalkınma Ajansları. *Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. Cilt (3):1-18
- Işık, N. & Kılınç, S. (2011). “*Sanayileşme ve Eşitsizlik*”. İstanbul: Yazar.
- İstanbul Sanayi Odası. (2025). *Yatırım teşvik bülteni: 2025 birinci çeyrek*. <https://www.iso.org.tr/iso-tesvik-masasi/inset/2025-1ceyrek-yatirim-tesvik-bulteni/#page=21>
- İstanbul Ticaret Odası. (t.y.). *Ana sayfa* [Web sayfası]. İTO. <https://www.ito.org.tr>
- İzgi, Berna. (1998). *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Sağlanan Devlet Desteği Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kabaş, T., (2015), *Türk Kamu Politikası Modelinin Doğuşu ve Gelişmesi*, Akademisyen Kitabevi, Ankara.
- Kabaş, Tolga. (2009). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kara, A. & Yıldız, E. (2021). “*Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Farkları Üzerine Bir İnceleme*”
- Kara, A. (2021). Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Gelişmeye Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Ekonomi Politika Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 87-102.

- Kargı, M. (2009). “*Bölgesel Ekonomi ve Politikalar*”. İzmir: Yazar.
- Kaynak, A. (2003). *Kalkınma ve Ekonomik Gelişme*. İstanbul: XYZ Yayınları.
- Keleş, Ruşen, (1998) *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, Cem Yayınevi, 3. Basım, İstanbul.
- Kılıç, A. (2013). “*Tek Kutup Düzeni ve Bölgesel Politikalar*”. İstanbul: Yazar.
- Kılıç, M. (2013). *Kalkınma Süreçleri ve Refah*. İstanbul: GHI Yayınları.
- Kırankabeş, M. (2013). “*Fakirlik Kısır Çemberi ve Bölgesel Kalkınma*”. Bursa: Yazar.
- Korkmaz, Adil vd. (1989). *Ülkemizde Uygulanan Teşvik Sisteminin Ekonomi Üzerindeki Etkileri ve Verimlilik Temeline Dayandırma İmkanları*. Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları: 381, Ankara.
- Korkmaz, E. (1998), *İktisadi Gelişme ve Mali Sistem*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Korkmaz, S. (2011). *Ekonomik Kalkınma ve Altyapı Yatırımları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kök, S. (2010). “*Bölgesel Gelişimin Temelleri*”. Ankara: Yazar.
- Leblebici, Fatih. (2002). *Devlet Yardımları Uygulamasının Maliyeti ve Ekonomik Göstergelerle Mukayesesi*. İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Sanayi Dairesi Başkanlığı, DPT.
- Oral, BG ve Uğur, A. (2013). Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlikleri Gidermek İçin Devlet Yardımları (Teşvikler): 2012 Teşvik Sisteminin Bölgesel Teşvikler Açısından Getirdiği Yenilikler. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 11 (21), 140-168.
- Öz, A. (2012). Celil, Kalkınma Ajanslarının Türk Kamu Yönetimi İçindeki Yeri, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sivas, 2012.
- Özçağlar, A. (2003). Türkiye’de Yapılan Bölge Ayrımları ve Bölge Planlama Üzerindeki Etkileri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*. Cilt (1):3-18.
- Özer, M., & Çiftçi, N. (2009). Ar-Ge harcamaları ve ihracat ilişkisi: OECD ülkeleri panel veri analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(3), 39-50.
- Öztürk, H. (2015). “Yatırım Teşviklerinin Etkinliği”, *Ekonomik Yaklaşımlar Dergisi*
- Öztürk, N. (2001). *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Güneydoğu Anadolu Projesi*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa
- Pınar, A., (2014), *Maliye Politikası Teorisi ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Resmî Gazete, (29130), 25 Eylül 2014 Tarihli 29130 Sayılı, 2014 / 3 Sayılı Tebliğ.
- Resmî Gazete, (30055), 3 Mayıs 2017 Tarihli ve 30055 Sayılı, 2017 / 10111 Sayılı Karar.
- Saraç, A. (2006). “*Halkın Katılımı ve Bölgesel Kalkınma*”. İstanbul: Yazar.
- Saraç, A. (2006). *Bölgesel Kalkınma Modelleri ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın
- Saraç, S. (2006). *Gelişme Ekonomisi: Teoriler ve Uygulamalar*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Saraç, S. (2006). *Sanayi Politikası ve Kalkınma*. İstanbul: Beta Yayınları.

- Sarıhan, A. (2011). “*Bölgesel Kalkınma ve Sosyal Karlılık*”. Ankara: Yazar.
- Sarıöz, Yeliz. (2006). *Türkiye’de uygulanan yatırım teşvikleri ve ekonomik etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Serdengeçti, Turan. (2003). *Türkiye’de Genel Yatırım ve KOBİ Teşvik Mevzuatı ile Uygulamaları*. Hazine Müsteşarlığı, Ankara.
- Sevinç, A. (2011). “*Bölgesel Kalkınmanın Ekonomik Boyutları*”. Konya: Yazar.
- Sevinç, A. (2011). Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Refah. *Maliye ve İktisat Dergisi*, 8(2), 39-50.
- Sevinç, H. (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. Cilt (6): 35-54.
- Sevinç, H. (2016). Yatırım Teşvik Politikalarının Bölgesel Belirleyicilerine Yönelik Bir Analiz: Türkiye Örneği, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt (6), (1), 42–65.
- Stiglitz, Joseph E. (1993). *Principles of Microeconomics*, W. W. Norton & Company, Stanford University, New York.
- Sungur, Mustafa. (1998). *Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968- 1998)*
- Şahin, M. (2008). “*Kalkınma Kutupları Teorisi ve Uygulamaları*”. Ankara: Yazar.
- Tamer, A. (2010). *Kalkınma Ajanslarının Türk Hukuk Sistemindeki Yeri*. (Uzmanlık Tezi). Ankara: (Kalkınma Bakanlığı).
- Taş, B. (2006). AB Uyum Sürecinde Türkiye İçin Yeni Bir Bölge Kavramı: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS). *Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt (8).
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2024). “Yatırım Teşvik Rehberi”
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2025, Mayıs). *Yeni yatırım teşvik sistemi: Milli teknoloji hamlesi*. <https://www.sanayi.gov.tr>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *Özel ihtisas komisyonu raporu*. <https://www.sbb.gov.tr>
- Tekin, H. (2011). *Bölgesel Kalkınma Kavramı*. İzmir: Yazar Yayınları.
- Telbaş, A., & Yalçınkaya, Mh Bölgesel Kalkınmada Yatırım Teşvikleri.
- Ünsaldı, M., Devlet Teşvikleri ve Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları Üzerine Etkileri, *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölge Araştırma ve Uygulama Merkezi*, C4, S2, Elâzığ, 2006, S96
- Web sitesi: (<https://www.bkka.gov.tr>)
- Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu (YOİKK), (<http://Yoikk.Gov.Tr>) 27.07.2017.
- Yatırım Teşvikleri Workshop’u, 2004, Reeves, Teresa (2006). “Regional Development in The Eu And Turkey”,
- Yavilioğlu, K. (2002). *Ekonomik Gelişme Teorileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yavilioğlu, K. (2002). *Kalkınma ve Sosyal Değişim*. Ankara: JKL Yayınları.
- Yavilioğlu, K. (2002). *Sektörel Ekonomik Analizler*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

- Yıldız, M., & Topuz, K. (2011). Kalkınma ve Ekonomik Büyüme. *Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 201-214.
- Yılmaz, M. (2004), Dünya Ticaret Örgütü Kuralları Açısından Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbir Soruşturması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- (Web sitesi: (<https://www.tuik.gov.tr>))
- Kepenek, Y., & Yentürk, N. (2014). *Türkiye ekonomisi* (25. baskı). Remzi Kitabevi.
- Tezel, Y. S. (1994). *Cumhuriyet dönemi iktisat tarihi (1923–1950)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

